

NEVRUZ ZİRVESİ

I. Uluslararası
Abay Kunanbayoğlu

KAZAK

**KÜLTÜRÜ, TARİHİ VE EDEBİYATI
SEMPOZYUMU**

20-23 Mart 2018

ANTALYA

ÖZET KİTABI

Editörler

Damezhan SADYKOVA

Dr. Ayvaz MORKOÇ

ISBN - 978-605-9885-82-9

ÖZET KİTABI

I. ULUSLARARASI KAZAK TARİHİ – KÜLTÜRÜ VE EDEBİYATI SEMPOZYUMU

20-23 Mart 2018
ANTALYA

Editörler

Damezhan SADYKOVA

Dr. Ayvaz MORKOÇ

Institution Of Economic Development And Social Researches Publications®

(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)

TURKEY

TR: +90 342 606 06 75 USA: +1 631 685 0 853

E posta: kongreiksad@gmail.com

www.iksad.org www.iksadkongre.org

Iksad Publications - 2018©

ISBN – 978-605-9885-82-9

SUMMIT ID

NAME

INTERNATIONAL NEWROZ SUMMIT

PARTICIPATION

Keynote and Invited

DATE & PLACE

March 20-23, 2018 – Antalya/TURKEY

ORGANIZATOR

İKSAD- Institute of Economic Development and Social Researches

SYMPOSIUMS

KAZAK,

HEAD OF ORGANIZING COMMITTEE

Mustafa Latif EMEK

HEAD OF SUMMIT

Prof. Dr. Mustafa TALAS

ORGANIZING COMMITTEE

Dr. Dilorom HAMROEVA

Dr. Mariam S. OLSSON

Dr. Liliya BUSKUNBAYEVA

Gulgina ŞAMSUTDİNOVA

KEYNOTE SPEAKER

Dr. Shurubu KAYHAN

Dr. Osman Kubilay GÜL

COORDINATORS

Kaldygul ADILBEKOVA & Baurcan BOTAKARAEV

Hasan SURKHAYLI & Zhuldyz SAKHI

Dr. Amanbay MOLDIBAEV
Taraz State Pedagogy University

Dr. Dilorom SALAHİY
Semerkant State University

Dr. Akmaral SARGIKBAEVA
Al Farabi Kazakh National University

Dr. Cholpon TOKTUSUNOVA
Kyrgyz National State University

Dr. İbrahim HAQQULOV
Uzbekistan Science Academy

Dr. Elvan YALCINKAYA
Omer Halisdemir University

Dr. Zharkyn SULEIMANOVA
Kazakh State Women's Pedagogy University

Dr. Sirojiddinov SHUHRAT
Uzbekistan University of Language and Literature

Dr. Machabbat OSPANBAEVA
Taraz State Pedagogy University

Dr. Liliya BUSKUNBAEVA
Ufa Science Academy

Dr. Aftondil ERKİNOV
Uzbekistan Ali Shir Nawai University of Language and Literature

Dr. Mustafa TALAS
Ömer Halisdemir University

Dr. Botagul TURGUNBAEVA
Russia Natural Sciences Academy

Dr. Gulnaz KARİMOVA
Ufa Science Academy

Dr. N.N. KEMANOVA
Kazakh State Teacher Training University

Dr. Necati DEMİR
Gazi University

Dr. Metin KOPAR
Adıyaman University

Dr. Gulzar IBRAHIMOVA
Baku Avrasya University

Dr. Misliviy VLADIMIR
Ukraine Technic University

Dr. Rimma MURATOVA
Ufa Science Academy

Dr. Sarash KONYRBAEVA
Kazakh State Women's Pedagogy University

Dr. Sarsakenova A. BAGITOVNA
Orleo National Development Institute

Dr. Mehmet OKUR
KATU

Dr. Ekbar VALADBIGI
Urumia University

Dr. Shara MAZHITAeva
Karaganda State University

Dr. Sehrane KASIMI
AMEA

Dr. Rezida SULEIMANOVA
Ufa Science Academy

Dr. Ulbosun KIYAKBAEVA
Abai Kazakh Pedagogy University

Dr. Veysi ÜNVERDİ
Mardin Artuklu University

Dr. Mehriban EMEK
Adiyaman University

Dr. Zinnur SİRAZİTDİNOV
Ufa Science Academy

Dr. Zhaparkwlova N. IKSANOVA
Al Farabi State National University

**I.ULUSLARARASI ABAY KUNANBAYOđLU KAZAK KÜLTÜRÜ,
TARİHI VE EDEBİYATI SEMPOZYUMU**

KONGRE PROGRAMI

20-23 MART, 2018

ANTALYA, TÜRKİYE

CLUB SERA HOTEL

PROGRAM AKIŞI

20 MART- OTURUMLAR

21 MART- NEVRUZ KUTLAMASI ŞÖLEN PROGRAMI

22 MART –OTURUMLAR

23- MART- OTURUMLAR

20 MART, 2018 (TÜM SUNUMLAR KAZAKİSTAN SALONUNDA)

OTURUM-1

10:00-12:00

OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. MUSTAFA TALAS

Рақымғалиева Агиса Омарқызы	ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ НА УРОКАХ КАЗАХСКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКА
Оразбаева Алтайы Иранбекқызы	ТЮРКСКИЕ ТРАДИЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ КАЗАХОВ
Садвокасова Закиш Тулехановна	НАСИЛЬСТВЕННАЯ ИНТЕГРАЦИЯ МУСУЛЬМАН КАЗАХСТАНА В ИМПЕРСКОЕ ПРОСТРАНСТВО (на примере политики самодержавия в духовной жизни)
Елеужан Серімов	XII ҒАСЫР ҒАЛЫМЫ ӨЗ-ЗАМАХШАРИ ЖӘНЕ ОНЫҢ «МУКАДДИМАТ ӘЛ-АДАБ» СӨЗДІГІ ЖАЙЫНДА
Елеужан Серімов	АБАЙДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖИНАҒЫ
Құралбай МЕНЛІБАЕВ & Жомарт ОСПАН	БҰҚАР ЖЫРАУ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК-ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ОЙ-ТОЛҒАМДАР
Жолдасбеков Абдиманап Абдразакович	СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫҢ ЖАҢАШЫЛДЫҚ САПАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗІ
Daniyar Nurbayev	IS THE EURASIAN ECONOMIC UNION AN OPTIMUM CURRENCY AREA?
Бегалинова Калимаш Капсамаровна & Ашилова Мадина Серикбековна & Бегалинов Алибек Серикбекович	ПРОБЛЕМА УМА, ЧУВСТВА И ВОЛИ В «СЛОВАХ НАЗИДАНИЯ» АБАЯ
Нүрдәулетова Б.И. & Азан Г.Б.	ЖЫРАУ ЖӘНЕ ЖЫРАУЛЫҚ ДӘСТҮР

12:00-13:00

ÖĞLE YEMEĞİ ARASI

20 MART, 2018

OTURUM-2

13:00-15:00

OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. SALİN ÖZTÜRK

Оразбек Мақтагүл Социалқызы	АБАЙ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТЕГІ «КӨЛЕҢКЕ» АРХЕТИПІ
Жандос Шекен	ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫ ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ АБАЙ БЕЙНЕСІ
Абдуллина Назгул Утегуловна	БЕТАШАР КАК САКРАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ СВАДЕБНОГО РИТУАЛА В НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРНОЙ ТРАДИЦИИ КАЗАХСКОГО НАРОДА

Унгарбаева Гульмира Ибрагимовна & Сандуғаш Әбдіғаз	КУЛЬТУРНОЕ ЕВРАЗИЙСТВО: ИСТОКИ И СОВРЕМЕННОСТЬ
Дәурен Ескекбаев	ӨЗ-НАУРЫЗ МЕРЕКЕСІ ТУРАЛЫ НЕ БІЛЕМІЗ
Данияров Талгат Абубакирович & Данияров Талгат Абубакирович & Ташимова Роза Турарбековна	ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКАДАҒЫ АБАЙ АЙТҚАН КЕМЕЛ АДАМ ҮЛГІСІ
Данияров Талгат Абубакирович & Искакова Парида Куандыковна	КЕМЕЛ АДАМДЫ ТӘРБИЕЛЕУ ЖОЛДАРЫ ТУРАЛЫ АЙТҚАН ШЫҒЫС ҒҰЛАМАЛАРЫНДАҒЫ (ӘЛ-ФАРАБИ, Ж.БАЛАСАҒҰН) ОРТАҚ ПІКІР
Doszhanova Gulsara Nurzhigitovna	ENGLISH IS THE LANGUAGE OF COMMUNICATION
Светлана Ковальская	ИСТОРИЧЕСКОЕ ЗНАНИЕ КАЗАХОВ: ОТ ИСТОРИОЛОГИИ К ИСТОРИОГРАФИИ
Бакенова Ризагүл Шәріпханқызы & Акынбекова Алтын Бакашовна & Сапарходжаева Нургуль Пажарбековна	ТҮРКІ-МОҒОЛ КҮНТІЗБЕСІ ӨРКЕННИЕТТІҢ БАСТАУЫ

20 MART, 2018

OTURUM-3

16:00-18:00

OTURUM BAŞKANI: DOÇ.DR. ÖMER OKAN FETTAHLIOĞLU

Бакенова Ризагүл Шәріпханқызы & Акынбекова Алтын Бакашовна & Сапарходжаева Нургуль Пажарбековна	«АБАЙ» ЖУРНАЛЫ ЖӘНЕ АБАЙТАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІ
Сапарходжаева Нургуль Пажарбековна & Бакенова Ризагүл Шәріпханқызы & Акынбекова Алтын Бакашовна	АСПЕКТЫ МИФОПОЭТИКИ В ДЖ.Ф.КУПЕРА В ПЕРЕВОДЧЕСКОЙ ПЕРЕДАЧЕ НА РУССКИЙ ЯЗЫК
Қалшабаева Бибизия Кенжебекқызы	ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНДАҒЫ НАУРЫЗ: ТАРИХЫ МЕН МЕРЕКЕЛЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ
Қамарова Нағбду Сұлтансихқызы	АБАЙДЫҢ АҚЫНДЫҚ ДӘСТҮРІ
Бижанов Ахан Хусаинович & Булекбаев Сағадид Байұзақович	ТЮРКСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ВОСТОЧНОГО РЕНЕССАНСА
Рашид Хакимов	РЕПРЕССИИ ПРОТИВ МУСУЛЬМАН УРАЛА (1917-1941 гг.) (К 80-ЛЕТИЮ «БОЛЬШОГО ТЕРРОРА»)
Қали Ақылбек	ПУБЛИЦИСТИКА ЖАНРЫНДАҒЫ ЖАРНАМА ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ТІЛДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ
Найманбаев А. А. & Ербай Т.	ТҮРКІ ЖҰРТЫНА ОРТАҚ МИФОЛОГИЯЛЫҚ СЮЖЕТТЕР
Айнабекова Гульжан Бабаевна	ЭСТЕТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АВТОРА В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПРОИЗВЕДЕНИИ (На Материале Повести В. Михайлова «Хроника Великого Джуга»)
Aizhan Baimukhamedova & Gulzada Baimukhamedova	THE DEVELOPMENT OF EDUCATION IN KAZAKHSTAN IN CONDITIONS OF INTEGRATION INTO THE WORLD EDUCATIONAL SPACE

21 MART- NAURYZ KUTLAMASI PROGRAMI

22 MART, 2018

OTURUM-1

10:00-12:00

OTURUM BAŞKANI: DOÇ. DR. OSMAN KUBİLAY GÜL

Аубекеров Сериккали Хабиевич	ТЮРКСКИЕ ЯЗЫКИ НА ПОСТСОВЕТСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ: ПРАВОВОЙ СТАТУС
Lyubichankovskiy Sergey	RELIGIOUS POLICY OF THE RUSSIAN EMPIRE IN THE KAZAKH STEPPE XVIII - XIX CENTURIES
Рида Зекрист & Айжан Баймухамедова	«ОСЕВОЕ ВРЕМЯ» ТРЕТЬЕЙ ВОЛНЫ: РОЛЬ ТЮРКСКОГО МИРА В ЭВОЛЮЦИИ МИР-СИСТЕМЫ
Жазира Нұрсұлтанқызы	ҰЛТТЫҚ БАСКИИМ АТАУЛАРЫНЫҢ ЭТНОМӘДЕНИ СИПАТЫ
Жазира Нұрсұлтанқызы	ҰЛТТЫҚ МӘДЕНИЕТТЕГІ БЕЙВЕРБАЛДЫ АМАЛДАР
Қымбат Нұрсұлтанқызы	ҚАЗАҚ ФОЛЬКЛОРЫНДАҒЫ ҚАСҚЫР БЕЙНЕСІ
Konyrbayeva S.S.	ETHNOEDUCATIONAL BASE OF “KAZAKH ARU” SPECIAL COURSE TEACHING IN THE KAZAKH STATE WOMEN’S TEACHER TRAINING UNIVERSITY
Молдағали Б. & Кәріпжанова Г. Т. & Райымқұлова Сауле	А. БАЙТҰРСЫНҰЛЫ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ЖАЗУЫ
Садыкова Дамежан & Әділхан Марияш	ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТРАНСШЕКАРАЛЫҚ ӨНІМДЕРДІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ПРОБЛЕМАЛАР
Ақыжанова Ақмаржан	ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ЖАҢА СИНТАКИСИТІК ҚҰРЫЛЫМ

12:00-13:00

ÖĞLE YEMEĞİ ARASI

22 MART, 2018

OTURUM-2

13:00-15:00

OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. SARASH KONYRBAYEVA

Ақжолова Ақтоты Төлеумұратқызы & Эльмира Уайдуллақызы	ҚАЗАҚ БАЛАЛАР ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ ФОЛЬКЛОРЛЫҚ ДӘСТҮР КӨРІНІСТЕРІ
A. K. Eselbaeva & K. A. Tutibaev & S. M. Nauryzbekova	RESULTS OF THE RESEARCH ON THE INFLUENCE OF THE EXPERIMENTAL PROGRAM ON RHYTHMOPLASTY ON THE PHYSICAL QUALITIES OF STUDENTS
Әсем Сағатова & Зауреш Нұрлигенова	ҰЛТТЫҚ РУХ ПЕН ҰЛТТЫҚ НАМЫСТЫҢ ЖАРШЫЛАРЫ
Бапаева М. Қ. & Шайжанова Қ. Ү. & Әтен А. Ж.	КОМПЬЮТЕРЛІК ОЙЫНДАРҒА ТӘУЕЛДІЛІКТІҢ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ПСИХИКАСЫНА ЗИЯНДЫ ӘСЕРЛЕРІ
Бапаева М.Қ.	АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСТАРЛАРЫ

Береке Жұмақаева & Алтынай Тымболова	АБАЙ ТАҒЫЛЫМЫН ТАНЫТУ
Береке Жұмақаева & Алтынай Тымболова	ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНДАҒЫ ОТБАСЫЛЫҚ ТӘРБИЕ МӘСЕЛЕЛЕРІ
Shynybekov Abduhali Nasyrovich	3D E-BOOK DEVELOPMENT
Муханбеткалиев Есбол Есенбайұлы & Аринов Ерлан Кенжебаевич	РЕСЕЙ ИМПЕРИЯСЫНЫҢ ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ БІРЛІГІН ЖОЮҒА БАҒЫТТАЛҒАН ОТАРЛЫҚ САЯСАТЫ (БІЛІМ БЕРУ САЯСАТЫ МЫСАЛЫНДА)
Муханбеткалиев Есбол Есенбайұлы & Аринов Ерлан Кенжебаевич	БӨГДЕ САНА – ОТАРШЫЛДАРДЫҢ МӘДЕНИ ҚАРУЫ

22 MART, 2018

OTURUM-3

16:00-18:00

OTURUM BAŞKANI: SEFA SALİN BİLDİRİCİ

Нурсейтова Ж.Ж. & Исаева Л.Т.	ПСИХОМОТОРЛЫҚ ДАМУЫ КЕШЕУІЛДЕГЕН ЕРТЕ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ МОТОРИКАСЫНЫҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ
Бейсембаева К. Д.	БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМЫНДАҒЫ ПЕДАГОГТАРДЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ ҚАЖУЫН АЛДЫН АЛУ МӘСЕЛЕСІ
Бейсембаева К. Д.	ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ДЕЛОВОГО ОБЩЕНИЯ
Кырбасова Э. А.	БОЛАШАҚ БИОЛОГ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ЖОЛДАРЫН ДАМУ
Мырзахметова Н. О. & Қуанышева Ж. Қ. & Арғынбаева З. М. & Кенжабаева М. Д.	ХИМИЯ ПӘНІН ПӘНАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫС АРҚЫЛЫ АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ КІРІКТІРЕ ОҚИТУ
Мырзахметова Н. О. & Қуанышева Ж. Қ. & Арғынбаева З. М. & Кенжабаева М. Д.	ХИМИЯНЫ ПӘНАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТА ОҚИТУДА БІЛІМ АЛУШЫНЫҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ
Оразбек Мақтагүл Социалқызы	ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ПРОЗАСЫНДАҒЫ АЛАШ ИДЕЯСЫ
Аженов Алмат & Маманова Сымбат	СТУДЕНТТЕРДІҢ МЕДИЦИНАЛЫҚ КАРТАЛАРЫН ЕСЕПКЕ АЛАТЫН АҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕНІ ҚҰРУ
К. Н. Жайлыбай & Медеуова Г. Ж. & Н. К. Нурмаш	ПРОБЛЕМЫ УЛУЧШЕНИЯ ЭКОЛОГИИ ЮГА КАЗАХСТАНА, ГОРОДА АЛМАТЫ И ДЕШЕВЫЙ СПОСОБ ВЫРАЩИВАНИЯ ДУБА, МОЖЖЕВЕЛЬНИКА, АКАЦИИ, КЛЕНА, ТУИ, СИРЕНИ И ДРУГИХ ДЕРЕВЬЕВ, ВОСПИТАНИЕ МОЛОДЕЖИ ЭКОЛОГИЧЕСКОМУ ПАТРИОТИЗМУ
К. Н. Жайлыбай & Медеуова Г. Ж. & Н. К. Нурмаш	ФОРМИРОВАНИЕ АНАТОМИЧЕСКИХ СТРОЕНИЙ ВЕГЕТАТИВНЫХ ОРГАНОВ РИСА В ЗАВИСИМОСТИ ОТ ДОЗ МИНЕРАЛЬНЫХ УДОБРЕНИЙ

23 MART, 2018

OTURUM-1

10:00-12:00

OTURUM BAŞKANI: MUSTAFA LATİF ЕМЕК

Ж. Н. Сүлейменова & Ж. А. Абитжанова & А. С. Полатов	ӘЛЕМНІҢ ТІЛДІК БЕЙНЕСІ
Жолдасбеков Абдиманап Абдразакович & Альптекин Зейнел & Данияров Т. А.	ҚАЗАҚСТАНДЫҚ СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫҢ ЖАҢАШЫЛДЫҚ САПАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗІ
Абдирасилова Гүлмира Қалыбайқызы & Адилхан Асел	ҰЛТТЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДА ТІЛ БАСТЫ ЭТНОСТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚ: ТҮРКІ ТІЛДЕРІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ КЕЗЕҢДЕРІ
Ануарова Л. Е. & Омурхаджаева А. М & Умирбаева З. Ч.	ТАУЛЫҚ ФЛОМИС (PHLOMOIDES OREOPHILA KAR . ET KIR.) ӨСІМДІГІНІҢ ТАМЫР ЖҮЙЕСІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ ЕРЕКШЕЛІГІ
Ануарова Л. Е. & Омурхаджаева А. М & Умирбаева З. Ч.	IN VITRO ЖАҒДАЙЫНДА ДАРА ЖӘНЕ ҚОС ЖАРНАҚТЫ ТҰҚЫМДАРДЫҢ ӨНУІНЕ ӘСЕР ЕТЕТІН ФАКТОРЛАР
Ашимбаев Төленди & Пилалова Таншолпан & Тургинбаева Кунсулу & Талдыбаева Лаура & Преснова Людмила	ИННОВАЦИИ НА ФИНАНСОВЫХ РЫНКАХ ПОСТСОВЕТСКИХ ГОСУДАРСТВ
Ашимбаев Төленди & Пилалова Таншолпан & Тургинбаева Кунсулу & Талдыбаева Лаура & Преснова Людмила	МАСТЕРСТВО ПЕДАГОГА В РЕШЕНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНО - ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ЗАДАЧ
Г. Е. Азимбаева & Б. М. Диярова & А. К. Камысбаева & Ж. А. Көшетова	КӨК-САҒЫЗДЫҢ ТАМЫРЫНАН ПОЛИФЕНОЛДЫ БӨЛУ ЖӘНЕ ҚҰРАМЫН, ҚҰРЫЛЫСЫН ЗЕРТТЕУ
Г. Е. Азимбаева & Б. М. Диярова & А. К. Камысбаева & Ж. А. Көшетова	КРАХМАЛҚҰРАМДАС ШИКІЗАТТАН ЭТИЛ СПИРТІН АЛУ ӘДІСІ
T.B.Baynazarova & Zhumasheva T.S & G.K.Karimbayev & A.E.Konyrbayeva	ELECTIVE COURSES - COURSES ON SELECTION

12:00-13:00

ÖĞLE YEMEĞİ ARASI

23 MART, 2018

OTURUM-2

13:00-15:00

OTURUM BAŞKANI: DAMEZHAN SADYKOVA

Т. Б. Байназарова & Ш. О. Омарбекова & Д. К. Азимбаева	СТУДЕНТТЕРДІҢ АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ШАРТТАРЫ
Baynazarova T. B. & Utebayeva A. T. & Zh. B. Rakhmetzhanova & Talipova F. O.	MULTICULTURAL EDUCATION OF CHILDREN OF PRESCHOOL AGE
Байдаулетова Аякөз Өтеуқызы	КӨНЕЛЕНГЕН СЕПТІК ЖАЛҒАУЛАРЫ АРҚЫЛЫ ЖАСАЛҒАН СӨЗДЕР

Исаева Лаура Тлеужановна	ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ УЧИТЕЛЯ – ЛОГОПЕДА В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН
Измагамбетова Раиса Кудайбергеновна & Булабаева Сауле Талгатовна & Измагамбетова Райля Кудайбергеновна	БІЛІМ БЕРУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ЖАНДАНДЫРУДЫҢ АСПЕКТІЛЕРІ
Zhubandykova A. M. & Karsybaeva R. K. & Izmagambetova R. K.	GIFTED AS A SUBJECT OF PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL ANALYSIS
Қыяқбаева Ұлбосын Қозыбаевна & Айбергенова Салтанат Төлегенқызы & Бекмағамбетова Роза Карпыковна & Демеуова Лязза Нұрмаханқызы & Сержанқызы Жансая	М. ЖҰМАБАЕВТЫҢ ПЕДАГОГИКАСЫ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ ТӘЛІМ ТӘРБИЕ
Қыяқбаева Ұлбосын Қозыбаевна & Айбергенова Салтанат Төлегенқызы & Бекмағамбетова Роза Карпыковна & Демеуова Лязза Нұрмаханқызы & Сержанқызы Жансая	ОТБАСЫ ЖӘНЕ ОТБАСЫ ТӘРБИЕСІНІҢ БАЛА ДАМУЫНДА АЛАТЫН ОРНЫ
Әділбекова Л. М. & Көпесбаева М. Б.	ҚАНАТТЫ СӨЗДЕР ТАБИҒАТЫ ЖӘНЕ АСҚАР СҮЛЕЙМЕНОВТИҢ «ШАШЫЛЫП ТҮСКЕН ТІРКЕСТЕРІ»
Әділбекова Л. М. & Көпесбаева М. Б.	ҚАЗАҚ АФОРИЗМДЕРІНДЕГІ ҚУАТТЫ ОЙЛАР: А. СҮЛЕЙМЕНОВ, З. ҚАБДОЛОВ ШЫҒАРМАЛАРЫ НЕГІЗІНДЕ

23 MART, 2018

OTURUM-3

16:00-18:00

OTURUM BAŞKANI: ELEUZHAN SERİMOV

Fatih YÜCEL & MAKHASHEVA Aigerim Sansyzbayeva & AIGUZHINA Saniya Uringaliyevna	GEOGRAPHICAL FEATURE OF TOURISTIC OBJECT "ISSYK-KUL" (DESCRIPTION)
Медеуова Ғ. Ж. & Рахимова З. С. & Құрасбаева А. Ж. & Қойлыбаев Жасұлан	БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУДА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ
Садыкова Дамежан & Әділхан Динура	ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТАУЛЫ АЙМАҚТАРДА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТУРИЗМДІ ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ
Сарбасова Арайлым Нұрғабылқызы	СТУДЕНТТЕРГЕ МӘТІНДІ ОҚИТУ ТӘЖІРИБЕСІНЕН
Садыкова Дамежан & Даутбек Аккия	ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭКОТУРИЗМДІ ДАМУ АРҚЫЛЫ БИОРЕСУРСТАРЫН ҚОРҒАУ
Кадралинова Марияш Тлеугабыловна	АБАЙ ЖОЛЫ – ХАҚ ЖОЛЫ
Ayvaz MORKOÇ	KAZAK ROMANCISI İLYAS ESENBERLİN VE "GÖÇEBELER" ÜÇLEMESİ ÜZERİNE
İsmail ÇELİK	İnanç Faktörlerinin İslam Finans İçin Etkisi: "Veren El Alan Elden Üstündür" Örneği

NEVRUZ ZİRVESİ FOTOĞRAF GALERİSİ

Değerli bilim insanları,

Kurulduğu ilk günden itibaren Türk Dünyası üzerine çok sayıda çalışmalar yapan İKSAD, 20-23 Mart 2018 tarihlerinde Antalya'da düzenlediği Uluslararası Nevruz Zirvesi ile bu faaliyetlerini taçlandırmıştır.

Nevruz Zirvesi kapsamında aşağıdaki sempozyumlar düzenlenmiştir:

1. Uluslararası Abay Kunanbayoğlu Kazak Tarihi, Kültürü ve Edebiyatı Sempozyumu
1. Uluslararası Cengiz Aytmatov Kırgız Tarihi, Kültürü ve Edebiyatı Sempozyumu
1. Uluslararası Ali Şir Nevai Özbek Tarihi, Kültürü ve Edebiyatı Sempozyumu
1. Uluslararası Dede Korkut Türk Tarihi, Kültürü ve Edebiyatı Sempozyumu
1. Uluslararası Miftaheddin Aknulla Başkurt Tarihi, Kültürü ve Edebiyatı Sempozyumu
1. Uluslararası Mahtumkulu Firaki Türkmen Tarihi, Kültürü ve Edebiyatı Sempozyumu
1. Uluslararası Azerbaycan Tarihi, Kültürü ve Edebiyatı Sempozyumu
1. Uluslararası Tatar Tarihi, Kültürü ve Edebiyatı Sempozyumu

Ülkemizde gerek içerik gerekse de konsept anlamında bir ilk olma özelliği taşıyan Nevruz Zirvesi'ne Yakutistan'dan Kazakistan'a kadar 11 ülkeden 213 akademisyen iştirak ederek alanlarında yaptıkları çok değerli akademik çalışmaları sunmuşlardır.

Zirvenin ikinci gününde Türkiye ve Türk Dünyası'nın pek çok yerinden folklor ve müzik etkinlikleri geleneksel Türk lezzetleri eşliğinde icra edilmiştir.

Zirvenin düzenlenmesinde emeği geçen başta değerli büyüğümüz ve zirve başkanımız sayın Prof.Dr. Mustafa TALAS beyefendi başta olmak üzere tüm düzenleme ve bilim kurulu üyelerimize, koordinatörlerimize ve çok değerli katılımcılarımıza yürekten teşekkür eder, Saygılar sunarım

Mustafa Latif EMEK
İKSAD Başkanı

I. ULUSLARARASI ABAY KUNANBAYOĞLU KAZAK KÜLTÜRÜ, TARİHİ VE EDEBİYATI SEMPOZYUMU

İÇİNDEKİLER

KONGRE KÜNYESİ	i
BİLİM KURULU	ii
FOTOĞRAF GALERİSİ	iii
KONGRE PROGRAMI	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi

BİLDİRİ ÖZETLERİ

Рақымғалиева Ағиса Омарқызы ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ НА УРОКАХ КАЗАХСКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКА	1
Оразбаева Алтайы Иранбекқызы ТЮРКСКИЕ ТРАДИЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ КАЗАХОВ	2
Садвокасова Закиш Тулехановна НАСИЛЬСТВЕННАЯ ИНТЕГРАЦИЯ МУСУЛЬМАН КАЗАХСТАНА В ИМПЕРСКОЕ ПРОСТРАНСТВО (на примере политики самодержавия в духовной жизни)	3
Елеужан Серімов ХІІ ҒАСЫР ҒАЛЫМЫ ӘЗ-ЗАМАХШАРИ ЖӘНЕ ОНЫҢ «МУКАДДИМАТ ӘЛ-АДАБ» СӨЗДІГІ ЖАЙЫНДА	4
Елеужан Серімов АБАЙДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖИНАҒЫ	5
Құралбай МЕНШІБАЕВ & Жомарт ОСПАН БҰҚАР ЖЫРАУ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК- ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ОЙ-ТОЛҒАМДАР	6
Жолдасбеков Абдиманап Абдразакович СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫҢ ЖАҢАШЫЛДЫҚ САПАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗІ	7
Daniyar Nurbayev IS THE EURASIAN ECONOMIC UNION AN OPTIMUM CURRENCY AREA?	8
Бегалинова Калимаш Капсамаровна & Ашилова Мадина Серикбековна & Бегалинов Алибек Серикбекович ПРОБЛЕМА УМА, ЧУВСТВА И ВОЛИ В «СЛОВАХ НАЗИДАНИЯ» АБАЯ	9
Нүрдәулетова Б.И. & Азан Г.Б. ЖЫРАУ ЖӘНЕ ЖЫРАУЛЫҚ ДӘСТҮР	10
Оразбек Мактагүл Социалқызы АБАЙ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТЕГІ «КӨЛЕНКЕ» АРХЕТИПІ	11
Жандос Шекен ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫ ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ АБАЙ БЕЙНЕСІ	14
Абдуллина Назгул Утегуловна БЕТАШАР КАК САКРАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ СВАДЕБНОГО РИТУАЛА В НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРНОЙ ТРАДИЦИИ КАЗАХСКОГО	15

I. ULUSLARARASI ABAY KUNANBAYOĞLU KAZAK KÜLTÜRÜ, TARİHİ VE EDEBİYATI SEMPOZYUMU

НАРОДА	
Унгарбаева Гульмира Ибрагимовна & Сандуғаш Әбдіғази КУЛЬТУРНОЕ ЕВРАЗИЙСТВО: ИСТОКИ И СОВРЕМЕННОСТЬ	16
Дәурен Ескекбаев ӘЗ-НАУРЫЗ МЕРЕКЕСІ ТУРАЛЫ НЕ БІЛЕМІЗ	17
Данияров Талгат Абубакирович & Данияров Талгат Абубакирович & Ташимова Роза Турарбековна ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКАДАҒЫ АБАЙ АЙТҚАН КЕМЕЛ АДАМ ҮЛГІСІ	18
Данияров Талгат Абубакирович & Искакова Парида Қуандықовна КЕМЕЛ АДАМДЫ ТӘРБИЕЛЕУ ЖОЛДАРЫ ТУРАЛЫ АЙТҚАН ШЫҒЫС ҒҰЛАМАЛАРЫНДАҒЫ (ӘЛ-ФАРАБИ, Ж.БАЛАСАҒҰН) ОРТАҚ ПІКІР	20
Doszhanova Gulsara Nurzhigitovna ENGLISH IS THE LANGUAGE OF COMMUNICATION	21
Светлана Ковальская ИСТОРИЧЕСКОЕ ЗНАНИЕ КАЗАХОВ: ОТ ИСТОРИОЛОГИИ К ИСТОРИОГРАФИИ	22
Бакенова Ризагүл Шәріпханқызы & Ақынбекова Алтын Бакашовна & Сапарходжаева Нургуль Пажарбековна ТҮРІК-МОҒОЛ КҮНТІЗБЕСІ ӨРКЕННИЕТТІҢ БАСТАУЫ	23
Бакенова Ризагүл Шәріпханқызы & Ақынбекова Алтын Бакашовна & Сапарходжаева Нургуль Пажарбековна «АБАЙ» ЖУРНАЛЫ ЖӘНЕ АБАЙТАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	25
Сапарходжаева Нургуль Пажарбековна & Бакенова Ризагүл Шәріпханқызы & Ақынбекова Алтын Бакашовна АСПЕКТЫ МИФОПОЭТИКИ В ДЖ.Ф.КУПЕРА В ПЕРЕВОДЧЕСКОЙ ПЕРЕДАЧЕ НА РУССКИЙ ЯЗЫК	27
Қалшабаева Бибизия Кенжебекқызы ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНДАҒЫ НАУРЫЗ: ТАРИХЫ МЕН МЕРЕКЕЛЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	29
Қамарова Нағбду Сұлтансихқызы АБАЙДЫҢ АҚЫНДЫҚ ДӘСТҮРІ	30
Бижанов Ахан Хусаинович & Булекбаев Сағадиди Байузакович ТЮРКСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ВОСТОЧНОГО РЕНЕССАНСА	31
Рашид Хакимов РЕПРЕССИИ ПРОТИВ МУСУЛЬМАН УРАЛА (1917-1941 гг.) (К 80-ЛЕТИЮ «БОЛЬШОГО ТЕРРОРА»)	33
Қали Ақылбек ПУБЛИЦИСТИКА ЖАНРЫНДАҒЫ ЖАРНАМА ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ТІЛДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	34
Найманбаев А. А. & Ербай Т. ТҮРКІ ЖҰРТЫНА ОРТАҚ МИФОЛОГИЯЛЫҚ СЮЖЕТТЕР	35
Айнабекова Гүлжан Бабаевна ЭСТЕТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АВТОРА В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПРОИЗВЕДЕНИИ (На Материале Повести В. Михайлова «Хроника Великого Джута»)	36
Aizhan Baimukhamedova & Gulzada Baimukhamedova	37

I. ULUSLARARASI ABAY KUNANBAYOĞLU KAZAK KÜLTÜRÜ, TARİHİ VE EDEBİYATI SEMPOZYUMU

THE DEVELOPMENT OF EDUCATION IN KAZAKHSTAN IN CONDITIONS OF INTEGRATION INTO THE WORLD EDUCATIONAL SPACE	
Аубекеров Сериккали Хабиевич ТЮРКСКИЕ ЯЗЫКИ НА ПОСТСОВЕТСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ: ПРАВОВОЙ СТАТУС	38
Lyubichankovskiy Sergey RELIGIOUS POLICY OF THE RUSSIAN EMPIRE IN THE KAZAKH STEPPE XVIII - XIX CENTURIES	39
Рида Зекрист & Айжан Баймухамедова «ОСЕВОЕ ВРЕМЯ» ТРЕТЬЕЙ ВОЛНЫ: РОЛЬ ТЮРКСКОГО МИРА В ЭВОЛЮЦИИ МИР-СИСТЕМЫ	40
Жазира Нұрсұлтанқызы ҰЛТТЫҚ БАСКИМ АТАУЛАРЫНЫҢ ЭТНОМӘДЕНИ СИПАТЫ	42
Жазира Нұрсұлтанқызы ҰЛТТЫҚ МӘДЕНИЕТТЕГІ БЕЙВЕРБАЛДЫ АМАЛДАР	43
Қымбат Нұрсұлтанқызы ҚАЗАҚ ФОЛЬКЛОРЫНДАҒЫ ҚАСҚЫР БЕЙНЕСІ	46
Konyrbayeva S.S. ETHNOEDUCATIONAL BASE OF “KAZAKH ARU” SPECIAL COURSE TEACHING IN THE KAZAKH STATE WOMEN’S TEACHER TRAINING UNIVERSITY	48
Молдағали Б. & Кәріпжанова Г. Т. & Райымқулова Сауле А. БАЙТҮРСЫНҰЛЫ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ЖАЗУЫ	49
Садыкова Дамежан & Әділхан Марияш ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТРАНСШЕКАРАЛЫҚ ӨНІМДЕРДІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ПРОБЛЕМАЛАР	51
Ақыжанова Ақмаржан ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ЖАҢА СИНТАКИСИТІК ҚҰРЫЛЫМ	53
Ақжолова Ақтоты Төлеумұратқызы & Эльмира Уайдуллақызы ҚАЗАҚ БАЛАЛАР ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ ФОЛЬКЛОРЛЫҚ ДӘСТҮР КӨРІНІСТЕРІ	54
A. K. Eselbaeva & K. A. Tutibaev & S. M. Nauryzbekova RESULTS OF THE RESEARCH ON THE INFLUENCE OF THE EXPERIMENTAL PROGRAM ON RHYTHMOPLASTY ON THE PHYSICAL QUALITIES OF STUDENTS	57
Әсем Сағатова & Зауреш Нұрлигенова ҰЛТТЫҚ РУХ ПЕН ҰЛТТЫҚ НАМЫСТЫҢ ЖАРШЫЛАРЫ	58
Бапаева М. Қ. & Шайжанова Қ. Ү. & Әтен А. Ж. КОМПЬЮТЕРЛІК ОЙЫНДАРҒА ТӘУЕЛДІЛІКТІҢ ЖАСӨСПІМДЕРДІҢ ПСИХИКАСЫНА ЗИЯНДЫ ӘСЕРЛЕРІ	61
Бапаева М.К. АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСТАРЛАРЫ	64
Береке Жұмақаева & Алтынай Тымболова АБАЙ ТАҒЫЛЫМЫН ТАНЫТУ	67
Береке Жұмақаева & Алтынай Тымболова ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНДАҒЫ ОТБАСЫЛЫҚ ТӘРБИЕ МӘСЕЛЕЛЕРІ	70
Shynybekov Abduhali Nasyrovich 3D E-BOOK DEVELOPMENT	72

**I. ULUSLARARASI ABAY KUNANBAYOĞLU KAZAK KÜLTÜRÜ,
TARİHİ VE EDEBİYATI SEMPOZYUMU**

Муханбеткалиев Есбол Есенбайұлы & Аринов Ерлан Кенжебаевич РЕСЕЙ ИМПЕРИЯСЫНЫҢ ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ БІРЛІГІН ЖОЮҒА БАҒЫТТАЛҒАН ОТАРЛЫҚ САЯСАТЫ (БІЛІМ БЕРУ САЯСАТЫ МЫСАЛЫНДА)	73
Муханбеткалиев Есбол Есенбайұлы & Аринов Ерлан Кенжебаевич БӨГДЕ САНА – ОТАРШЫЛДАРДЫҢ МӘДЕНИ ҚАРУЫ	76
Нурсейтова Ж.Ж. & Исаева Л.Т. ПСИХОМОТОРЛЫҚ ДАМУЫ КЕШЕУІЛДЕГЕН ЕРТЕ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ МОТОРИКАСЫНЫҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	79
Бейсембаева К. Д. БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМЫНДАҒЫ ПЕДАГОГТАРДЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ ҚАЗУЫН АЛДЫН АЛУ МӘСЕЛЕСІ	82
Бейсембаева К. Д. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ДЕЛОВОГО ОБЩЕНИЯ	84
Кырбасова Э. А. БОЛАШАҚ БИОЛОГ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ЖОЛДАРЫН ДАМУ	87
Мырзахметова Н. О. & Қуанышева Ж. Қ. & Арғынбаева З. М. & Кенжабаева М. Д. ХИМИЯ ПӘНІН ПӘНАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫС АРҚЫЛЫ АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ КІРІКТІРЕ ОҚЫТУ	89
Мырзахметова Н. О. & Қуанышева Ж. Қ. & Арғынбаева З. М. & Кенжабаева М. Д. ХИМИЯНЫ ПӘНАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТА ОҚЫТУДА БІЛІМ АЛУШЫНЫҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	91
Оразбек Мақтагүл Социалқызы ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ПРОЗАСЫНДАҒЫ АЛАШ ИДЕЯСЫ	93
Аженов Алматы & Маманова Сымбат СТУДЕНТТЕРДІҢ МЕДИЦИНАЛЫҚ КАРТАЛАРЫН ЕСЕПКЕ АЛАТЫН АҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕНІ ҚҰРУ	95
К. Н. Жайлыбай & Медеуова Г. Ж. & Н. К. Нурмаш ПРОБЛЕМЫ УЛУЧШЕНИЯ ЭКОЛОГИИ ЮГА КАЗАХСТАНА, ГОРОДА АЛМАТЫ И ДЕШЕВЫЙ СПОСОБ ВЫРАЩИВАНИЯ ДУБА, МОЖЖЕВЕЛЬНИКА, АКАЦИИ, КЛЕНА, ТУИ, СИРЕНИ И ДРУГИХ ДЕРЕВЬЕВ, ВОСПИТАНИЕ МОЛОДЕЖИ ЭКОЛОГИЧЕСКОМУ ПАТРИОТИЗМУ	97
К. Н. Жайлыбай & Медеуова Г. Ж. & Н. К. Нурмаш ФОРМИРОВАНИЕ АНАТОМИЧЕСКИХ СТРОЕНИЙ ВЕГЕТАТИВНЫХ ОРГАНОВ РИСА В ЗАВИСИМОСТИ ОТ ДОЗ МИНЕРАЛЬНЫХ УДОБРЕНИЙ	98
Ж. Н. Сүлейменова & Ж. А. Абитжанова & А. С. Полатов ӘЛЕМНІҢ ТІЛДІК БЕЙНЕСІ	99
Жолдасбеков Абдиманап Абдразакович & Альптекин Зейнел & Данияров Т. А. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫҢ ЖАҒАШЫЛДЫҚ САПАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗІ	100
Абдирасилова Гүлмира Қалыбайқызы & Адилхан Асел ҰЛТТЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДА ТІЛ БАСТЫ ЭТНОСТЫҚ	102

I. ULUSLARARASI ABAY KUNANBAYOĞLU KAZAK KÜLTÜRÜ, TARİHİ VE EDEBİYATI SEMPOZYUMU

ҚҰНДЫЛЫҚ: ТҮРКІ ТІЛДЕРІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ КЕЗЕҢДЕРІ	
Ануарова Л. Е. & Омурхаджаева А. М & Умирбаева З. Ч. ТАУЛЫҚ ФЛОМИС (PHLOMOIDES OREOPHILA KAR . ET KIR.) ӨСІМДІГІНІҢ ТАМЫР ЖҮЙЕСІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ ЕРЕКШЕЛІГІ	104
Ануарова Л. Е. & Омурхаджаева А. М & Умирбаева З. Ч. IN VITRO ЖАҒДАЙЫНДА ДАРА ЖӘНЕ ҚОС ЖАРНАҚТЫ ТҰҚЫМДАРДЫҢ ӨНУІНЕ ӘСЕР ЕТЕТІН ФАКТОРЛАР	106
Ашимбаев Толенди & Пилалова Таншолпан & Тургинбаева Кунсулу & Талдыбаева Лаура & Преснова Людмила ИННОВАЦИИ НА ФИНАНСОВЫХ РЫНКАХ ПОСТСОВЕТСКИХ ГОСУДАРСТВ	108
Ашимбаев Толенди & Пилалова Таншолпан & Тургинбаева Кунсулу & Талдыбаева Лаура & Преснова Людмила МАСТЕРСТВО ПЕДАГОГА В РЕШЕНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНО - ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ЗАДАЧ	110
Г. Е. Азимбаева & Б. М. Диярова & А. К. Камысбаева & Ж. А. Көшетова КӨК-САҒЫЗДЫҢ ТАМЫРЫНАН ПОЛИФЕНОЛДЫ БӨЛУ ЖӘНЕ ҚҰРАМЫН, ҚҰРЫЛЫСЫН ЗЕРТТЕУ	111
Г. Е. Азимбаева & Б. М. Диярова & А. К. Камысбаева & Ж. А. Көшетова КРАХМАЛҚҰРАМДАС ШИКІЗАТТАН ЭТИЛ СПИРТІН АЛУ ӘДІСІ	113
Т.В. Baynazarova & Zhumasheva T.S & G.K. Karimbayev & A.E. Konyrbayeva ELECTIVE COURSES - COURSES ON SELECTION	114
Т. Б. Байназарова & Ш. О. Омарбекова & Д. К. Азимбаева СТУДЕНТТЕРДІҢ АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ШАРТТАРЫ	115
Baynazarova T. B. & Utebayeva A. T. & Zh. B. Rakhmetzhanova & Talipova F. O. MULTICULTURAL EDUCATION OF CHILDREN OF PRESCHOOL AGE	117
Байдаулетова Аякөз Өтеуқызы КӨНЕЛЕНГЕН СЕПТІК ЖАЛҒАУЛАРЫ АРҚЫЛЫ ЖАСАЛҒАН СӨЗДЕР	118
Исаева Лаура Глеужановна ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ УЧИТЕЛЯ – ЛОГОПЕДА В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	121
Измагамбетова Раиса Кудайбергеновна & Булабаева Сауле Талгатовна & Измагамбетова Райля Кудайбергеновна БІЛІМ БЕРУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ЖАНДАНДЫРУДЫҢ АСПЕКТІЛЕРІ	123
Zhubandykova A. M. & Karsybaeva R. K. & Izmagambetova R. K. GIFTED AS A SUBJECT OF PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL ANALYSIS	124
Қыяқбаева Ұлбосын Қозыбаевна & Айбергенова Салтанат Төлегенқызы & Бекмағамбетова Роза Карпыковна & Демеуова Лязза Нұрмаханқызы & Сержанқызы Жансая М. ЖҰМАБАЕВТЫҢ ПЕДАГОГИКАСЫ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ ТӘЛІМ	

**I. ULUSLARARASI ABAY KUNANBAYOĞLU KAZAK KÜLTÜRÜ,
TARİHİ VE EDEBİYATI SEMPOZYUMU**

ТӘРБИЕ	125
Қыяқбаева Ұлбосын Қозыбаевна & Айбергенова Салтанат Төлегенқызы & Бекмағамбетова Роза Карпыковна & Демеуова Лязза Нұрмаханқызы & Сержанқызы Жансая	127
ОТБАСЫ ЖӘНЕ ОТБАСЫ ТӘРБИЕСІНІҢ БАЛА ДАМУЫНДА АЛАТЫН ОРНЫ	
Әділбекова Л. М. & Көпесбаева М. Б.	129
ҚАНАТТЫ СӨЗДЕР ТАБИҒАТЫ ЖӘНЕ АСҚАР СҮЛЕЙМЕНОВТІҢ «ШАШЫЛЫП ТҮСКЕН ТІРКЕСТЕРІ»	
Әділбекова Л. М. & Көпесбаева М. Б.	131
ҚАЗАҚ АФОРИЗМДЕРІНДЕГІ ҚУАТТЫ ОЙЛАР: А. СҮЛЕЙМЕНОВ, З. ҚАБДОЛОВ ШЫҒАРМАЛАРЫ НЕГІЗІНДЕ	
Fatih YÜCEL & MAKHASHEVA Aigerim Sansyzbayeva & AIGUZHINA Saniya Uringaliyevna	133
GEOGRAPHICAL FEATURE OF TOURISTIC OBJECT “ISSYK-KUL” (DESCRIPTION)	
Медеева Ғ. Ж. & Рахимова З. С. & Құрасбаева А. Ж. & Қойлыбаев Жасұлан	134
БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУДА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ	
Садыкова Дамежан & Әділхан Динура	136
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТАУЛЫ АЙМАҚТАРДА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТУРИЗМДІ ДАМУЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ	
Сарбасова Арайлым Нұрғабылқызы	138
СТУДЕНТТЕРГЕ МӘТІНДІ ОҚЫТУ ТӘЖІРИБЕСІНЕН	
Садыкова Дамежан & Даутбек Аккия	140
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭКОТУРИЗМДІ ДАМУЫ АРҚЫЛЫ БИОРЕСУРСТАРЫН ҚОРҒАУ	
Кадралинова Марияш Тлеугабыловна	142
АБАЙ ЖОЛЫ – ХАҚ ЖОЛЫ	
Ayvaz MORKOÇ	143
KAZAK ROMANCISI İLYAS ESENBERLİN VE "GÖÇEBELER" ÜÇLEMESİ ÜZERİNE	
İsmail ÇELİK	144
İNANÇ FAKTÖRLERİNİN İSLAM FİNANS İÇİN ETKİSİ: “VEREN EL ALAN ELDEN ÜSTÜNDÜR” ÖRNEĞİ	

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ НА УРОКАХ КАЗАХСКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКА

Рақымғалиева Ағиса Омарқызы

Башкирский государственный педагогический университет им. М. Акмуллы
agisa_94@mail.ru

АННОТАЦИЯ

Важным фактором формирования социокультурной компетенции является применение новых технологий обучения. Технология критического мышления, проектная деятельность, обучение в сотрудничестве и игровые технологии, технология развивающего обучения развивают интерес к иноязычному общению, расширяют его предметное содержание. При формировании социокультурной компетенции очень актуально также использование информационно-коммуникационных технологий.

Проектную методику в данном случае считают продуктивной, так как она создает уникальную возможность для личностного роста учащихся, ориентирует их на раскрытие творческого потенциала и развитие познавательных интересов. Алгоритм работы по технологии проектов, используемый в учебном процессе: выдвижение гипотезы → создание проблемной ситуации → анализ проблемы → конкретизация и осмысление → реализация → презентация. Проектная методика это личностно ориентированный вид деятельности, который обеспечивает условия самопознания, самовыражения и самоутверждения.

Ключевые Слова: Казахский Язык, Социокультура, Литература.

ТЮРКСКИЕ ТРАДИЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ КАЗАХОВ

Оразбаева Алтайы Иранбеккызы

доктор исторических наук, профессор

Казахстанский Филиал Московского Государственного Университета
имени М. В. Ломоносова
altaiy_orazbaeva@mail.ru

АННОТАЦИЯ

Непрерывность и историческая преемственность между ранними и поздними кочевниками Евразии, сходная типология их политий, начиная с хуннской конфедерации, и продолжая, возникшими на руинах Великого Тюркского каганата потестарно-политических конструкций и социокультурных институтов вплоть до Великой Монгольской империи иногда доходили до полного тождества и все они были достаточно идентичны, за исключением тех случаев, когда характер властно-подчиненных отношений в данных политиях лавировала между духовными идеологемами, политической культурой и нравственно-правовыми нормами кочевых обществ, включая социокультурную основу традиционного казахского социума XV-XVIII вв.

Великий Тюркский каганат (VI-VII вв.), простиравшийся в свое время от Северного Китая на востоке до Черного моря на западе, привнес немало новшеств в политическую и правовую организацию кочевой государственности. Это касается, прежде всего, создания и укрепления четкой вертикали власти в политической конструкции общества на основе системы социальных ценностей, опорой для которых служила идеологическая схема: страна – правитель – народ – племя – род. Базовым элементом в этом ряду социальных ценностей выступала категория «ел», тождественная на русском языке одновременно трем понятиям, как: «народ», «государство», «страна». Согласно изначально заложенной в тюркской традиции государственности, у государства – «Ел», кроме задач водворения мира и порядка, существовала более высокая цель: обеспечение закона и справедливости. Кроме того, особенность организации кочевого населения по принципу кровного родства обусловила сложение альтернативного типа государственности, где народ выступал не источником эксплуатации, а одним из источников самой политической власти, наряду с каганами и беями. Символическим отражением «ел» был также титул «ильхан» (в прямом смысле казахского слова «ел ханы», то есть «кровный предводитель народа»), которого был удостоен лишь основатель тюркского «Вечного Эля» (отсюда впрочем и исходят истоки современной национальной идеи Казахстана - «Мәңгілік Ел»).

Таким образом, традиция государственности, основанная на идеологии «от рода к государству», неизменность базиса и переменчивость надстроечных институтов, неэгалитарный, демократичный принцип организации социополитических институтов в традиционном казахском обществе вкуче отразились на специфике константов триады государства: территория-население- власть, обладавшие ценностно-символической природой.

Как видим, тюркские традиции политической культуры имеют колоссальное системообразующее значение в сложении архитектуры и идеологии национальной государственности казахов.

Ключевые Слова: Тюркские Традиции, Тюркский Каганат, Мәңгілік Ел, Казахстан.

НАСИЛЬСТВЕННАЯ ИНТЕГРАЦИЯ МУСУЛЬМАН КАЗАХСТАНА В ИМПЕРСКОЕ ПРОСТРАНСТВО

(на примере политики самодержавия в духовной жизни)

Садвокасова Закиш Тулехановна

Доктор исторических наук, профессор

Институт Истории и Этнологии им. Ч. Ч. Валиханова Комитета науки МОН РК

tungatar_k@mail.ru

АННОТАЦИЯ

В статье освещается колониальная политика самодержавия в духовной жизни казахского народа во второй половине XIX - начале XX веков. Принимаемые меры российского правительства по отвлечению казахов от традиций, обычаев, верований преследовали цель интегрировать коренное население присоединенных территорий в имперское пространство, в котором участвовали служители церкви, чиновники и даже обычные крестьяне. Использовались различные способы воздействия на сознание: от обработки бедных казахов, больных, заключенных тюрем до обеспеченных и родовитых. В процессе разъяснительных бесед в ход пускались обещания обеспечения земель, излечения от недуга, облегчения жизни арестованным, поддержки местной администрацией.

Не осталось без внимания проповедников православия и подрастающее поколение. Они представляли собой благоприятную почву для сеятелей слова божия. Программа русско-туземных школ, где обучались казахские дети включала в себя религиозные дисциплины, касающиеся христианской религии. Предметы, связанные с исламом, его историей не входили в расписание занятий. Казахи не спешили отдавать своих детей в эти учебные заведения, опасаясь за то, что их будут здесь подвергать обряду крещения. И под разными предлогами отказывались от посещения этих школ. Чиновники от образования подобную реакцию восприняли как выражение неблагодарности инородцев к добру, которое несет им российское правительство. При этом следует заметить, что во второй половине XIX - начале XX веков знания в мусульманских школах ученики получали довольно слабые. Светские дисциплины стали включаться в программы новометодных школах, появившихся на рубеже веков. Их было немного в силу негативного отношения к ним мулл, стремившихся сохранить школы со старыми методами обучения и российских чиновников, видевших в них очаги пропаганды пантюркизма и панисламизма.

Казахам удалось противостоять натиску, остаться мусульманами и сохранить наследие предков, накопленное веками. Обратной стороной проводимой религиозной политики стало появление омусульманившихся русских казаков и крестьян, добровольно отказывавшихся от православия и переходящих в ислам. В целом, интегрировать казахов в имперское пространство, российскому самодержавию так и не удалось. В современном Казахстане в соответствии с реализацией программы «Рухани жангыру», инициированной Президентом Казахстана Н.А. Назарбаевым, возрождается духовное наследие казахского народа.

Ключевые Слова: казахи, русские переселенцы, политика, самодержавие, ислам, мечеть, православие, церковь, противостояние.

**XII ҒАСЫР ҒАЛЫМЫ ӨЗ-ЗАМАХШАРИ ЖӘНЕ ОНЫҢ «МУКАДДИМАТ
ӘЛ-АДАБ» СӨЗДІГІ ЖАЙЫНДА**

Елеужан Серімов

Заң ғылымдарының кандидаты

«Болашақ» Академиясы

mr.serim@mail.ru

АНДАТПА

Мақалада отандық тіл мен мәдениет тарихында өзіне тиісті лайық орнын таба алмай келе жатқан XII ғасырдың ғұлама ғалымы Әбу-л- Қасым Махмұд ибн Омар Жаралла өз-Замахшаридің өмірі мен шығармашылығы, оның арабша, прасыша, түркіше үш тілде жазылған “Мукаддимат әл-адаб” сөздігі етене сөз болады. Автор “Мукаддимат әл-адаб” сөздігінің дәуірі жағынан – орта (ескі) түркілік, жазылған жері жағынан – орта азиялық, уақыты жағынан – орта ғасырлық (XI-XIV ғғ.) жазба мұралар қатарына жататынын, ол әлі күнге дейін толық мәнде ғылыми тұрғыда талданған еместігін айтып, тілдік талдаулар жасайды.

Кілт сөздер: ортағасыр, «мұсылман дәуірі», сөздік, араб-парсы, түркі, тіл тарихы, мәдениет.

АБАЙДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖИНАҒЫ

Елеужан Серімов

Заң ғылымдарының кандидаты

«Болашақ» Академиясы

mr.serim@mail.ru

АҢДАТПА

Мақалада ұлттық құқықтық жүйеміздің қалыптасуы мен дамуы, ол бойынша қазақ ғалымдарының айтқан ой-пікірлері талданып, XIX ғасырда патшалық Ресей өкілдерінің қолқалуымен ақын Абайға жаздырған құқықтық жинақ жөні сөз болады. Тарихқа жүгінсек, бұл Ереже 1885 жылы мамыр айында Семей облысының Қарамола дейтін жерінде бес дуан елінің билері мен құрметті адамдарының съезінде қабылданып бекітілген еді. Ұзын-ұрғасы 73 баптан тұратын Ереженің бүгіндік уақыттағы заң ережелермен үндестік тауып жатуы да мақалада етене қарастырылады.

Кілт сөздер: құқық, әдет құқығы, жаңа низам, ереже, қылмыстық кодекс, қылмыстық процессуалдық кодекс, әкімшілік құқық бұзушылық кодекс, шариат.

**БҰҚАР ЖЫРАУ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК-
ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ОЙ-ТОЛҒАМДАР**

Құралбай МЕҢЛІБАЕВ

философия ғылымдарының кандидаты, профессор

Қарағанды «Болашақ» Академиясы

ku_bolashak@mail.ru

Жомарт ОСПАН

өлкетанушы, Қазақстан Журналистер одағының мүшесі

jomart.ok@mail.ru

АҢДАТПА

Қашаннан қазынасы ортаймаған, мол мұралы қазақ әдебиеті тарихынан қомақты орын алып, артына өшпес мұра қалдырған көрнекті жыраулардың бірі – Бұқар Қалқаманұлы. Ел басына күн туған, ер етігімен су ішкен аласапыран заманда, халқымыздың тағдыры қыл үстінде тұрған қилы кезеңде ғұмыр кешкен жырау өз толғауларында сол кездегі көкейкесті, қордалы мәселелерді қозғап, солардың бірден-бір жоқшысы, жыршысы бола білді. Оның жыр-толғауларының әрдайым әлеуметтік өткір мазмұнға құрылып, философиялық ой-толғамдармен түйінделіп отыруының басты себебі де сол.

Бұқар жырау қазіргі Қарағанды облысына қарайтын Бұқар жырау ауданының Далба тауы баурайында дүниеге келіп, сол мекенде қайтыс болады. Бұқар жыраудың ұзақ жасаған жасындағы өмірлік деректері бізде көп сақтала бермеген. Тек саналы ғұмырының бәрі түгелдей дерлік Абылай ханның қасында, соның оң тізесін басқан қабырғалы да сәуегей биі, ақылшы-кеңесшісі ретінде өткені мәлім. Өз өлеңдерінде келтірілген деректерге қарасақ, жыраудың жоқшылықтың зардабын көп тартқан адам болғаны көрінеді. Бұқар жыраудың асыл тегі туралы қолда бар деректер мынадай: Арғыннан – Қодан, одан –Дайырқожа (Ақжол), одан – Қара (Қарақожа), одан –Мейрамсопы, одан – Сүйіндік, одан – Қаржас, одан – Алтынторы, Құлықе, Бегім. Алтынторыдан – Мәмбетәлі, Жолымбет – Келімбет, Бегімбет, Артық. Жолымбеттен – Қойсары, Қалқаман, Рымбет, Назар. Қалқаманнан – Бұқар жырау. Бұқардың да үрім-бұтақтары аз емес, бұлардың көбі сол Бұқар жырау дүниеге келген атамекенді қоныс етіп отыр [1, 81].

Кілт сөздер: өмір-дерек, қоғамдық-саяси ахуал, әлеумет, ой-толғам, әдебиет, жыраулық дәстүр, бұқартану, т.б.

СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫҢ ЖАҢАШЫЛДЫҚ САПАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗІ

Жолдасбеков Абдиманап Абдразакович

Педагогика ғылымдарының докторы, профессор

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан Мемлекеттік Университеті

abeke56@mail.ru

АҢДАТПА

Бүгінгі уақыттағы технологиялардың қарқынды өзгеріп келе жатқанына байланысты студент жастардың бойында ерекше қажетті кәсібіне қосымша білімдер мен біліктіліктерді қалыптастырудың қажеттілігі туындап отыр, нақтырақ айтқанда, оларда сауаттылықты, біліктіліктерді және дағдыларды, қасиеттерді, сапалар мен қабілеттерді қалыптастыру қажет, олар өз кезегінде маманға кәсіби жылдамдықты, бәсекеге лайықты болуды, әлеуметтік қорғанды немесе кепілдікті қамтамасыз етеді. Бітіруші түлектерге өздері әрекет жасап, жұмысқа орналасу мәселесін өздері шешіп жүргені белгілі, жас мамандардың ең қиын психикалық зақымданатын жағдай бәсекелестіктің жұмысқа орналасуда пайда болатыны көп кездеседі. Объективті себептермен бірге, жас мамандарда өзін-өзі таныстыру қабілетінің төмендігі де саналады. Демек қазіргі кезде студент жастардың жаңашылдық сапасын зерттеу педагогика ілімінде өзекті болып табылады.

Болашақ маманның бәсекеге лайықтылығын қарастыру барысында оның кәсіпті меңгерген дәрежесімен бірге, тұлғалық-даралығындағы сапалары да ескерілетінін айту керек, яғни оның тұрақты даралылық қасиеттерінің жиынтығы қабілеттерінің саны мен үйлесімділікте болуы, кәсіби қызметін өнімді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін қажеттіліктері мен күйі, мінезінің сипаты да бір-бірімен үйлесімділікте болуы керек. Студенттің жаңалықшылдық сапасының құрамын нақты анықтау оқу бағдарламасын мақсатты бағытта мәдениетті тұрғыда өңдеуге, педагогикалық технологиялардың тиімдісін таңдауға, студенттерге шығармашылық білім өнімдерін жасауды ұйымдастыруға мүмкіндік беретін оқу материалдарын дәл таңдауға мүмкіндік береді.

Жоғары оқу орнындағы білім беру жүйесін жаңалауға маңызды қадам – бұл болашақ бәсекеге лайықты, креативті маманның тұлғалық-кәсіби тұрғыда өзін-өзі дамытуына назарды күшейту болуы керек. Басқаша айтқанда, бүгін креативті психологияның контекстінде бүгінгі күннің маманының өзін-өзі тұлғалық әрі кәсіби салада дамытудың жүйелілік білімдері ерекше өзектіленген. Көптеген зерттеушілер жасөспірімдік және жастық шақ кезеңдер өзінің еркіндігі мен өзінің өмірін жоспарлау қабілеті тұрақты қалыптасады деп есептейді. Бүгінгі кезеңде жастарды дамыту мәселесі қоғамдағы әлеуметтік қайта құрулармен де қиындықтар жасап келеді, осыған байланысты, бүгінгі жастардың психологиясын зерттеу, жас қыздар мен ұлдардың дүниетанымындағы, құндылықтарындағы, өзін-өзі белгілеуіндегі, өмір мәнін іздеудің қалыптасуындағы ерекшеліктерді және тұлғалық дамудың басқа да мәселелерін зерттеу қажеттілігі пайда болуда.

IS THE EURASIAN ECONOMIC UNION AN OPTIMUM CURRENCY AREA?

Daniyar Nurbayev

*Eurasian Research Institute of Khoca Akhmet Yassawi
International Turkish-Kazakh University
daniyar.nurbayev@eurasian-research.org*

ABSTRACT

On 1 January 2015, the Eurasian Economic Union (EEU) was established by three former Soviet Republics (Kazakhstan, Russia and Belarus). Later, during 2015, Armenia and Kyrgyzstan joined the union which is designed to provide free movement of goods and capital and labor services among the five countries. According to the members such as Kazakhstan and Russia, the economic union is just an initial stage of the association of these countries, and the next important step of this union will be a creation of a common currency. The idea of the common currency among the former Soviet Republics was first proposed by the President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev in 2003¹. The creation of common currency is not an easy process, and it may not always be beneficial for all countries. In this research, the possible benefits of the member countries from the currency union will be analyzed. The analysis will be based on the current theoretical and empirical knowledge of the Optimum Currency Area theory. The analysis done in the work shows that EEU is far from OCA, if the countries nonetheless decided to create currency union, the union will suffer from asymmetric shocks. The only way for the countries to overcome the problem of asymmetric shocks is to integrate their fiscal systems. However, the integrated fiscal system in currency union means that the member countries lose their fiscal and monetary independence. In conclusion, it is worth saying that today the EEU does not possess all prerequisites to create currency union and if despite this fact, the governments of the member countries decide to create a currency union.

Keywords: Eurasian Economic Union, Optimum Currency Area, Kazakhstan, Russia and Belarus

ПРОБЛЕМА УМА, ЧУВСТВА И ВОЛИ В «СЛОВАХ НАЗИДАНИЯ» АБАЯ

Бегалинова Калимаш Капсамаровна

Доктор философских наук, профессор

Казахский Национальный

Университет имени Аль-Фараби

Kalima910@mail.ru

Ашилова Мадина Серикбековна

доктор PhD, кандидат философских наук

Бегалинов Алибек Серикбекович

кандидат философских наук

АНДАТПА

Абай внёс в казахские степи принцип знания как основу человеческого бытия, связал его с принципом развития. Возвеличивая разум, он сформулировал новые ценностные ориентации, представленные для казахов новым пониманием смысла и ценности жизни, человеческого счастья. Но главное кредо человека - его гуманность, сострадание, дружба, любовь. Чувства дают возможность отделить добро от зла, руководствоваться добродетельным началом. Из такого соотношения знания, разума и чувств следует вывод о связи знания с чувством, с верой, о целостности человеческой эссенции и экзистенции. В «Словах назидания» представлено понимание Абаем ума, чувства и воли. Проанализировав возможности познания человеком Универсума через пять органов чувств, через образность и впечатления, Абай приходит к мысли, что мы имеем дело не с системой наших застывших образов, а с непрерывно изменяющейся формой познания мира. Человеческий дух постепенно крепнет этими приобщениями, радостями и переживаниями.

Высшей степенью умственной деятельности в философии Абая выступает сознание или разум, который раскрывает сущность земного и внеземного бытия, он связан с материальной, предметно-практической деятельностью человека, причём человек обязан находиться в постоянной деятельности, бездеятельность, застой для него губительны.

Чувства Абай связывает с внешним и внутренним миром человека, с субъективными переживаниями. Пожалуй, одним из первых среди казахских мыслителей XIX века Абай уделяет особое внимание анализу отдельных чувств - радости, горю, совести, стыду, гневу, рассматривая их в связи, противоречии.

Высшими благородными чувствами он считает дружбу и любовь, т.к. они составляют не только содержание жизни, но и связывают человека с земным бытием и миром в целом. Особое внимание Абай уделяет воле, которая приобретает у него статус онтологического феномена, пронизывающая собой всё бытие мира и человека, и именно поэтому играющего важную роль в его жизни.

Творчество Абая включало в себя чувственное, рациональное, мистическое и магическое. И именно это - магия взаимной симпатии и любви - соединяет единичное (человека) и целое (Природа, Космос, Бог), т.к. истинная магия внутренне присуща целому.

ЖЫРАУ ЖӘНЕ ЖЫРАУЛЫҚ ДӘСТҮР

Нүрдәулетова Б.И.

Азан Г.Б.

*Ш. Есенов атындағы Каспий Мемлекеттік Технологиялар және Инжиниринг
Университеті
nurdauletova@mail.ru*

АНДАТПА

Мақалада ауызша эпикалық дәстүр мен жыраулық өнердің ерекшелігі, олардың адамзат өркениетіндегі өзіндік орны сөз болады. «Жырау» сөзінің шығу төркіні талданады.

Ауызша поэтикалық дәстүр күллі адамзат тарихындағы ерекше мәдени құбылыс екені сөзсіз, ал жыраулық дәстүрдің «жанды эпикалық» формада ХХ ғасырға дейін жоғалмай жетуі қазақ, туысқан қарақалпақ, башқұрт, қырғыз халықтарында ғана мүмкін болып отыр.

Жырау (сказитель) – өзіне дейінгі немесе өзінің шығарған туындысын жай ғана жатқа айтушы емес, - ол сол шығарманы тудырушы суырыпсалма ақын. Эпос жырлаушы бір уақытта әрі әнші, әрі орындаушы, әрі шығарушы, ақын. Ол дәстүрдің жай жеткізушісі емес, мәдени дәстүрді жасаушы суреткер. Европалық түсінікте бұндай ұғымды қабылдау қиын, себебі, олар орындаушы мен авторды бір бейнеде көруге дағдыланбаған. Альберт Лорд барлық жыршы-жырауға тән екі сипатты атайды: біріншіден, олардың әріп танымайтын сауатсыздығы, екіншіден, эпикалық поэзияны орындаудың жоғары шеберлігіне қол жеткізуге деген ұмтылыс. Әсіресе бірінші сипаты оларды әдеби ақындардан ерекшелейді. Жазу-сызуы кенже дамыған ортада сол халықтың өмір дағдысы эпикалық оқиғалардың тууына алғы шарттар жасай алса, сол ортада эпос өнерінің гүлденетіні сөзсіз. Керісінше, қоғам жазу-сызуды меңгеріп, оны тіпті ауызша поэзияны таратуға да пайдаланатын болса, жазу эпикалық сюжеттерді жеткізу құралына айналып, сауатты аудитория жасайтындай деңгейге жетсе, бұндай аудиториялар білім мен көңіл көтеретін мүмкіндікті ауызша эпикалық дәстүрден емес, кітаптардан іздейтін болады., нәтижесінде бағзы поэтикалық өнер бірте-бірте жойылады. ХХ ғасырдың басында қалаларда жыр айту үрдісінің жойылуы оны тыңдайтын ортаның табылмағандығынан да емес, мектептердің жедел дамып, жазу-сызудың қала адамдарының өмір сүру дағдысына тереңдеп енуіне байланысты болды.

Қазақ тілінде «ақын-жыраулыққа» қатысты «жырау», «жыршы», «ақын», «шайыр», «тақтак» сөздері қолданылады. Қарақалпақ, басқа да кейбір түркі халықтарында «бақсы» сөзі де «ақынның» орнына жүрген.

Қазақ халқының мәдениет тарихында жыраулық дәстүрдің алатын орны ерекше. Ауыз әдебиеті мен жазба мәдениетіміздің арасын жалғайтын алтын көпір ретінде ХҮ-ХІХ ғасырларда туып қалыптасқан жыраулар шығармашылығы қазақ халқының шешендік, суырыпсалмалылық қасиеттерін, жаткештік қабілетін, әншілік өнерін, философиялық терең даналығын бойына сіңіріп, кейінгіге жеткізген тұтас бір дәуірдегі ұлттық рухани, мәдени болмысымызды танытатын ерекше феномен болып табылады.

АБАЙ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТЕГІ «КӨЛЕҢКЕ» АРХЕТИПІ

ABAY AND THE «SHADE» ARCHETYPE IN THE LITERATURE

Оразбек Мақтагүл Социалқызы

Филология ғылымдарының докторы, Профессор

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті

Maqpal_zere@mail.ru

АҢДАТПА

Көлеңке – адамдар мен жан-жануарлардың, қоршаған ортадағы пішіні бар кез-келген заттар мен нәрселердің жарық түскен кездегі күңгірт, көмескі сұлбасы. Көлеңкенің өзіне тән формасы бар. Бірақ сұлбаның пішіні уақыт қозғалысына қарай өзгеріп отырады. Сондықтан өнер дүниесінде, көркем әдебиетте, психология және жаратылыстану ғылымында көлеңкенің өзіндік философиялық мәні бар. Ал әдебиетте көлеңкенің аллегориялық, метафоралық және ауыспалы мағыналары жеткілікті. Сондай-ақ адам санасында «көлеңке» архетипі әр түрлі образға ие. Көлеңке өмірдегі нәрселердің, оның ішінде адамдардың да күн түспейтін жағындағы көмескі сұлбасы болғандықтан, шындықтан алыстау, жұмбақ, құпия жақтарымен қатар, тұрлаусыздық пен тұрақсыздықтың символы ретінде де ұғым қалыптасқан. Күнді бұлт басқанда көлеңке де жоғалады. Абай бұл туралы: «Жаман дос – көлеңке, басыңды күн шалса, қашып құтыла алмайсың, басыңды бұлт шалса, іздеп таба алмайсың» дейді.

Көлеңке күн батып бара жатқанда ұзарады. Көркем әдебиетте адам өмірінің қартайған шағын ұзарған көлеңке деп метафоралық ұғымда бейнелейді. Оған дәлел ретінде Абайдың «Көлеңке басын ұзартып» өлеңін алуға болады.

Көлеңке басын ұзартып,

Алысты көзден жасырса,

-деп қызарып күн ұясына батып бара жатқан уақытты бейнелеген сияқты болғанымен, келесі өлең жолдарында:

Күңгірт көңілім сырласар

Сұрғылт тартқан бейуаққа,

Ақын кешқұрым, бейуақ мезгілді айтқанымен адам өмірінің егделеп, «күңгірт, сұрғылт» тартқан шағын:

Өткен өмір — қу соқпақ,

Қыдырады талайды.

-деп, артында қалдырған өнегелі ізің де жоқ, әбден тапталып, талайлар жүріп келген «қу соқпақтан» өзге ой тоқтататын ештеңе жоқ «елес» қана қалғанын анық бейнелейді. Жалпы әлемдік әдебиетте көлеңке әр түлі символдық ұғымдармен суреттелді. Соның бірі «елес» (призрак) образы. В.Дальдің сөздігінде көлеңкені күннің жарығы түспейтін «бұлыңғыр» деп түсіндірумен қатар, адамның «елесі» деп те түсіндіреді. Абай да адамның өлер шағында ойға алғаны тек өкінішті өмірінің елесі екенін:

Нені тапсаң, оны тап,

Жарамайды керекке.

Өңкей уды жиып ап,

Себеді сорлы жүрекке. –деп,

қанша қармансаң да өткеніңнен «керекке жарайтын нәрсе» таппай, бүкіл өмір бойы өзің жиған «умен» уланып өмірден өтесің дегенді меңзейді. Г. Х. Андерсеннің «Көлеңке» ертегісінде, Шварцтың «Көлеңке» пьесалық ертегісінде де көлеңкенің адамның екінші жартысы, көлеңкелі жағы үнемі қаралық жасап, өзінің өліміне алып келетінін түспалдайды.

«Көлеңке» архетипі жалпы адамзат баласының санасына тән ұғым екені батыс ойшылдары К. Г. Юнг пен Э. Нойманн еңбектерінде айтылған болатын. Сондай-ақ көлеңкенің магиялық күші туралы жан-жақты зерттейді. Яғни, адам санасы іштей екіге жарылып, екінші «көлеңкелі» жағының адамды бейсаналы түрде жаулап алатынын психоаналитикалық тұрғыда зерттелді. Демек, Абай шығармасы әлемдік оймен сабақтасатынына көз жеткіземіз.

Кілт сөздер: Көлеңке рхетипі, адам өлімі, Абай шығармалары, жаман дос, елес, өмір.

ABSTRACT

A shadow is a dark, obscure scheme of lightning, when things and objects are formed in the form of people and animals.

The shadow has its own form. But the form of the scheme varies depending on the movement of time. Therefore, the shadow of art, literature, psychology and the natural sciences has its own philosophical meaning.

However, in literature, the shadow has allergic, metaphorical and variable meanings. In the human mind, the “shadow” has different archetypal symbols.

The shadow is a symbol of things in life, including people, this fuzzy scheme on the sunny side, so far from the truth, mysterious, secret, a symbol of instability and instability. Shadows also disappear when clouds are scratch. Abay says, “You can not find a bad friend, you can not run away, you can not find your face”.

The shade grows during sunset. In a profane literary, the lifeless shadow of a lifeless image reflects the metaphorical concept. In the goodness of this story can use “Extending the shadow head”.

Expanding the head of the shadow,

If he is hiding from the source,

Although it seems that the sun scrapes in the sunlight, in the following verse lines:

I'm sorry

To the gray-haired.

The poet is a little man with a gray past:

Past Life - A Path to Go,

It jumps.

– and that there is no moral trace left, and it is clear that there is no “ghost” who has nothing to stop thinking about “the curve”.

In the world literature, each shadow has been described with symbolic concepts. One of them is the image of a ghost. In the words of Walsh Dale, the shadow is interpreted as “dull” and is interpreted as “the illusion of a man”. Abay also admits that the idea of a person’s death was a miracle of his life:

Find what you find, find it,

Not a must.

When he went out,

The reason is the heartbreaking heart.

– you know that no matter what you do, it will mean that you will die a lifetime throughout life. In the shadow of H. H. Hadersen’s fairy tale, in the play “The Shadow” by Schwartz, the shadow suggests that the second half of the shadow, the shadow side, will always lead to the death. They say that the Western thinkers K.G. Yoon and E. Neumann have a shadow of the “shadow” inherent in the mind of the universal human race. He also explores the magical power of the shadow. That is, a psychoanalytic study of human consciousness exploded in the middle, and the second “shadow” side won unconsciously. So, we see that Abay’s work corresponds to the worldview.

Keywords: Shadow Archetype, person’s death, Abay’s work, bad friend, ghost, lifetime.

ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫ ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ АБАЙ БЕЙНЕСІ

Жандос Шекен

Филология ғылымдарының кандидаты, доцент

«Болашақ» Академиясы

aktaibatyr@bk.ru

АНДАТПА

Қазақ елінің мәдени жағынан толысып, дамуы жолында ойшыл ақын Абай мұрасы – өсер ұрпақтың рухани азығы болар таусылмас қазына. Абай мұрасын танып-білу, ғылыми тұрғыдан зерттеу немесе көркем өнердің барлық жанры арқылы насихаттау әрекеті – алдынгы буыннан соң жаңа буын жалғастыратын үзіліссіз, үздіксіз процесс.

«Абай сөздері – дүниеде қалған зор бақыт... Абайды қазақ баласы тегіс білуі керек», - деп А.Байтұрсынов айтқандай, ертеңгі келер ұрпақтың жан-дүниесін Абай сөзімен тәрбиелеуде атқарылар іс атаулының бәрі де ұлттық, мемлекеттік міндет. Абайды тану әрекеті, әсіресе, баспасөзде ресми түрде 1889 жылдан басталды.

Абайды тануға кемеңгер М.Әуезов өлшеусіз үлес қосты. Ол әдебиетте ақынның мәңгі өлмес сом бейнесін мүсіндеумен бірге, Абай образы арқылы бүкіл қазақ халқының өсу, даму жолын, оның бүкіл тіршілік-тынысын, әдет-ғұрпын, ұлттың ерекше сипаттарын қаз-қалпында өрнектеп берді.

Абайтанудағы маңызды еңбектер қатарында: З. Ахметов, Р. Сыздықова, Х. Сүйіншәлиев, Т. Әлімқұлов, Ә. Жиреншин, Қ. Мұқаметханов, М. Мырзахметов зерттеулерін ерекше атап өтеміз. Осы орайда біздің мақаламыз Абайтануда назардан тыс қалып келе жатқан қазақ және түркі халықтары поэзиясындағы Абай тұлғасының сомдалу ерекшеліктеріне арналады.

Ұлы ақын дүниеден өткен ғасырдан астам мерзім ішінде ақынға арналып 400-ден астам өлең жазылыпты. Бір қызығы, ұлы ақын жөнінде жазылған өлеңдер саны ХХ ғасырдың екінші жартысынан аса мол кездеседі. Бұл – ұлы Абайды танудың, ақындық талантын мойындаудың, ойшылдық тереңдігін түйсінудің жалпыхалықтық кезеңінің басталғандығының дәлелі.

Түркі халықтары әдебиетінде ел тарихында ерекше із қалдырған белгілі тұлғаларға немесе ақын, жырауларға өз замандастарының, кейінгі буын өкілдерінің жыр шығарып, арнайы өлең арнауы бұрыннан бар дәстүр. Мәселен, Қорқыт, Әлішер, Мақтұмқұлының тұлғалары өздерінен кейінгі әдебиет өкілдерінің шығармашылығында берік орын алған.

Қазақтың қоғамдық ой-санасында, рухани әлемінде ақындық қуатымен ел санасына сәуле түсірген ұлы Абай бейнесі, өзін ақынмын деп санайтын Алаш азаматтарының ешқайсысын да толғандырмай қоймаған.

Абай – күні бүгінге дейінгі қазақ қоғамындағы рухани жаңғырудың ұлт ойшылдығының, ақындық пен азаматтықтың биік белесі. Олай болса, Абай жөнінде айтылар ой да, жазылар сөз де түгесілмейді. Бұл шығармалар жинақтала келгенде, дала данышпанының әлемдік руханияттағы ақындық, азаматтық, данышпандық, гуманистік тұлғасын жан-жақты сомдай алады.

БЕТАШАР КАК САКРАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ СВАДЕБНОГО РИТУАЛА В НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРНОЙ ТРАДИЦИИ КАЗАХСКОГО НАРОДА

Абдуллина Назгул Утегуловна

Магистр гуманитарных наук

Актюбинский Региональный Государственный Университет

имени Кудайбергена Жубанова, nazgulua@mail.ru

АННОТАЦИЯ

Свадебный обряд беташар является одним из важнейших свадебных ритуалов, сохранивших особое сакраментальное значение, раскрывающееся в связи с его изучением с точки зрения тенгрианства - домусульманским вероисповеданием казахов.

«Беташар – (каз.беташар, кирг.бетачар, узб. betochar – букв. раскрытие лица) – обряд знакомства невесты с родней мужа, один из свадебных обрядов у казахов и узбеков». Определение дефиниции слова «беташар» в толковых словарях включает в себя такие обозначения как «знакомство» и «смотрины». Дословный перевод на русский язык звучит как «открыть лицо».

Обряд беташар является символом жизни, воспевания женского начала в природе. Приведенные выше определения смысла беташар и описание обычая не полностью раскрывают суть этого ритуала. Казахи – народ, сумевший создать своеобразную синергию ислама и тенгрианства - духовной традиции кочевников-воинов, суть которой заключается в служении высшему творцу Тенгри и восхвалении матери-природы в качестве первоосновы всего живого. Вера в жизненную силу и одухотворение всего окружающего мира сквозила в каждом движении, в каждом действии казахов, каждое слово было символичным, казахи выражали крайнее уважение к умершим родственникам, так как все что было, есть и будет рассматривали как единый и неразрывный естественный процесс. Все вокруг имело свой смысл, казахи принимали жизнь как бесконечное умирание и рождение вновь, что повторяло жизненный цикл самой природы.

Необходимость расширения границ национального самосознания при сохранении национальной самобытности и менталитета является одной из ведущих парадигм, способных противостоять неизбежному исчезновению особенностей культуры определенной нации под воздействием всемирного процесса глобализации. В последние годы Казахстан, как и многие другие государства постсоветского пространства, переживает период национального возрождения. Это отражается в новом подходе к осмыслению культурных традиций и исторических корней каждой живущей здесь нации. Особенно актуален данный вопрос для современного казахского народа, так как в двадцатом столетии было утрачено огромное количество национальных традиций. Даже празднование общего для многих тюркских народов праздника Наурыз было забыто вплоть до восьмидесятых годов прошлого столетия. Сознательное уничтожение традиций на протяжении нескольких десятилетий привело к тому, что в данное время казахи заново узнают много забытых народных традиций или имеют о них лишь поверхностное суждение. А ведь каждый из обрядов у казахского народа имел свой сакральный, полный таинств и символизма, смысл, связанный с еще домусульманским вероисповеданием казахского народа – тенгрианством.

КУЛЬТУРНОЕ ЕВРАЗИЙСТВО: ИСТОКИ И СОВРЕМЕННОСТЬ

Унгарбаева Гульмира Ибрагимовна
Кандидат филологических наук, доцент

Сандуғаш Әбдіғазы
*Актюбинский Региональный
Государственный Университет им. К. Жубанова*
Ungarbaeva65@mailru

АННОТАЦИЯ

В евразийской духовной нише много веков назад начал зарождаться особый тип философии, отличный от восточной философии, но, особенно, от западной. Возник он в трудах Аль-Фараби, а, возможно, еще ранее, в предфилософии казахов, славян, других евроазиатских народов. Истоки евразийской концепции четко прослеживаются и в идеях выдающихся казахских просветителей, как Ч. Валиханов, А. Кунанбаев. Ч. Валиханов выступал за ускоренный переход своего народа от вековой отсталости к «высшему культурному развитию». Основным лейтмотив «Слов назидания» - боль по поводу неразвитости основной части народа и вера в могущество разума и просвещения: «Изучив язык и культуру других народов, человек становится равным среди них» [1].

Идея евразийства витала в умах всей просветительской среды. В начале 20 века в российской исторической науке обозначилось направление так называемого «евразийства», получившее свое наивысшее развитие в 20-е годы в Пражском университете.

Классическое евразийство и взгляды русского космизма порождают такого крупного ученого как Л. Гумилева. Называя себя «последним евразийцем», Л. Н. Гумилев стал первым для нового этапа, связующим звеном между евразийцами первой половины XX века и новейшей тенденцией в евразийстве, проявившейся в полной мере в масштабных интеграционных инициативах независимого Казахстана.

Ведь именно Н.А. Назарбаев, по существу, инициировал новый этап в развитии евразийства как интеллектуальной концепции, как политического мировоззрения и интеграционной практики. Он не раз подчеркивал, что «Признание самостоятельно существующих культурных потоков не отрицает их взаимодополняемости, что никак не означает ассимиляции» [2]. Итак, основной объединяющей идеей классического и современного евразийства является уникальное единство и целостность этносов, которые бы не подавляли и не ассимилировали уникальность народов, а, напротив, питались их разнообразием.

ӘЗ-НАУРЫЗ МЕРЕКЕСІ ТУРАЛЫ НЕ БІЛЕМІЗ

Дәурен Ескекбаев

Тарих ғылымдарының кандидаты

Қазақстан Республикасының Ұлттық Музейі

d.eskekbaev@mail.ru

АҢДАТПА

Наурыз мерекесінің туу тарихы турасында талас көп. Наурыздың нақты тарихы тереңде жатыр, ол өзінің бастауын мұсылмандыққа дейінгі заманнан алады. Кейбір ғалымдар бұны Ахменидтер династиясы дәуіріндегі діни мейрам зороастризм мен шаманизм кезеңіне дейінгі уақытпен, ал енді біреулері Парсы патшасының жорықтарымен байланыстырып жүр. Наурыз мерекесі - әлемнің ең көне мерекелерінің бірі. Наурыз - діни мереке емес.

Орта Азия халықтарында бес мың жылдық тарихы бар деп саналатын бұл мереке Ислам дәуіріне дейін-ақ тойланып, халық арасында ерекше қолдауға ие болып келген. Алайда, белгілі тарихшы Ж.Артықбаев жер бетін соңғы топан судың бұдан 12-13 жыл бұрын басуымен байланыстыра келіп «Наурыз мейрамы Еуразия даласында екі- үш мың жыл емес, он екі- он үш мың жыл бұрын тойлана бастады деген пікірдемін.

Шығыс елдерінің (шәмси) күнтізбесі бойынша, наурыздың басталуы хамал (амал) айының бірінші жұлдызы болып есептеледі. Хамал — Тоқты шоқжұлдызының ескі парсыша атауы. Күн мен түн теңеліп, амал кірген сәтте Тоқты шоқжұлдызы туады. Жыл басы Наурыз - Жаңа жылдың басы. Бұл күн, яғни наурыз айының 21-нен 22-не қараған түні - аспан денелері өздерінің бастапқы нүктелеріне келіп, күн мен түн теңеледі. Сондықтан қазақтың халық санасында ол - Әз Наурыз, «ұлыстың ұлы күні ұлыс күні» деп аталынған. XX ғ. басында 21-22 наурыз қазақтарда жыл басы деп ресми саналған. 1922 жылы Орынборда шыққан қазақ календарында 22 ит жылының аяқталып, доңыз жылының басталуы деп жазылған. Қазақтың халықтық календары бойынша Жаңа жыл көктемгі күн мен түннің теңелуі - тоғыс күні басталады, яғни Наурыздың 20-сы мен 21-не дәл келеді.

Наурыз мерекесі XVIII ғасырға дейін Ежелгі Грекияда, Ежелгі Римде, Ұлыбританияда аталып өтіліп, 1700 жылға дейін ежелгі Русьте тойланып келген деген дерек бар. Көктем мерекесі туралы мәліметтер антикалық және орта ғасырлық жазушылардың еңбектерінде кездеседі. Григориан календары бойынша ескіше 9 март, жаңаша 21-нен 22-не қараған түн осы күнге сәйкес келеді. Христиан дінін қабылдағанға дейін ежелгі Русьте Жаңа жылды бірінші март күні қарсы алу дәстүрі болған. Ал Ағылшындар XVIII ғасырдың бас кезіне дейін Жаңа жылды 26 мартта тойлап келген.

ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКАДАҒЫ АБАЙ АЙТҚАН КЕМЕЛ АДАМ ҮЛГІСІ

SAMPLE OF A GENIUS IN THE NATIONAL PEDAGOGICAL IDEAS OF ABAI

Данияров Талгат Абубакирович

педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор

Shakarim08@mail.ru

Жолдасбеков Аблиманат Абдразакович

пед. ғыл. докторы, профессор

Ташимова Роза Турарбековна

Қожа Ахмет Ясауи атындағы

Халықаралық Қазақ-Түрік Университеті

АҢДАТПА

Бүгінгі таңда қоғамның ең жоғары құндылығы – Адам. Қазақстан Республикасында жүріп жатқан экономикалық, әлеуметтік, демократиялық өзгерістердің бәрі сол адам үшін, оның қайта түлеуі және игілігі үшін жасауда.

Міне осы орайда ұлттық салт-дәстүрімізді білу, өзімізді-өзіміз танып, өзгелерге таныту бүгінгі қоғам сұранысына лайық ұлттық қасиет сапалары жоғары, ғасырлар бойы жалғасқан мол халықтық мұраны өз бойына сіңірген кемелденген толымды адам тәрбиелеу мәселесі күн тәртібіне қойылып отыр.

Тамыры тереңге тартқан тарихымызды педагогикалық тұрғыдан таразыласақ, адам тәрбиесі ұлы ғұламалардың еңбектерінде әр қырынан зерттеліп отырғаны мәлім. Осы тұрғыда Абай педагогика мәселесіне арнайы еңбек жазбаса да, педагогтік қызметпен тікелей айналыспаса да, жастарды тәрбиелеу жөнінде терең аса құнды пікірлер айтқан.

Кемелденген толымды адам туралы, оның жан дүниесі туралы Абайдан артық айтқан ешкім жоқ. Сондықтан толымды адам келбеті оның тәрбиесі туралы Абайға сүйенгенді жөн көрдік. Абайдың рухани әлемі, оның негізгі зерттеу объектісі – адам. Ол адамның мінез-құлқын, адамгершілік ізгі қасиеттерін тәрбиелеуді өмір бойы басты идея етіп ұстап, кісілік тұрғыдан жетілдіру қажеттігін айқындаған. Осы тұрғыдан келгенде Абай өзінің бүкіл шығармашылығын жастарға «адам бол», «қатарыңнан қалма» деген философиялық, педагогикалық, психологиялық көзқарасында адамгершілігі мол адам қоғамға ең пайдалы адам деп тұжырымдаған.

«Тегінде адам баласы адам баласынан ақыл, ғылым, ар, мінез деген нәрселермен озбақ» деген сөзі толымды адамның адамшылығының алды ар, ақыл, мінез екенін көрсетеді. Абайдың айтуынша, адамгершілігі мол адам батыл ержүрек болуға, қорқыныш дегенді білмеуге, оқу-білім, ғылым негіздерін меңгеріп, алдына қойған мақсатына жетуге талапты болу деп есептеген.

Адамның толымды адамшылық жағын көре білу және дамыту арқылы, білімді адамды жоғары бағалау, өмірінің аяғына дейін адам болып дұрыс қартаю, өз халқына қажымай, талмай қызмет ету, бүкіл адамзатты сүю және құрметтеу бүгінгі таңдағы басты

мәселенің біріне айналуға. Ұлы ғұлама адамды кісілік қалыпқа жеткізіп қалыптастыратын қоғам, уақыт, дәуір талабы екенін жақсы білген.

Кілт сөздер: дәстүр, салт, халықтық мұра, рухани құндылық, тәрбие.

ABSTRACT

Today, the highest value of society is Adam. All the economic, social, and democratic transformations that are taking place in the Republic of Kazakhstan are for the person, for his redemption and for the good.

Here is a question of knowing our national traditions, self-disclosure and self-disclosure, the issue of a national quality of deserved to the present-day society, a well-educated mature human being, who has been continuing the centuries-old folk heritage.

From the pedagogical point of view of our deeply rooted history, it is known that human education is studied in all aspects of the work of great scholars. In this context, Abai did not write a specific job on pedagogy, but did not engage in pedagogical activities, but spoke very deeply about education of young people.

There is no one who has told Abai about the full man, his soul. Therefore, we decided to rely on Abay for his full-fledged appearance. The spiritual world of Abai, the object of his research is man. It has identified the need to maintain man's behavior, moral values, and to improve man's lifelong ideas. From this point of view, Abai formulated his philosophical, pedagogical, and psychological views as "the most useful person" for the whole society.

The phrase "Human beings with the mind, science, every character, from human beings" refers to the fact that human beings are full of intelligence and behavior. According to Abay, a man of moral character was brave, fearless to know, to study and to learn the basics of science and to achieve the goals he had set for himself.

Through the ability to see and develop the full humanity of man, a high appraisal of knowledge, the correct aging of the person to the end of his life, his dedication to his people, love and respect for all humanity become one of the key issues today. The great man was well aware that society was a time, a time, a time when the human being was transformed into a normal state.

Key words: traditions, customs, national heritage, spiritual values, upbringing.

**КЕМЕЛ АДАМДЫ ТӘРБИЕЛЕУ ЖОЛДАРЫ ТУРАЛЫ АЙТҚАН ШЫҒЫС
ҒҰЛАМАЛАРЫНДАҒЫ (ӘЛ-ФАРАБИ, Ж.БАЛАСАҒҰН) ОРТАҚ ШКІР**

Данияров Талгат Абубакирович

педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор

Shakarim08@mail.ru

Искакова Париди Куандыковна

пед. ғыл. кандидаты

Қожа Ахмет Ясауи атындағы

Халықаралық Қазақ-Түрік Университеті

АҢДАТПА

Орта ғасырда өмір сүрген түркі ғұламалары жеке тұлғаның кемелденген бейнесін ұсынумен қатар оны отбасы тәрбиесі жағдайында қалыптастыру ерекшеліктерін де жан-жақты қарастырады. Нақтырақ айтатын болсақ, ғұлама ғалым әл-Фараби бала дүниеге келгенде алдағы өмірінде бақытты болуға жетелейтін қасиеттерді игеруде өздігінен ол жетіле алмайтындығын айта келіп, ол үшін арнайы тәрбие ортасының болуын қажет деп санайды. Ондай ортаның негізгісі, әрі баланың бақытқа қол жеткізудегі қасиеттерінің негізі қаланатын тәрбие институты – отбасы ортасы екендігін мынадай сөйлемдер қатарлары арқылы тамаша келтірген: «Жаратылысында әрбір адамға өз тіршілігі үшін ең жоғары кемелділік дәрежесіне жету үшін көп нәрсе керек, ол мұны өзі жалғыз жүріп таба алмайды және бұған жету үшін ол қандай да бір адам қауымын қажет етеді».

Ал, ғұлама Ж.Баласағұнның көзқарасы бойынша, қыз бала тәрбиесі мен ер бала тәрбиесінде ата-аналардың орнын ешкім де алмастыра алмақ емес, әсіресе ер баланы тәрбиелеуде әкенің жеке басының өнегесі оның мінез-құлқы мен тұлғалық қалыптасуында маңызды. Оны: Бейбастық қып әсіресе ұлдың қылығын, Кінәлі әке, жазығы жоқ ұлының. Ұл-қыз кесір болса, ессіз, парықсыз, «Өнегесі-ай әкенің!», - дер халықпыз... (1220, 1225 бәйттер) – деген өлең жолдары дәлелдеп тұр. Сонымен қатар, ақын Ж.Баласағұн қазақ отбасындағы негізгі басшы, әкімі (қожайыны) ер азаматтың болуын міндет тұтқан. Осы тұста ғұлама ақынның көзқарасы бойынша, отбасындағы тәрбиемен әйел айналысқанымен, оның адамдық сапасы негізінен отағасының тегімен байланысты «Ұл әкенің арқасында жаралар, Ана қарнын тек бірнеше-ай паналар» (1385 бәйт), - деп сипаттайды. Осылайша ақын анадан туған ер бала ана құрсағынан қалыптасып, жетіліп шықса да, ол әкесінің бейнесі, жалғасы екендігін дәлелдегісі келеді. Сондықтан ата-ана отбасында өзара қарым-қатынас жарастығы мен сыйластығы арқылы үлгі-өнеге көрсете отырып, балаларына тәлім-тәрбие береді деп санайды. Оны ақын «Ұл мен қыздың өнегесі ата-ана, Бәрі бізден – дұрыс па, әлде қате ма» (1485 бәйт), деп бала тәрбиесіндегі жетістік те, теріс қылықтар да бәрі ата-ана өнегесі мен берген тәрбиесінің нәтижесі екендігін дәлелдейді.

ENGLISH IS THE LANGUAGE OF COMMUNICATION

Doszhanova Gulsara Nurzhigitovna

*Kazakh Academy of Transport and Communications named after M. Tynyshpaev
doszhanova.gulsara@mail.ru*

ABSTRACT

«Do you speak English?» — with this phrase begins the conversation between two people, that speak different languages and want to find a common language.

It's very good when you hear: «Yes, I do», and start talking. People of different countries and nations have to get along well with the progress in world trade and technology as well as with each other.

So it is very useful to learn foreign languages. Knowledge of foreign languages helps us to develop friendship and understanding among people. English is very popular now. It's the language of computers, science, business, sport and politics. It's spoken all over the world. It is the official language of the United Kingdom, Ireland, the United States of America, Canada, Australia. There are more than 750 million speakers of English in the world. Speaking a foreign language you can read papers, magazines and original books by great writers, watch satellite TV programs.

If you like travelling you can go anywhere without being afraid that other people will not understand you. English is very important to find a good job. It's a well-known fact that knowledge of foreign languages opens many doors before you, gives you many opportunities and advantages. Knowledge of foreign languages has always been a sign of high culture and deep erudition. It helps to promote cultural and technical cooperation among nations. That's why one of the characteristic features of life in Russia nowadays is a great interest in studying foreign languages, mainly English. There is no doubt that English is the world's first truly universal language. Today there about 1,5 billion English speakers in the world. It has become the world's most important language in politics, science, trade and cultural relations. English is one of the official languages of thirty states which represent (8) different cultures. It is one of the six official languages of the United Nations Organization and other political organizations. Half of the world's scientific literature is in English. It is the language of computers technology. More than 80% of information of any kind is stored and exchanged in English. To know English today is absolutely necessary for every educated person, for every good specialist.

Keywords: communication aspects; interactive lesson; training; module; technology.

ИСТОРИЧЕСКОЕ ЗНАНИЕ КАЗАХОВ: ОТ ИСТОРИОЛОГИИ К ИСТОРИОГРАФИИ

Светлана Ковальская

доктор исторических наук

Евразийский Национальный Университет им. Л. Н. Гумилёва

Kovalskaya_si@enu.kz

АННОТАЦИЯ

Историческое знание казахов традиционно функционировало в двух модусах: устном и письменном. Устное степное знание сопровождает казахов на всем пути исторического развития, определяя национальную самость и оставаясь этническим маркером и сегодня. Степное знание – это вид изустного знания насельников степи, которое не оторвано от своего носителя, передается из поколения в поколение, трансформируется в зависимости от передатчиков и встречающихся на пути явлений, а также катастрофически фрагментарно. Известный казахстанский востоковед Юдин В. П. назвал данное специфическое явление «степной устной историологией». Этапами развития исторического знания казахов-кочевников можно обозначить миф-эпос-предания – шежире – исторические песни.

Что касается письменных традиций, то длительное время казахское историописание существовало в формате традиционной мусульманской историографии. Уникальность историографической ситуации заключается также и в том, что все письменные источники по истории древнего и средневекового Казахстана являются продуктом соседних оседлых народов – арабов, китайцев, иранцев, русских и других. Родоначальником собственно казахской историографии можно назвать Мирзу (Мухаммада) Хайдара Дулати (1499-1551), автора «Тарих-и-Рашиди». Большинство письменных памятников по истории казахов написаны в форме шежира, причем как в средневековье – Абулгази Бахадур-хан «Шежире-ат-тюрк», «Тарих-и-Рашиди» Мирзы Хайдара Дулати, сборник летописей Кадырали бека Жалаири, так и в начале XX века – «Родословная тюрков, казахов, киргизов и ханских династий» Шакарима Кудайбердиева, «Материалы по истории киргиз-кайсацкого народа» М. Тынышпаева. В XIX веке в процесс исторического самопознания казахов активно стала внедряться русско-европейская традиция историописания. Об этом свидетельствуют труды первых национальных интеллектуалов, в том числе М. Чорманова, Ч.Ч. Валиханова и других. Сочетание мусульманской и русско-европейской письменной традиции историописания определило особенность казахского исторического знания на рубеже XIX-XX веков. В начале XX века были опубликованы труды А. Букейханова, А. Байтурсынова, Г. Тогжанова, Т. Шонанова и других авторов, созданных уже на перекрестке историографических традиций.

В XX веке произошла «историографическая мутация» под влиянием марксистско-ленинской методологии. Первым опытом и примером национально-большевистской историографии станет книга С.Асфендиярова «История Казахстана», изданная в 1935 году.

Исследования советского периода базировались на достижениях предшествующего этапа и, безусловно, длительное время были «замкнуты» на российско-советском историографическом поле. В своей статье мы попытаемся проследить особенности эволюции исторического знания казахов и найти ответ на вопрос о причинах смены или сочетании историографических традиций.

ТҮРІК-МОҒОЛ КҮНТІЗБЕСІ ӨРКЕННИЕТТІҢ БАСТАУЫ

Бакенова Ризагүл Шәріпханқызы

Магистр

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Rizagul.bakenova72@gmail.com

Акынбекова Алтын Бакашовна

Журналистика факультетінің PhD докторанты

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

akynbek@mail.ru

Сапарходжаева Нургуль Пажарбековна

Филология және Әлемдік Тілдер факультеті PhD докторанты

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

nurgul.saparkhojayeva@gmail.com

АҢДАТПА

Дәстүрлі мәдениетіміздің тамыры тереңде екені сөзсіз. Қазақ күнтізбесі және жылдық циклдық күнтізбеге сүйенеді. Қазіргі уақытта бұл құбылыстарды мәдениетіміз бен ғылымымыздың түп қазығы десек артық айтпағанымыз болар. Кейбір басылымдарда шығыс: қытай, жапон жануарлар күнтізбесі деп ара-кідік айтылып қалатыны бар. Бірақ бұл күнтізбенің құрастырушысы көшпенді түрік-моғол елдері. Күнтізбенің көшпенділер әлемімен етене жақын екенінің бір белгісі-жылдарды аңдардың атымен атап, бейнелеуі. Қазіргі ғылымда оңтүстік шығыс Азияның көшпенділер күнтізбесі немесе жануарлар күнтізбесі деп те кездеседі. Қалай дегенде де ол көшпенділердің ой санасымен астасып жатқаны айдан анық. Юпитер күнтізбесі планета бойынша 12 жылдық айналым, көшпенділер күнтізбесі деп атаған дұрыс болар. Олай болса осы реттелген күнтізбені дамыған ғылымға жатқызуға толық негіз бар. Бұл ұлы дін-тәңіршілдік түрік-моғол көшпенділерінің өзге діндерден айырмашылығы өзіндік қандайда бір ортақ қасиетті күнтізбесінің болуы. Көшпенді ірі тайпалар мен орта Азия халықтарының жасаған күнтізбесі қоршаған ортаны реттей отырып сол күнтізбесі мен көзқрастарын сезім-түсініктерін, уақыт пен кеңістіктегі дүниетанымын байланыстырады. Бір циклдық жануарлар күнтізбесінің 3000-5000 жылдан астам уақыт тарихы бары белгілі болып отыр.

Қазақтар өз күнтізбесін мүшел деп атайды ХХ ғасырға дейін солай қолданып келеді. Мүшел қазақша 12 жылдық мерзімді білдіреді. Толық мүшел 60 жылдық цикл. Мүшел сөзінің этимологиясы мүше, құрбандыққа шалған малдың мүшесі десе, бақсы балгерлер жағы «адамның он екі мүшесі» деп те атайды. Қазақ күнтізбесі басында тышқан, сиыр, барыс, қоян, ұлу, жылан, жылқы, қой, мешін, тауық, ит, доңыз болып белгіленген.

Жыл санауын бір адал, бір ажал деп екіге бөліп қарастырады. Ажал: арам-тақ және таза-жүп. Олар кезектесіп келіп отарады. Осы ғасырлар мен жылдардың тізбегінде біз осы күнтізбемізді ұмыт қалдырмай генетикалық белгімізді анықтап, оны сақтаумен келеміз.

Мүшел уақытының өз ерекшеліктері бар:

1. Тірі, сапалы, бір текті емес, бірлік сан арқылы да емес аңдар арқылы бейнеленген.
2. Жалпы циклық мүшелдің уақыты бірнеше бірдей өтіп жатқан, сәйкес келмейтін ғарыш циклдарының құрамында болады. Жұлдыздардың реттік қозғалысының бір-біріне

ықпалы, жердегі тіршілік атаулыны айналып өтпеген. Мысалы, наурызда міндетті түрде оқйға қайталанады күн мен түннің теңелуі немесе қоян жылы жұт.

«АБАЙ» ЖУРНАЛЫ ЖӘНЕ АБАЙТАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бакенова Ризагүл Шәріпханқызы

Магистр

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Rizagul.bakenova72@gmail.com

Акынбекова Алтын Бакашовна

Журналистика факультетінің PhD докторанты

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

akynbek@mail.ru

Сапарходжаева Нургуль Пажарбековна

Филология және Әлемдік Тілдер факультеті PhD докторанты

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

nurgul.saparkhojayeva@gmail.com

АНДАТПА

Ғылыми жұмыстың мақсаты: Абайтану — қазақ әдебиеттану ғылымының саласы ретінде қарастыратын болсақ, абайтану Абай Құнанбайұлының өмірі мен шығармашылық өнері, философиясы, қоғамдық, эстетикалық көзқарастары, қазақ поэзиясындағы өлең жүйесін, ақындық тілді дамытудағы үлесі, музыкалық мұрасы жайлы сан-салалы зерттеу еңбектерін қамтитынын білеміз. Абайдың өмірі мен шығармашылық мұрасын зерттеу шын мәнінде Әлихан Бөкейханов, Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатұлы мақалаларынан басталды деуге болады. Кейіннен «Екеу» деген бүркеншік атпен Абай өмірі мен шығармашылығы жайында зерттеулік мақалалар жазған Жүсіпбек Аймауытов пен Мұхтар Әуезов сол кездегі абайтану тарихында ерекше дарланды. Зерттеушілер, қазақ әдебиетінің аса қуатты арнасына айналған абайтанудың ғылыми тұрғыдан зерттелу кезеңін үш салаға бөле қараудың қажеттілігін айтады.

- Бірінші кезеңі, яғни Абайтанудың алғашқы дәуірі ресми түрде баспасөз бетінде 1889 жылдан басталып 1934 жылмен аяқталады.

- Екінші кезең 1934 жыл мен 1961 жыл аралығындағы абайтанудың Мұқтар Әуезов бастаған соңы танымдарының заманымен аяқталады.

- Үшінші кезең 1961 жылдан кейінгі Абай мұрасын тереңдей танып зерттеу дәуірімен жалғасады.

Сондықтан да біздің зерттеу тақырыбымыздың мақсаты ХХ ғасырдың басында жарық көрген «Абай» журналында абайтану мәселесін ғылыми тұрғыдан анықтау.

Зерттеудің әдісі: Семей қаласында 1918 жылы жарық көре бастаған «Абай» журналында ақын шығармаларын танып білу, халықтық таным тұрғысынан бағалау мақсатында зерттеулік мақалалар мен Абай шығармаларынан үзінділер жариялап жатты. Екеудің «Абай» журналында басылым көрген «Абайдың ақындық өнері мен һәм қызметі» және «Абайдан соңғы ақындар» деп аталатын мақалаларында түйген ортақ танымнан туындаған ойлары, негізінен, Абайдың қара сөздері мен аудармашылық өнеріне әдебиет ғылымы тұрғысынан терең талдаулар жасаған.

«Абай» журналының 2-санында «Екеу» деген бүркеншік есіммен берілген «Абайдың өнері һәм қызметі» деген мақалада ақынның дүниеге келген күнінен бастап, қолына қалам алған уақытындағы шығармашылығы мен Абай сөздеріне баға беріледі. Ең алдымен Абайдың қиялына, ойының тереңдігіне, «қызыл тілді» шешендігін атап айтады. «Абайдың ақындық өнері тар жолды, бірбеткей емес. Әр тараулы, сегіз қырлы. Ол тараулар мынау: мінез түзететіндік (ахлақ), тереңнен толғайтындық (пәлсапа), сыншылдық (критика), суретшілдік (художественность), жүректің мұң-зарын, сырын тапқыштық (лирика), ащы тілділік, ызамен күлетінділік (сатира) һәм переводшілік» деп атап көрсетеді. Абайдың көп өнерінің бірі- аудармашылық екенін білеміз. Мақалада Переводқа шеберлігі мынада деп атап көрсетеді. «Кейбір орыс өлеңдерін қазақ тілінде аударғандары өзінің тән өлеңдерінен артық деуге болады. ...Абайдың ақындығының еркіндігі сол: кейбір переводын орыстың өз өлеңінен асырып, түрлеп жіберген. Мысалы, «Теректің сыйы», «Онегиннің сипаты», Пушкиннің геройларын өзгертіп, тілін сұлулап перевод қылған»Мақаланы тұжырымдай келе Абайдың асыл мұрасы, істеп кеткен қызметі әдебиетіміздің іргетасы. Абайдың пайдасыз сөзі жоқ екеніне көз жеткіземіз.

Жұмыстың нәтижесі: 1918 жылы жарық көрген «Абай» журналындағы Абай мұрасына тоқталып кетер болсақ, журналдың алғашқы санында «Қуаныш пен жұбаныш» (Абай сөзі) деген тақырыпта қазіргі 23-қара сөзі, 5-санына «Абай сөзі» деп 40-шы, №7-санына «Мақал туралы» (Абай сөзі) қазіргі 29-қара сөзі, №10 санына «Қайрат туралы» тақырыппен 14-қара сөзі, №11 санына «Қайрат, ақыл, жүрек» (Абай сөзі) 17-қара сөзі, № 12 санына «Есті мен есердің парқы» (Абай сөзі) тақырыбында қазіргі 15-қара сөзі жарияланған. Журналда жарияланған мақалаларды тұжырымдай келе, Абайтану мәселесіне «Абай» журналының қосқан үлесі зор екендігіне көз жеткіземіз.

**АСПЕКТЫ МИФОПОЭТИКИ В ДЖ.Ф.КУПЕРА В ПЕРЕВОДЧЕСКОЙ
ПЕРЕДАЧЕ НА РУССКИЙ ЯЗЫК**

Сапарходжаева Нургуль Пажарбековна

*PhD-студент факультета филологии и
мировых языков*

Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби

nurgul.saparkhojayeva@gmail.com

Бакенова Ризагүл Шәріпханқызы

Магистр

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

Rizagul.bakenova72@gmail.com

Акынбекова Алтын Бакашовна

Журналистика факультетінің PhD докторанты

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ

akynbek@mail.ru

АННОТАЦИЯ

Перевод является одной из важнейших форм взаимодействия культур, а также средством духовного общения и обогащения. Для передачи национальной специфики оригинального текста и сохранения при этом цельности художественного воздействия на языке перевода одних лингвистических познаний мало.

Данное исследование предполагает выявление особенностей аспектов мифопоэтики Дж. Ф. Купера, научное описание принципов их переводческой передачи на русский язык, изучение особенностей отражения элементов национальной материальной и духовной культуры индейцев, а также мифопоэтических представлений народа и автора, отраженных в романах Пенталогии о Кожаном чулке и их переводах на русский язык. Предполагается целостный систематический анализ романов Пенталогии о Кожаном чулке и их переводов на русский язык в контексте диалога культур. Актуальной представляется разработка методологических и методических принципов проведения соответствующих исследований по изучению переводов аспектов мифопоэтики Дж. Ф. Купера.

Обращение к творчеству Дж.Ф.Купера предопределено настоятельной потребностью рассмотреть творчество Дж.Ф.Купера как целостную художественную систему, уникальную по своей структуре и специфике. Назрела необходимость переоценить масштаб поэтического дарования этого своеобразного художника и под иным углом зрения рассмотреть его место в истории американской литературы. Аспект анализа, избранный в статье, также разрабатывался в русле одного из весьма актуальных и не менее спорных направлений в современном литературоведении. Необходимо учесть, что проблема мифа и его функционирования в литературе не имеет сегодня единого и непреложного толкования. Следует отметить, что в отечественном купероведении до последнего времени вопрос о мифопоэтических основах творчества писателя почти не рассматривался.

Исследование переводов романов Пенталогии о Кожаном чулке способствует определению общих линий и тенденций, направлений в эволюции переводов с

английского языка на русский в тесной связи с историей и культурой народов. Мифопоэтический материал Дж.Ф.Купера, представленный в романах Пенталогии о Кожаном чулке, раскрывают широкий диапазон функционирования словесных знаков, предоставляют возможность особого рода анализа, сохраняющего инвариантную информацию в рамках конкретных интерпретационных и теоретико-прикладных концепций, воссоздающих картину лингвистической культуры эпохи романтизма, духовные, нравственно-этические стремления и гражданские позиции автора в увековечении жизни словесных единиц. Переводчики в передаче мифопоэтики Дж. Ф. Купера старались сохранить не оттенки смысла, не семантический объем строки или текста в целом, а характер образа, созданного автором.

ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНДАҒЫ НАУРЫЗ: ТАРИХЫ МЕН МЕРЕКЕЛЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қалшабаева Бибизия Кенжебекқызы
Тарих ғылымдарының докторы, профессор
Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті
kalshabaeva_b@mail.ru

АҢДАТПА

Әлем халықтарының ежелден келе жатқан мерекелерінің бірі – Наурыз мерекесі . Ол көптеген түркі халықтарының мәдениетінде Жаңа жылдың алғашқы күні ретінде тойланады. Орта Азия халықтарында бес мың жылдық тарихы бар деп саналатын бұл мереке Ислам дәуіріне дейін-ақ тойланып, халық арасында ерекше қолдауға ие болып келген.

Мыңдаған жылдар бойы мерекеленіп келген Наурыз мейрамы Кеңес өкіметінің алғашқы жылдарында (1920-1925 жж.) атап өтілгенмен 1926 жылы оны діни мейрам, ескіліктің сарқыншағы деп танып, ресми тойлау тоқтатылады. Бірақ жасырын түрде Қазақстанның әр аймағында ел ішінде жасырын тойланып келді.

1988 жылдары Қазақстанда ел зиялыларының арқасында қазақтың дәстүрлі мәдениетін жаңғырту мәселелері қайта қолға алынып, ресми тұрғыдан алғаш Алматы қаласында өткізіледі. Наурыз мейрамы «Көктемгі халықтық мереке-Наурыз мейрамы туралы» Қазақстан Президенті Н.Ә.Назарбаев 1991 ж. 15 наурызда ресми құжатқа қол қойды. Міне сол кезеңнен бері Қазақ елінде Қазақстанның барлық халықтарының ынтымақтастығын, саяси тұрақтылығын бірлігін қалыптастыратын мереке ретінде аталып келеді. 2010 жылдың 10 мамырынан бастап Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас ассамблеясының 64 қарарына сәйкес 21 наурыз «Халықаралық Наурыз күні» болып аталып өтуде.

Көптеген түркі халықтарында мәселен, Әзірбайжанда Наурыз мейрамы – күн мен түннің теңескен күні ретінде аталып, ас дайындап, адамдар бір-біріне бақыт пен молшылық тілейді. Дәстүр бойынша «тонгал» деп аталатын от жағып, одан жеті рет секіретін болған. Қырғыздар май, қант және бидай ұнынан жасалған дәстүрлі ұлттық тағам – сумелек (сүмөлөк) және көже дайындайды. Бұл тағамның аты халық арасындағы сенім бойынша “су” және “мелек”(періште) сөздерінен құралып, жәннәт тағамы, қасиетті тағам делінеді. Ал, өзбектер 21 күні Наурызды қалай күтіп алса, жыл толығымен солай өтеді деп осы күні бір-бірін кешіріп, жақындарына сыйлық ұсынып, қуанышқа бөленген. Негізгі тағамдары - сумалык (бидай ұнынан жасалған тағам) самса, хош иісті палау, халим (бидай етпен) мен жасыл желек қосып дайындалған нишалда тәтті бәліші әзірленеді. Сумалык – өмірді, денсаулықты, молшылық пен жылықты білдіреді. Түрікмендер Наурыз мерекесін алғашқы жаңа маусым деп, шопандар қасқырларға шабуыл жасайтын алабайлар шайқасын ұйымдастырады.

АБАЙДЫҢ АҚЫНДЫҚ ДӘСТҮРІ

Қамарова Нағбду Сұлтансихқызы

Филология ғылымдарының кандидаты, доцент

Ш. Есенов атындағы Каспий Мемлекеттік Технологиялар

және Инжиниринг Университеті

nagbdu@mail.ru

АҢДАТПА

Бұл мақалада қазақтың классик ақыны Абай поэзиясының ерекшеліктері айтылады. Абайдың қазақ өлеңіндегі терең психологизмнің негізін салушы екендігі дәлелденеді. Ақынның сүйікті інісі мен баласының қазасына қайғарып шығарған, сондай-ақ махаббат, өмір туралы өлеңдері талданады. Махаббат психологиясын аса нәзіктікпен жырлаған ақын шеберлігі айқындалады. Абайдың көңіл күй лирикасында сезімдер объективті образдар арқылы берілетіндігі айтылады. Кейде образдың объективтенуі мен субъективтенуі қатар келетіндігі нақты мысалдармен дәлелденеді. Абайдың суреттеген болмысының өмір шындығына дәл келуі, сондай-ақ басқаның сезімін, күйініш-сүйінішін өз сезімінен өткізе білетіндігі өлеңдері арқылы қарастырылады.

Түйін сөздер: Қазақ әдебиеті, Абай Құнанбаев, қазақ өлеңі, Абай дәстүрі, өміршен жырлар, Абай психологизмі, дәстүр және жаңашылдық.

ТЮРКСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ВОСТОЧНОГО РЕНЕССАНСА

Бижанов Ахан Хусаинович

Доктор политических наук, профессор

Институт Философии, Политологии и Религиоведения МОН РК

bizhanov@iph.kz

Булекбаев Сагади Байузакович

Доктор философских наук, профессор

Казахский Университет Международных Отношений и

Мировых Языков имени Абылай Хана

sagadi58@mail.ru

АННОТАЦИЯ

Общепризнанным является тот факт, что ученые средневекового Востока достигли больших высот в развитии науки и культуры. Не случайно, что этот период в истории Халифата носит название «эпоха Восточного Ренессанса». Таковым он назван с легкой руки швейцарского ученого Адама Меца. Выдающийся востоковед, академик Н. И. Конрад называл эпоху расцвета исламской культуры, «Восточный Ренессанс», – предшественником Западного Ренессанса [1]. Восточный Ренессанс характерен для обширного индо-иранского и Центрально-Азиатского мира IX—XII вв. Тогда происходила революция умов. Она привела к небывалому расцвету философскую мысль, литературу, гуманитарные и естественные науки, медицину Востока. Это культурное явление охватывает огромную территорию от Пиренеев до Индии, от Египта и Аравийского полуострова до гор Тянь-Шаня и прилегающих к нему степей. Отмечая это этот феномен в развитии мировой культуры, будет уместно заметить, что до сих пор ученые европоцентристского толка, придерживаются такого мнения, что отсчет мировой культуры и цивилизации следует вести с античной и ранне-европейской поры, что в этого времени был задан основной тон всему ходу развития мировой культуры и цивилизации. Что касается эпохи средневековья, то они оценивают этот период, как эпоху застоя культурной и духовной жизни человечества, рассматривая под понятием носителя и творца мировой культуры и цивилизации в основном Европу. На этом основании они пишут, что в эти века мировая культура не имела своего развития. Они правы в одном, действительно, в Европе в этот период царил застой и «религиозное мракобесие», как говорил один великий классик марксизма. Действительно, Европа в эту эпоху серьезного вклада в развитие науки и культуры не привнесла. На сегодняшний день односторонность и необъективность подобного подхода совершенно очевидна. Все прекрасно понимают, что мир не исчерпывается только Западом. Есть и другие великие культуры - Востока, Арабского Востока, Евразии, наконец, культуры Африки и Америки. Вопрос лишь в том, что о них мало знают, их недооценивают в основном из-за мифов и стереотипов европоцентризма.

В реальности перерыва в развитии мировой культуры не было. Застой европейской мысли полностью восполнился блестящими достижениями арабо-мусульманской культуры. Несмотря на то, что ее условно называют «арабской» или «мусульманской», на

самом деле она явилась результатом синтеза культур многих народов, в том числе народов Казахстана и Средней Азии. Известный казахстанский философ А. Х. Касымжанов отмечает, что «Культура народов Халифата XI- XV. в. была несравненно выше европейской культуры того времени. Величайшей исторической заслугой этих народов является дальнейшее развитие античных традиций, особенно в области естественных науки, философии, продолжения собственных традиций в искусстве и эстетическом освоении действительности». [2. 22]

РЕПРЕССИИ ПРОТИВ МУСУЛЬМАН УРАЛА (1917-1941 гг.) (К 80-ЛЕТИЮ
«БОЛЬШОГО ТЕРРОРА»)

Рашид Хакимов

*кандидат исторических наук, доцент
Челябинский Государственный Университет
hakra51@mail.ru*

АННОТАЦИЯ

Рассмотрена репрессивная политика Советского государства в период 1917-1941гг. На примере областей Урала. Показано, что курс на полное уничтожение религии проводился с первых месяцев установления Советской власти. Отмечена последовательность и целенаправленность проведения этой политики. Выявлены особенности репрессивной политики на Урале, предложена ее периодизация.

В советский период происходило подавление любого инакомыслия, противоречащего господствующей коммунистической идеологии. И при том подавление не столько в форме идеологического спора, а физического уничтожения всех иных социальных институтов и людей, кто был сторонником этих институтов или носителем иных взглядов. И это стало проявляться с первых месяцев установления Советской власти.

Впервые в истории государство взяло курс на полное уничтожение религии. Декрет Совета Народных Комиссаров “О свободе совести, церковных и религиозных обществах” от 20 января (2 февраля по новому стилю) 1918 года устанавливал, что здания и предметы культа отчуждаются от религиозных обществ, для удовлетворения религиозных потребностей верующих передаются в их бесплатное пользование. Церковь отделялась от государства, она была лишена всего движимого и недвижимого имущества, упразднены все прежние формы союза церкви и государства. Таким образом, произошла экспроприация всей церковной собственности, все церковное имущество, недвижимость объявлялась народным достоянием. Но, фактически, все имущество церквей, мечетей перешли в собственность государства. Еще раньше по Декрету о земле была национализирована земля монастырей, церквей. Статья 12 Декрета от 20 января 1918 года прямо запрещала религиозным организациям владеть вообще какой-либо собственностью, а также лишала их прав юридического лица. Декрет запретил принудительные взывания сборов и обложений в пользу религиозных обществ, меры принуждения или наказания с их стороны в отношении верующих.

Ключевые слова: репрессии, мечеть, ислам, имам, государство

ПУБЛИЦИСТИКА ЖАНРЫНДАҒЫ ЖАРНАМА ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ТІЛДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қали Ақылбек
4-курс студенті
Абай атындағы ҚазҰПУ

АНДАТПА

В статье рассматривается основополагающая роль прагматики в лингвистическом анализе языка рекламы. Определена роль стратегического подхода в процессе лингвопрагматического описания рекламного текста. Представлено понятие креолизованного текста, описаны основные его характеристики.

Қазіргі қазақ жарнамалары таралу жолдарына, қамтитын тақырыштарына, түрлеріне қарай әр түрге бөлінеді:

- сыртқы жарнама (мандайшалар, жарнамалық қалқандар, панно, плакаттар)
- теле және радио жарнама (жарнама роликтері, жарнамалық телерепортаждар, теледидардағы жарнамалық қатарлар, радио хабарландырулар, радио роликтер)
- парақша жарнама (каталогтар, буклеттер, жапсырмалар, шағын жарнама парақтар, шақыру билеттері, баға көрсеткіштері)
- газет жарнамасы (газет-журналдарда жарияланған жарнама мәтіндері) [1].

Жарнама - өте күрделі құбылыс. Жарнаманы жалпы мақсаттарына байланысты топтастырсақ, оны екіге бөлуге болады: бірі – сауда–саттық (коммерциялық) жарнама, екіншісі – саяси жарнама. Коммерциялық жарнаманың өзі өнеркәсіптік және сауда жарнамасы болып екіге бөлінеді. Өнеркәсіптік жарнамаға белгілі бір фирманың өнімдері мен қызмет көрсетуге арналған жарнамалары жатады. Сауда жарнамасына көтерме сауда жарнамасы мен дүкендер ұйымдастырған жеке жарнамалар жатады. Жарнама бұқаралық ақпарат құралдарына берілуіне байланысты: газет, журнал, кино, радио, теледидар, телефон, пошта т.б. жарнамалары болып бөлінеді.

Жарнаманы адамның қабылдау мүшелеріне байланысты бөлу де заңды нәрсе. Оны көру арқылы қабылданған жарнама, есту арқылы қабылданған жарнама, иіс арқылы қабылданған жарнама деп топтастырады. Таралу көлеміне қарай – жергілікті, қалалық, жалпыхалықтық, дүниежүзілік болып бөлінеді. Берілу ретіне байланысты бір рет берілетін жарнама, бірнеше рет берілетін жарнама, күнделікті берілетін жарнама деп топтастырылады.

ТҮРКІ ЖҰРТЫНА ОРТАҚ МИФОЛОГИЯЛЫҚ СЮЖЕТТЕР

Найманбаев А. А.

Қазақ тілі мен әдебиеті мамандығының 3-курс докторанты

Абай атындағы ҚазҰПУ

Sirgeli-almas@mail.ru

Ербай Т.

Ф.ғ.к., доцент

М.Х. Дулати атындағы Тараз Мемлекеттік Университеті

yerbaykaz@mail.ru

АҢДАТПА

Бұл мақалада түркі халықтарына ортақ мифологиялық кейіпкерлер жайлы айтылады. Атап айтқанда Қорқыт ата туралы аңыздар, көптеген мифтік шығармаларға арқау болған айдаһар бейнесі, дию, пері, жұлдыздардың пайда болуы т.б.. Автор дүниенің жаратылуы, жалпы жер бетіндегі өмір сүріп отырған әрбір ұлт ақиқат болмысты әрқалай түсінетініне тоқталып өтеді. Мифология теориясы, мифологиялық ойлау жайлы зерттеген шетелдік және отандық ғалымдардың пікірлерін алға тарта отырып, зерттеу жүргізеді. Мифтік кейіпкерлер әлем халықтарына ортақ болуы заңды құбылыс деп қарайды. Яғни, көркем әдебиетте ежелгі түсініктердің көрініс беруі қоғамдық сананың ең бірінші ойлау формасы болып табылатын мифологиялық ойлау әрбір ұлттың санасында сақталып қалған деген ой айтқысы келеді.

Кілт сөздер: аңыз, әңгіме, миф, мифология, мифологиялық кейіпкер, культ, эпос.

**ЭСТЕТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АВТОРА В ХУДОЖЕСТВЕННОМ
ПРОИЗВЕДЕНИИ**

(На Материале Повести В. Михайлова «Хроника Великого Джута»)

Айнабекова Гульжан Бабаевна

докторант 2 курса КазНУ имени аль-Фараби

Gulzhan.aynabekova@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Эстетическая деятельность автора художественного произведения затрагивает все аспекты текстуальной сферы, организуя структуру целого, выявляя и оттеняя авторский дискурс, задавая ему направление и тональность, взаимодействуя с концептуальном полем всей архитектоники творения. Писатель же находится в социальном и историческом поле бытия, он носитель эстетического сознания, является материальной и духовной силой, воплощающей произведение. Волевые, ментальные, духовно-психологические акты сознания писателя имеют исключительное значение для создания социально-исторически и культурно значимого текста, которому суждено влиять на жизнь общества. Таким текстом, в котором обнаруживается как активная эстетическая деятельность автора, так и направленный авторский дискурс, обрамленный каскадом функциональных текстов, является документальная повесть В. Михайлова «Хроника великого джута». Анализ широкого известного произведения показывает, что функционально значимые тексты, такие, как различные цитаты, скрытые интертексты, иллюстрации, документы, аллюзии, реминисценции, ссылки на всевозможные воспоминания, ретроспекции, выполняют важную роль в конструировании стратагеми произведения, имеющей цель – организовать широкий полилог в историческом и политическом контексте на тему голодомора 1919-21 и 1930-33 г.г. в стране Советов, осуществить многоканальную вербальную коммуникацию в планетарном перцептивном поле.

Ключевые слова: интертекст, эстетическая деятельность, авторский дискурс, аллюзии, цитаты, реминисценции, эфемизмы, стратагема.

**THE DEVELOPMENT OF EDUCATION IN KAZAKHSTAN IN CONDITIONS OF
INTEGRATION INTO THE WORLD EDUCATIONAL SPACE**

Assist. Prof. Dr. Aizhan Baimukhamedova

Eurasian Research Institute

djanin50@mail.ru

Assist. Prof. Gulzada Baimukhamedova

Department of Economics and Management, Kostanay Social-

Technical University by Z.Aldamzhar

gulzada48@mail.ru

ABSTRACT

The article is devoted to problems of development of the education system of the Republic of Kazakhstan within the integration into the world educational space. It is noted that a key reference in the further development of the education system should be strict adherence to the political course of the President in the Strategy “Kazakhstan – 2050” to create a modern education system appropriate to the needs of economic and social modernization of the country. In 2010, Kazakhstan signed the Bologna Charter, the main objectives of which are promoting learning mobility and employability of citizens, the international competitiveness of higher education. As a result, the universities have implemented the Credit system of education that implements the principles of the Bologna process.

It is noted that the time has come for the likeness of the Bologna Declaration adoption of a Declaration of Turkic-speaking countries in the field of education, ensuring the integration of education systems of these countries. It is necessary to develop the principles of integration of education in the Turkic-speaking countries, aiming at their rapprochement in the field of language, history, literature, culture, art, sociology and religion and, ultimately, contributing to the creation of a unified educational space of these countries.

Keywords: educational space, integration, the Bologna Declaration, the world educational space, management, competitiveness, trilingualism, the Turkic-speaking countries.

ТЮРКСКИЕ ЯЗЫКИ НА ПОСТСОВЕТСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ: ПРАВОВОЙ СТАТУС

Аубекеров Сериккали Хабиевич
*Западно-Казахстанский Инновационно-
Технологический Университет*
serikkali02@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Распад Советского Союза и возникновение новых независимых государств на его территории, установление приоритета прав и свобод человека и гражданина и имплементация норм международного права привело к возрождению и развитию тюркских языков и правовой регламентации их как в национально-государственных образованиях – в качестве государственных языков, так и на территориях компактного проживания тюркских народов, не имеющих статуса автономий

Регулирование правового статуса языков и утверждение языка титульной нации в качестве государственного языка в тюркских постсоветских странах началось еще при их нахождении в составе СССР в конце 80-ых годов XX века. С обретением независимости в этих странах правовое регулирование языков и утверждение государственных языков получили конституционный статус. В настоящее время к постсоветским тюркоязычным странам, где язык титульной нации имеет конституционно-правовой статус государственного языка, относятся Азербайджан, Казахстан, Кыргызстан, Туркменистан и Узбекистан. В ряде из них осуществлен переход алфавита от кириллицы, на которой функционировали тюркские языки с 40-ых годов XX века, к латинской графике. Республика Казахстан заявил о переходе государственного языка на латиницу в 2017 году, и в связи с этим, осталась лишь одна тюркоязычная страна с русской графикой – Кыргызстан. Необходимо отметить, что ни одна из тюркоязычных стран не является моноэтнической (лишь в Азербайджане и Туркменистане преобладают титульные нации), для Казахстана характерны увеличение численности казахов при сохранении значительной доли русского и славянского населения, а также наличие представителей других тюркоязычных этносов, расселенных как компактно (узбеки, уйгуры), так и дисперсно (башкиры, татары и др.).

**RELIGIOUS POLICY OF THE RUSSIAN EMPIRE IN THE KAZAKH STEPPE
XVIII - XIX CENTURIES**

Lyubichankovskiy Sergey

Doctor of Historical Sciences, Professor

Department of Russian History

Orenburg State Pedagogical University

svlubich@yandex.ru

ABSTRACT

During the XVIII-XIX centuries, the religious policy of the Russian Empire in the Kazakh steppe went through three stages: 1) from the beginning of the annexation of the Younger Zhuz to the seventies of the eighteenth century, when the government as a whole retained the status quo in relation to the spiritual life of the Kazakhs, indirectly in various ways stimulated the spread and strengthening of Islam among the Kazakhs; 2) gradually, and from 1787 to the 1960s, especially, the government began to recognize that Islam could be an effective means for incorporating Kazakhs into the Russian state and strengthening the empire. Efforts to strengthen the loyal feelings in relation to the Russian state can be seen as efforts on the way of acculturation of nomadic Kazakhs, an adaptation of the latter to new norms and rules of life. At the same time, the ethnic self-identity of the Kazakhs was preserved along with the growing penetration of the norms of another civil culture; 3) from the middle of the 19th century until the end of the century, politics was substantially transformed, leading to a gradual restriction of the spread and influence of Islam in the steppe. Thanks to various steps of the government, the Kazakhs of the steppe regions gradually began to break away from the rest of the Muslim world of the empire, which could not but cause a backlash and contribute to the penetration of various social and political trends, including pan-Turkism and pan-Islamism. To which the government reacted, in the peak of the Jashedis, with the active support of the Kadimists. That is, it began to support those who denied the idea of modernization in Islam, thereby the government hoped to preserve the integrity of the empire. Thus, from the policy of stimulating and spreading Islam among the Kazakhs, power passed to a policy of restraining both direct or, more often, hidden prohibitions. For the analysis were used published documents – from documents of the highest order to individual notes, reports by government officials at various levels. The research is executed at the expense of a grant of the Russian Science Foundation (project No. 17-18- 01008) in the Orenburg State Pedagogical University.

**«ОСЕВОЕ ВРЕМЯ» ТРЕТЬЕЙ ВОЛНЫ: РОЛЬ ТЮРКСКОГО МИРА В
ЭВОЛЮЦИИ МИР-СИСТЕМЫ**

Рида Зекрист

доктор философских наук

*Костанайский Социально-Технический Университет им. З. Алдамжар
zekrist@mail.ru*

Айжан Баймухамедова

доктор бизнес администрирования

*Евразийский Научно-Исследовательский Институт
djanin50@mail.ru*

*Ни одна часть Вселенной не является
более фундаментальной, чем другая.
Свойства одной из частей определяются
не неким фундаментальным законом,
а свойствами всех остальных частей.*

Фритьоф Капра

АННОТАЦИЯ

Для большинства мировых философских систем, как западных, так и восточных характерен именно такой взгляд на мироустройство и мировосприятие, который выражен здесь – в эпиграфе. И в казахской философии существует понятие «Мир – центр» и «круг в 700 км», заключающий все точки окружности, равнозначные, равноценные между собой. Это понятие выражает идею равноценности всех «точек» бытия.

Однако, из теории познания (и, вообще – отражения) известно, что всякое познание есть системный феномен различения. Как сказал Никлас Луман, теория, если она хочет быть системной теорией, начинается с различия, различения / 2, с. 69/. По его мнению, «мир оказывается в центре внимания. Но это касается не только знания о том, что система существует, но и понимания того, что сама открытая система основывается на отношениях между ней и средой, и что эти отношения не статичны, а динамичны. И ни одна система не может существовать без окружающей ее среды.

Еще Парсонс писал о том, каким образом различие между системой и окружающим миром может сохраняться в условиях одновременной смены структур. Система «есть» различие между ней и окружающим миром /2, с. 68/.

Таким образом, взаимопознание неизбежно различающихся культур является одним из фундаментальных источников их индивидуального, взаимного и глобального (всеобщего) развития, если вообще – не единственным «источником и движущей силой» развития.... Еще Гераклит заметил, что с философской точки зрения причиной эволюции материи является нарушение симметрии. А Аристотель представлял жизнь как способность к самоорганизации (энтелехия), стимулирующую рост растений и животных до их окончательного вида. Живая система способна двигаться сама, в то время как неживую систему можно привести в движение только извне /3, с. 31/.

Современное научное мировосприятие несовместимо с нынешним устройством нашего общества, лишённого той гармоничной взаимосвязанности, которая так характерна для природы /1, с. 362/. Ян Кампбелл полагает, что «общественное устройство Европы из-за волны миграции будет радикально меняться. Движущей силой изменений будут национальные и религиозные общины иммигрантов с высоким социальным капиталом. Вести с ними эффективный диалог могут вести лишь аналогичные общины или товарищества коренных жителей» /5/.

Все эти идеи подводят к мысли о том, что наступает новая, третья волна «осевого времени» в истории человечества, которое уже прошло два этапа в своем развитии. «Великий прорыв», проявленный творчеством великих тюркских мыслителей, подготовил почву для обновления оси мировой культуры: Деде Коркут в Тюркской Культуре, Абай Кунанбайулы – Казахской, Чингиз Айтматов – Кыргызской, Алишер Навои – Узбекской, Бахтияр Вахабзаде – Азербайджанской, Махтумкули Фраги – Туркменской, Мифтахетдин Акмулла – Башкирской. В связи с чем, автор статьи полагает возрастание роли Тюркского мира в эволюции мир-системы, что связано с переходом в XXI веке культуры как родового фактора развития человечества на ведущую и критическую роль в этом процессе.

ҰЛТТЫҚ БАСКИМ АТАУЛАРЫНЫҢ ЭТНОМӘДЕНИ СИПАТЫ
NATURE OF THE NATIONAL HEADGEAR NAMES ETHNOCULTURAL

Жазира Нұрсұлтанқызы

Филология ғылымдарының кандидаты, доцент

Болашақ Университеті

zhaznur@mail.ru

АҢДАТПА

Қазақ халқының ұлттық-мәдени ерекшелігін танытатын этнографизмдердің бірі – киім-кешек. Әр халықтың ұлттық киімі өзінің айшығымен басқа халықтың киімдерінен ажыратылып отырады. Қазақ халқының киіну мәнері көшпелі тұрмыстың салтымен тығыз байланысты. Мақалада баскиім атауларының ұлттық-мәдени негізі қарастырылады.

Әр этностың ұлттық киімі өзінің шаруашылығын, тұрмыстық өмірін, ұлттық дәстүрін, мәдени ерекшелігін, ұлттық мінезін, ұлттық дүниетанымын танытады. Киім-кешек адамдарға әлеуметтік және этикалық қызмет атқарады. Қазақ халқының ұлттық-мәдени ерекшелігін танытатын этнографизмдердің бірі – киім-кешек. Әр халықтың ұлттық киімі өзінің айшығымен басқа халықтың киімдерінен ажыратылып отырады. Қазақ халқының киіну мәнері көшпелі тұрмыстың салтымен тығыз байланысты. Адамның үстіндегі киіміне қарап әлеуметтік жағдайын, жыныстық ерекшелігін, жас мөлшерін, этникалық ортасын аңғаруға болады. Осыған байланысты қазақ халқының ұлттық киімдері жас және жыныс ерекшеліктеріне сәйкес мынадай түрлерге бөлінеді: сәби киімі, бала киімі, бозбала киімі, бойжеткен киімі, қалыңдық киімі, келіншек, бәйбіше киімі, күйеу, жас жігіт, ақсақал киімдері т.б. Сол сияқты той, жиын, аза кезінде киетін киім түрлері де болған. Киім сонымен бірге этникалық (рулық, жүздік, аймақтық т.б.) және жалпы ұлттық ерекшеліктерді бейнелейді. Киім адамның жас ерекшелігі, әлеуметтік ортасы туралы хабар бере келіп, коммуникативтік қызмет атқарады.

ҰЛТТЫҚ МӘДЕНИЕТТЕГІ БЕЙВЕРБАЛДЫ АМАЛДАР
NONVERBAL ACTIONS IN NATIONAL CULTURE

Жазира Нұрсұлтанқызы

Филология ғылымдарының кандидаты, доцент

Болашақ Университеті

zhaznur@mail.ru

АҢДАТПА

Қарым-қатынастың тілдік амалдары сияқты бейвербалды амалдар да ұлттық нышандарға ие. Бейвербалды амалдар әр халықтың ұлттық-мәдени ерекшеліктерінің көрсеткіші болып табылады. Ұлттық-мәдени негіздегі бейвербалды амалдардың мағыналық астарында халық өмірінің бүкіл қыр-сыры жан-жақты сақталған. Сондықтан ұлттық-мәдени негіздегі бейвербалды амалдар этносымыздың ұлттық-ментальдық ерекшелігін бойына сіңірген басты мәдени байлығымыздың бірі болып саналады. Ұлт болмысын танып білуде бейвербалды амалдардың қосар үлесі зор. Мысалы, Европа және Америка елдерінде бас бармақты көрсету «өте жақсы», «бәрі де жақсы» деген мағынаны білдірсе, бұл кинема Грецияда – сақтандыру, Шығыс Африкада – масқаралау ұғымын айқын береді. Сол сияқты болгар халқында бас шайқау – мақұлдау, келісуді аңғартса, бас изеу – қарсылық білдіру, келіспеушілікті ұғындырады.

Қазақ халқының ұлттық-мәдени ерешеліктерінің бірі – әдет-ғұрпы, ырымы, салт-дәстүрі. Қай халықтың болмасын өзінің өмір сүрген дәуіріне қарай тұрмыс-тіршілігі, сол ұлтқа ғана тән әдет-ғұрпы, ырымы, салт-дәстүрі қалыптасады. Әр елдің өзіне тән әдет-ғұрып, салт-дәстүрі арқылы халықтың тұрмыс-салты, мінез-құлық ерекшеліктері мен дүниетанымының сыр-сипаты көрінеді. Бейвербалды амалдар тілдік амал-тәсілдер сияқты ұлттық феномен. Әр халықтың бейвербалды амалдары сол халықтың мәдениетімен тығыз байланысты.

Бейвербалды амалдар әр этностың ұлттық-мәдени ерешеліктерін анықтауда маңызды рөл атқарады. Қазақ ұлты салт-дәстүрге, әдет-ғұрыпқа бай халық. Коммуникативтік актіде қазақ халқының салт-дәстүр, әдет-ғұрпына қатысты бейвербалды амалдар өзіндік көркемдік таныммен ерекшеленеді. Мысалы, ата-бабамыздың ежелден келе жатқан салтының бірі – біз шаншу. Бұл – «құда болайық» деген өтініш, елшілік хабарды аңғартатын бейвербалды амалдардың бірі. Қазақ халқы жолаушылап жүрген адамдарды жылы қарсы алып, сый-сыяпатын көрсетіп, аттандырып салатын. Біз шаншуға келгендер ешкіммен сөйлеспейді.

Қандай шаруамен жүргенін де айтпайды. Қонақасын ішкеннен кейін үн-түңсіз аттанып кетеді. Қонақтар кеткен соң, үй иелері сырмақ қағады. Егер сырмаққа қадалған бізді көрсе: «Ұл ержетті, қыз бойжетті қасқұлақ бала бізде бар, қаса сұлу сізде бар, құда болайық», - деген ұсынысты сөзсіз түсінген.

Бейвербалдық сипатқа ие қазақ халқының салт-дәстүрінің бірі – сырға салу. «Сырға салу» амалы ерте кезден келе жатқан дәстүр екені белгілі. Ертеден келе жатқан дәстүр бойынша, әдетте үйінде оң босағада отырған қызы болса, керегедегі түскиізге сырға іліп қоятын. Құда түсудің тағы бір амалы – қамшы іліп кету. Қызды көруге келген жігіттің әкесіне шешесі Қызымның ұнағаны рас болса, белгі тастап кет» деген. Жігіт әкесі

«құдалықтың басы осы болсын» деп үйдің төріне қамшысын іліп кеткен. Осындай жоралғыдан кейін ол үйдің қызы «үкі таққан қыз» атанған. Яғни қамшы бұл дәстүрде құдалықтың бір белгісі болып табылатыны байқалады. Осындай әдет-ғұрыптық сипатқа ие бейвербалды амалдардың бірі – қамшы тастау. Бұл ұлттық салт-дәстүр, әдет заңының жолы бойынша шешендер мен билердің, талапкерлердің дау-шар кезінде сөз сұраған белгісі болып саналады. Дау-жанжал, ақылдасу сәттерінде ер адам бір тізерлей отырып, қамшысын бүктеп, жерге қадаса, бұл бітімге келушілік белгісін аңғартқан.

Қорыта келгенде, әр ұлттың ерекшелігі этностың салт-санасынан, дәстүрінен, әдет-ғұрпынан байқалады. Салт-дәстүр, әдет-ғұрып әртүрлі бейвербалды амалдар арқылы орындалады, толығыады. Және де бұндай бейвербалды амалдар этностың мәдени-ментальдық ерекшеліктерін, болмысын ашады.

Мақалада бейвербалды амалдардың зерттелуі, бейвербалды амалдардың ұлттық-мәдени ерекшелігі сөз болады. Қазақ халқының ұлттық-мәдени ерекшеліктерінің бірі – әдет-ғұрпы, ырымы, салт-дәстүрі. Қай халықтың болмасын өзінің өмір сүрген дәуіріне қарай тұрмыс-тіршілігі, сол ұлтқа ғана тән әдет-ғұрпы, ырымы, салт-дәстүрі қалыптасады. Әр елдің өзіне тән әдет-ғұрып, салт-дәстүрі арқылы халықтың тұрмыс-салты, мінез-құлық ерекшеліктері мен дүниетанымының сыр-сипаты көрінеді. Бейвербалды амалдар тілдік амал-тәсілдер сияқты ұлттық феномен. Әр халықтың бейвербалды амалдары сол халықтың мәдениетімен тығыз байланысты.

ABSTRACT

As the actions of linguistic communication, nonverbal actions also have national symbols. Nonverbal actions are an indicator of the national-cultural peculiarities of each population. In the context of the nonverbal actions of national and cultural backgrounds, all aspects of national life have been preserved in various ways. Therefore, nonverbal actions on a national-cultural basis are considered as one of the main cultural treasures of the national-mentality of our ethnos. It's a great deal of nonverbal actions to get to know the identity of the nation. For example, in Europe and America, showing the thumb means "very good" and "everything is good", in Greece this action means insurance, in East Africa - conception of shame. Likewise, in the Bulgarian people head shaking means to approve, to agree, nodding - to discriminate, to express disagreement.

One of the national and cultural features of the Kazakh people is customs, ritual, tradition. No matter what people, according to their lifestyle, there is the custom, ritual and tradition of only the same nation. The peculiarities of the way of life, behavior and attitudes of the people of each country are shown through their own customs and traditions. Nonverbal actions are a national phenomenon as language approaches. The nonverbal actions of every nation are closely linked to the culture of the people. Nonverbal actions play an important role in determining the ethnic and cultural identity of each ethnic group.

Kazakh people are rich with national traditions and customs. In a communicative act, the nonverbal actions associated with the customs and traditions of the Kazakh people are characterized by their own artistic knowledge. For example, one of the ancient traditions of our ancestors is to hit with bradawl. This is means – "Let's be relatives", one of the nonverbal actions that make request, embassy message. The Kazakh people warmly welcomed the passengers, gave them a gift and showed off. People who came to hit with bradawl do not talk to

anybody. They don't not tell what they are doing. After having meals they go away silently. After the guests leave, the homeowners shake the syrmak. If they see the bradawl hit in syrmak, they understand such kink of offer without a word: «We have a boy, you have a beautiful girl, so let's be relatives».

One of the traditions of the Kazakh people, which is nonverbal action, is the putting on earring. «Putting on earring» is known that it is an ancient tradition. According to ancient tradition, usually if a family has a girl, parents hang earrings on side of the yurt. Another way to get relatives is to hang a whip. Girl's mother tell the father of the guy, who came to see the girl, “If you like my daughter, leave a mark”. The boy's father saying “the beginning of relationship”, hang his whip on top of the house. After this ritual, the daughter of that home became “an owl girl”. That is, the whip is one of the symbols of this tradition. One of the most nonverbal actions of this kind is to drop the whip. This is a sign of asking a word of orators and judges according to the national tradition, customary law during the contestants' conflict. During the conflict and consultation, if a man stumbles over his knees and casts his whip on the ground, it is a sign of agreement.

In conclusion, the peculiarity of each nation is observed in national consciousness, traditions and customs of ethnos. Traditions and customs are accomplished by means of various nonverbal actions. And such nonverbal actions reveal the cultural and mental features of the ethnos. As the actions of linguistic communication, nonverbal actions also have national symbols. Nonverbal actions are an indicator of the national-cultural peculiarities of each population. In the context of the nonverbal actions of national and cultural backgrounds, all aspects of national life have been preserved in various ways. Therefore, nonverbal actions on a national-cultural basis are considered as one of the main cultural treasures of the national-mentality of our ethnos. It's a great deal of nonverbal actions to get to know the identity of the nation.

ҚАЗАҚ ФОЛЬКЛОРЫНДАҒЫ ҚАСҚЫР БЕЙНЕСІ

THE IMAGE OF WOLF IN KAZAKH FOLKLORE

Қымбат Нұрсұлтанқызы

Қазақстан Республикасы Журналистер Одағының мүшесі

nurkyz999@mail.ru

АҢДАТПА

Фольклор – халық өмірінің айнасы іспеттес, өте ерте замандарда туып, жазба мәдениеттен бұрын қалыптасқан мәдени құбылыс. Ауыздан-ауызға, атадан-балаға, ұрпақтан-ұрпаққа жетіп, ел аузында сақталып келген көркем сөз өнері. Кез келген фольклор үлгісі – нақты бір халықтың ортақ рухани-мәдени мұрасы. Ол халықтың көркем ойлау ерекшеліктерін – эстетикалық және тарихи талап-талғамдарын аңғартады.

Алғашқы қауымдық құрылыс кезінде пайда болған фольклор дамыған қоғамның этностарында да сақталған. Ол нақты тарихи фактілер мен тұлғаларды бейнелеуге ғана арналмай, өткен тарихтың басты-басты мән-мазмұнын көркемдік бейнесі тұрғысынан да суреттейді. Фольклор – рухани мәдениеттің маңызды құрамдас бөлігі, халық бұқарасының, этностардың көркемдік ой-толғамының пәрменді нысаны, эстетикалық талғамының, адамгершілік қағидаларының шоғырлы көрінісі болып табылады. Фольклордағы көркемдік жинақтама бейнелер арқылы халық қоғамдық өмірдің әр түрлі құбылыстарына өз көзқарасын білдірген.

Соның бірі – халық шығармашылығындағы бөрі бейнесі. Көшпелілердің көне мифтік көзқарастары жыр-аңыздарында көрініс тапқан. Көшпелілер мәдениетінің ең бір көне нұсқалары – миф пен эпсаналар. Миф – фольклордың ең көне жанры. Оның түп-тамыры сонау алғашқы қауымдық құрылыстан басталады. Адам баласы өзін қоршаған орта, табиғат, жан-жануарлар, өмір, өлім, өсіп-өну туралы ерте заманнан-ақ өз түсініктерін қалыптастырған.

Көк бөрі тотемі түркілер өмірінде үлкен орын алды. Тотем түсінігі – халықтың өз тегіміз, туысымыз деп жан-жануарды қастерлеуі, оларға сиынуы. Түркілер өздерінің ата-тегі қасқыр деп санаған. Осы қайратты да ерікті, айлакер де ақылды тұз тағысы жаулардың шабуылынан қырғынға ұшыраған тайпаның ең соңғы ұрпағын – кішкентай сәбиді желеп-жебеуші, асыраушы, құтқарушы болып танылған. Аңыз бойынша, түркі халқының көсемі Ашина өзінің осы тектік ерекшелігін білдіру үшін ордасының қақпасына бөрі басының суреті бар ту байлаған. Бұл аңыздың бұлыңғыр сілемі кейінгі қазақтарға дейін жеткен. Қазақта бөріні «тәңір серісі» деп құрметтеген. Қасқыр бейнесі – қазақ халқының діни наным-сенімін, дүниетанымын, рухани деңгейін аңғартатын танымдық тұлға, ерлік пен қайсарлықтың, күштілік пен еркіндіктің символы.

Кілт сөздер: Қасқыр, миф, фольклор, тотем.

ABSTRACT

Folklore – a mirror of the people’s life, it was born in very early times and is a cultural phenomenon before printing. It’s a literary style that reached from mouth to mouth, from father to child, from generation to generation. Any kind of folklore is a common spiritual- cultural

heritage of a specific nation. It refers to the peculiarities of the artistic-literary thinking of the people – aesthetic and historical taste. The folklore that emerged during the first community building was also preserved in the cultures of a developed society. It does not only represent specific historical facts and figures, but also illustrates the main point of view of the past in the context of its artistic image. Folklore – an important component of spiritual culture, is the effective form of artistic thought of the ethnos, of the people's masses, a consolidated view of aesthetic taste and moral principles. Through the artistic-literary collectional images in folklore, people express their own views on various aspects of social life. One of them is the image of wolf in folk art. Ancient mythical views of nomads are reflected in legends. One of the oldest versions of nomadic culture is myths and epics. Myth is the oldest genre of folklore. Its origins begin with the very first community society. Human beings have formed their own understanding of the environment, nature, animals, life, death, reproduction from the earliest times. The totem of gray wolf has a great place in the life of the Turks. The notion of Totem – is the respect for the animals, praying on them as people's family relatives. Turks believed that their ancestors were wolves. This courageous and voluntary, cunning and clever wild animal depicting as a supporter, a feeder, a rescuer of a child, the last generation of the tribe that has been attacked and slaughtered by enemies. According to the legend, Ashina, the leader of the Turkic people, hangs a picture of the head of the wolf to the gate of the horde to express her originality. This legend reached the Kazakhs of later time. The Kazakh people respected as a «god knight». The image of a wolf is a symbol of the cognitive personality of the Kazakh people, which reflects the religious beliefs, world outlook, spirituality, heroism and fortitude, strength and freedom. At the present time, the words «қасқыр, көкжал, бөрі» are spoken as praise to the Kazakh guy. Giving the spirit to the generation by «Wolf flag is my motto!» («Бөрілі байрақ – ұраным!») our ancestors continue giving the name of wolf to their children. Examples of such names are Boribay, Burikul, Boltyrik, Kaskyrbai and Bori. The main character in the Alpamys batyr poetry is the father of Baibori - a reflection of that process. The image of this holy and honorable Gray wolf - an old-fashioned image of ancient Turkic literature and folklore. It can be found in the ancient Turkic inscriptions. One of them is the legend of the common to all of the Turkic peoples archive «Oqiznama», written in XIII-XV centuries. The phrase in the poem «Our motto is Gray wolf» is of great importance. Here the Gray wolf, which has been promoted to the slogan, is an honorable and sacred legend of the Turkic-speaking peoples.

Keywords: Wolf, Myth, Folklore, Totem.

ETHNOEDUCATIONAL BASE OF “KAZAKH ARU” SPECIAL COURSE
TEACHING IN THE KAZAKH STATE WOMEN’S TEACHER TRAINING
UNIVERSITY

Konyrbayeva S.S.

*Candidate of pedagogy science, socialized professor
Kazakh State Women’s Teacher Training University
pedsheberlik@mail.ru*

SUMMARY

In the article author takes stand for necessity of promulgating the historical individuals – aru displays and morals and also socialization possibilities of it during the special course education “Kazakh aru” in the Kazakh state women’s teacher training university in Kazakhstan.

The issues as preparing, adapting and bringing up girls to the family life which were worded in the nomad culture gives a problematic idea from the social point of view of that period. If to analyze our consequence concerning to the girls upbringing by making a sense of our history and ethno culture we will get an opportunity to give ground from the methodological point of view. It is not so hard to prove that naming of the special course as “Kazakh Aru” which is educated in the Kazakh State women’s teacher training university is connected with the destination and inner meaning.

About the etymology of the word «KYZ» (girl) in the historical work «Fact about Kazakh in the Chinese historiography» was given the meaning as «Kyz (gia) – is used instead of word princess. In ancient times, daughters of khan and tsar, man of quality was called «kyz» and daughters of ordinary folks were called «kyrkyn» [1, 42]. Nowadays, all the weak half of humanity is called «kyz», because the nation wants their offsprings to be as daughters of aristocrats, to be respected and well-regarded.

Keywords: Kazakh aru, historical individuals, Kazakh women, traditional experience, social roles

А. БАЙТҰРСЫНҰЛЫ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ЖАЗУЫ

A. BAITOURSINOV AND KAZAKH WRITING

Молдағали Б.

PhD докторы, доцент

Инновациялық Еуразия Университеті

bahados_@mail.ru

Кәріпжанова Г. Т.

филол.ғыл. канд.доцент

С. Торайғыров ат. Павлодар Мемлекеттік Университеті

Adon70@mail.ru

Райымқулова Сауле

ғылыми әдіскер

АҢДАТПА

Мақалада Ахмет Байтұрсынұлы және қазақ жазуының тарихы қарастырылады. Бүгінгі қоғамның басты назарындағы әліпби мәселесі де ұлттық құндылықтың негізімен тамырлас, өзектес. Қазақ жазуының бастауы пиктография, бітік жазуларынан нәр алатындығы аян. Бітік жазу түркі халқының тарихы мен мәдениетінің негізі. Араб алфавиті арамей жазуының бір тармағы набатей алфавитінің негізінде пайда болғанын білеміз. Осы араб жазуынан қазақ жазуының «жаңа емелесін» Ахмет Байтұрсынұлы құрастырды. Бұл «төте жазуы» немесе ғалымдардың сөзімен А. Байтұрсынұлы жазу. «Төте жазу» дейтініміз, оңынан солға қарай жазылуынан. «Төте жазу» бүгінгі күнге дейін Қытай қазақтарының арасында сақталған.

Қазақ жазуының тарихында VI ғасырда 22 әріпті қамтыса, VIII ғасырда олардың саны 28-ге жетті. Жалпы араб жазуының кемшіліктерімен қоса, алғашқы қазақ баспасөзінің жазу құралы болған араб графикасының қазақ әдеби тілінің қалыптасуына көп септігі тигендігін де айта кетуіміз керек. Баспа беттерінде жарияланған мәліметтерге сүйенсек, 1915 жылдың бір өзінде жаңа емлемен 15-тей кітап басылып шығыпты. Сондай-ақ А. Байтұрсынұлы ұсынған «жаңа емле» 1913 жылдардан бастап мұсылман медреселерінде де, қазақ – орыс мектептерінде де қолданыла бастады. Жалпы А.Байтұрсынұлының бұл жазу жүйесі ұлттық қазақ жазуы деп аталды. Тілші ғалымның араб әріптері негізінде лайықталған қазақ графикасы 1924 жылы Орынборда маусымның 12-сінде басталған қазақ, қырғыз білімпаздарының тұңғыш съезінде ресми түрде талқыланған. ХХІ ғасыр қазақ жазуына үлкен өзгеріс кіргелі тұр. Барлық түркі халқына ортақ әліпбиі латын графикасына енбек. Мақалада латын әліпбиі жөніндегі ғалымдардың пікірлері басшылыққа алынып, өз ой пікіріміз қорытындынды.

Кілт сөздер: араб, төте жазу, әліпби, латын, қазақ.

ABSTRACT

The article considers Akhmet Baitursynov and trich of Kazakh writings. The alphabet, which is in the focus of today's society, is also fundamental and relevant to national values. Revealed that the beginning of the Kazakh inscription comes from the pictographs, inscriptions.

The inscription is the basis of the history and culture of the Turkic people. We know that one of the Arabic alphabets was written on the basis of the alphabet of the Arabian alphabet. Akhmet Baitursynov, the “new member of the Kazakh writer”, wrote this Arabic letter. This is a “direct inscription” Baitursynuly write. The word “write” is from the right to the left. The “Quick Recording” is still preserved among the Chinese Kazakhs.

In the history of the Kazakh writer, there were 22 letters in the VII century, while in the VII century there were 28 of them. In addition to the shortcomings of the Arabic script, it should be noted that the Arabic graphics, the first Kazakh press, had a great impact on the formation of the Kazakh literary language. According to the information published in the print media, in 1915 alone, about 15 books were published with a new spelling. And also A. Baitursynov’s “new spelling” began to be used in Muslim madrasahs and Kazakh-Russian schools since 1913. In general, this recording system of A. Baitursynov was called the national Kazakh script. The Kazakh graphics, based on the Arabic alphabet, was officially discussed at the First Congress of the Kyrgyz, Kyrgyz intellectuals, which began in Oman on June 12, 1924. A big change in the Kazakh writing of the 21st century is expected. All Turkic people will get Latin alphabet. The article is based on the views of the Latin alphabet, and our conclusions have been summed up.

Key words: Arabic, direct writing, alphabet, Latin, Kazakh.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТРАНСШЕКАРАЛЫҚ ӨНІМДЕРДІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ
ПРОБЛЕМАЛАР

ECOLOGICAL PROBLEMS IN TRANSBOUNDARY PRODUCTION IN
KAZAKHSTAN

Садыкова Дамежан

ж.ғ.м., аға оқытушы

damelia_71@mail.ru

Әділхан Марияш

Әдіскер

Жамбыл облысы

ТҮЙІНДЕМЕ

Қазақстан – пайдалы қазбалар қоры жағынан әлемдегі ең бай елдердің бірі. Қазақстанның баға жетпес байлығы - ол оның табиғи ресурстары. Сонымен бірге энергетикалық және ауыл шаруашылық ресурстар да мол табыс әкеледі. Осындай байтақ жері мен аздаған елі барда Қазақстанның ауыл шаруашылықты дамытуға үлкен әлеуеті болуына қарамастан көптеген ауылшаруашылық өнімдерін шет елдерден импорттау мәселелері бүгінгі күннің өзекті мәселелеріне айналуда. Қазақстандағы экономиканың дамуының ең басты көзі соңғы он жылда орташа шамамен 20% артқан, қарқынды өсіп келе жатқан экспорт болып табылады. Соның ішінде тамақ өнімдерінің өндірісі елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ететін стратегиялық маңызы бар сала болып табылады. Тамақ өнімдерін тұтынудың өсуімен және тұтыну құрылымының неғұрлым сапалы өнімдер жағына өзгеруі ауыл шаруашылығы өндірісімен тығыз байланысты. Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің мәліметі бойынша тамақ өнімдері өндірісі құрылымындағы негізгі үлесті астық өңдеу саласы (23,5%), сүт өңдеу (16,3%), нан және нан-тоқаш өнімдері (15,3%), ет өңдеу (13,4%), жеміс-көкөніс (8,1%), май-тоң май (7,8%) және өзге де салалар (15,6%) алып отыр. Еліміздегі экспортқа шолу жасасақ Қазақстаннан экспортталатын негізгі танымал азық-түлік өнімі астық болып табылады. Негізгі нарықтар Өзбекстан, Тәжікстан, Қырғызстан, Әзербайжан, Ресей, Иран, Түркия, Түркмения, Грузия мемлекеттері болып табылады. Қазақстанның шет мемлекеттерден өнімдерді импорттау мәселелері шешімі анықталмаған өзекті мәселерге жатады. Бүгінде елімізде жыл он екі ай бойы сатылатын көкөністер мен жемістердің 90 пайызы – Қытай өнімдері. Мақалада Қазақстандағы трансшекаралық өнімдер, олардың түрлері мен пайдалану жолдары, экспорт өнімдерінің экологиялық зардаптары туралы мәселелер және оның алдын алу шаралары туралы мәселелер қарастырылған.

Кілт сөздер: экспорт, импорт, трансшекара, трансөнімдер, экономика, тамақ, табиғат ресурстары.

ABSTRACT

Kazakhstan is one of the richest countries in the world in terms of mineral resources. The priceless wealth of Kazakhstan is its natural resources. As well as big energy and agricultural resources are generated income. Despite the fact that Kazakhstan possesses such a vast and rich country, and the fact that Kazakhstan has a great potential for agricultural development, many issues of imports of agricultural products from abroad are becoming relevant today. The most important source of economic development in Kazakhstan is dynamically growing export, which has grown by about 20% in the last ten years. In particular, food production is a strategically important area ensuring food security of the country. Food consumption and an increase in consumption structure change towards higher quality products closely depend to agricultural production. According to the Statistics Committee of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan, the main share in the structure of food production was accounted for by grain processing industry (23.5%), milk processing (16.3%), bread and bakery products (15.3%), 13.4%), fruits and vegetables (8.1%), oils and fats (7.8%) and other industries (15.6%). According to the Statistics Committee of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan, the main share in the structure of food production was accounted for the following sectors: grain processing industry (23.5%), milk processing (16.3%), bread and bakery products (15.3%), meat processing (13.4%), fruit and vegetable (8.1%), oil and fat (7.8%) and other industries (15.6%). If we make an overview of the country's export, we will find that Kazakhstan's main export is popular for food grain production. The main markets are Uzbekistan, Tajikistan, Kyrgyzstan, Azerbaijan, Russia, Iran, Turkey, Turkmenistan and Georgia. The problem of Kazakhstan's imports from foreign countries refers to the key issues that have not been solved. Today, 90 percent of the vegetables and fruits sold in the country within twelve months a year – Chinese products.

This article was dealt with the issues of transboundary products in Kazakhstan, their types and uses, environmental consequences of export products and their prevention measures.

Keywords: export, import, transboundary, transproducts, economy, food, natural resources.

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ЖАҢА СИНТАКСИТИК ҚҰРЫЛЫМ

Ақыжанова Ақмаржан

филология ғылымдарының кандидаты, доцент
Халықаралық Ақпараттық Технологиялар Университеті
takmarzhan@mail.ru

ABSTRACT

This article considers parcelled sentences, a syntactic structure widely used both in fiction and mass media. Research of parcelled sentences has recently started, its ways of formation and functions have been identified, but they have not been included in academic programs, and have not been studied in detail. While getting introduced with works related to parcellation phenomenon, and analyzing the examples collected from literary works, it can be seen that constructions of all levels and all forms can be parcelled. Nowadays, the specific feature of the literary style is shortness and discontinuity of sentences.

Short simple and complex sentences have become the most common syntactic units. In reverse, complex sentences with complicated structure are rarely used. The use of nominative sentences has also become frequent. Some authors are not contented with these short sentences, and also want to make the expressive-emotional flavour of their works more clear. As a result, the phenomenon of parcelling not only complex sentences, but also simple sentences is very popular. We can see a great number of examples of using parcelled constructions in literary works of such well-known writers as M. Magauin, O. Bokeyev, S. Smatayev, I. Zhakanov. The authors who use parcellation more rarely are I.Yessenberlin, Sh. Aitmatov, D. Issabekov, D. Doszhanov. However, these authors also used a few examples of parcellation. Classic writers M.Auyezov and G.Musirepov used parcellation a lot in their works.

On more thing worth paying attention to is shortening not only the sentence to be shortened, but also the spare parcellate beyond the main construction. In case there are several homogeneous parts in the main sentence (structure), only one of them becomes a spare (parcellate), all other don't come after it, and every part, every sentence isolated from the main construction becomes a separate parcellate.

Despite parcellation means dividing the sentence into parts, it isn't dividing the syntactically connected text into random parts, discontinuing or dividing the last part with no purpose. But if we analyze some of the examples, some parcellations seem to be the result of discontinuing and dividing the thought, but if we omit the full stop, the parcelled structure becomes a whole thing like the wagons linked to the train.

This article considers the use of parcelled sentences in literary fiction. But, generally, this kind of sentences are widely used in mass media language, too. Parcelled sentences should be considered a research object further.

ҚАЗАҚ БАЛАЛАР ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ ФОЛЬКЛОРЛЫҚ ДӘСТҮР
КӨРІНІСТЕРІ
FOLK TRADITIONS IN KAZAKH CHILDRENS POETRY

Ақжолова Ақтоты Төлеумұратқызы

филология ғылымдарының кандидаты,

қауымдастырылған профессор

Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университеті

aktoty_72@mail.ru

Эльмира Уайдуллақызы

PhD доктор

Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университеті

elmira_uaidulla@mail.ru

АҢДАТПА

Мақалада фольклордан балалар поэзиясына көшкен жанрлар нақты мысалдармен талдана келіп, фольклорды қазақ ақындарының пайдалану тәсілдері айқындалады. Балалар поэзиясының ұлттық фольклорлық дәстүрмен сабақтастығы, өзара ұштасып жатқан қырлары қарастырылады. Қазақ ақындарының ертегі жанрына дендеп кіріп, ондағы мифтік сюжеттер мен мотивтерді қалай пайдаланғандығы туралы айтылады.

Сол себепті ақындардың байырғы сюжеттерді қайта жырлап, ұсынуы шығармашылық ізденуден туындаған дәстүр. Бұл дәстүр ертегіге фантастика, қиял, образдық көрік дарытады. Онда адамдар ерекше қасиеттерімен көрінеді, ал хайуандар адамға тән әрекеттерімен бой көрсетеді, сондай-ақ ғажайып заттардың алатын орындары да айрықша. Ертегінің сюжеттік құрылымында оқыс, күтпеген, ұтқыр оқиғалар кезігеді, оқиғалардың әдеттегі, дағдылы өмірдің қалпына сыймайтындай, боямалы, ұлғайта, құбылта баяндалуы басым, бұл оған тартымдылық, әсерлілік дарытады. Мақалада көне мифтік сюжеттің негізінде дүниеге келген туынды – Ә.Тәжібаевтың «Толағай» атты поэмасы туралы сөз болады. Ақын туындысының басынан бастап-ақ халық аузында жүрген деректі пайдаланып отырғанын ашық аңғартады. Сондай-ақ «Ерлік туралы аңыз» деп айдарлауы арқылы фольклорлық дүниеге табан тіреп отырғанын айқын көрсетеді.

Бірақ автор өзі пайдаланып отырған материалдың жанрлық сипатына мән бермейді. Халық ұғымында бұл – аңыз. Миф – қазақ тіліне кейінірек ғылым арқылы орныққан термин. Толағай туралы мифтің этиологиялық сипаты айқын. Мифте айдаладағы жалғыз, жеке таудың пайда болу себебі түсіндіріледі. Алыптар өзен суын бөгеу мақсатымен тауды көтеріп әкеле жатып, жарты жолда қалдырады. Халық мифтерінде тау көтеріп келетіндер – дию, алып, олардың тау көтерудегі мақсаты–суды бөгеу, сөйтіп батып кеткен баласын табу. Ақын Ә.Тәжібаев миф өзегін алғанымен, мүлде басқа оң, тыныс береді, салмақ дарытады. Тау көтеріп келетін бозбала – қуаңшылықтан азап көрген елге көмектесу мақсатында басын қатерге тігіп, қаймықпай тау көтеріп әкеледі, сөйтіп тау астында өзі қалса да қауымды құрғақшылықтан құтқарады.

Ақын байырғы мифті өзгертіп, жаңа сапада жырлап шыққан. Толағай жас ұрпақ үшін идеал болуға лайық қаһарманға айналған. Ақын осындай ойдың жас ұрпақ тәрбиесінде берері көп, тәлімі мол екендігін ескерген. Мифтік негіз туындыға ірі

романтикалық пафос дарытқан. Поэманың баяндау машығы, кейбір мотив-сарындары батырлық жырларды еске алады.

Фольклортанушылар мен психологтар байырғы мифтік санамен балалардың дүниетанымдық өсу жолында ұқсастық бар екендігін байқаған. М.Әлімбаевтың «Екі бауыр –екі тау атты» атты туындысында осы сәйкестікті сеземіз. Суреттегі екі таудың бейнесін көрген Сағыныш оны ағайынды екі ұл, бірін-бірі іздеп шығып, кездесе алмаған бауырлар ретінде елестетеді. Тауды жанды мақұлық деп ұғыну – архайкалық дүниетанымға тән құбылыс.

Мақалада қазақ ақындардың ертегі жанрына ден қойып, онда мифтік сюжеттермен мотивтерді пайдалануының қырлары айтылады. Өйткені ертегілер ең алдымен балалар жанына жақын, қабылдауына қолайлы, ыңғайлы, оның үстіне тәрбиелік-тәлімдік мәні зор, адамгершілікке, жақсылыққа үндейтін түр. Сол себепті ақындардың байырғы сюжеттерді қайта жырлап, ұсынуы саналы әрекеттерден туындаған. Мақала авторы фольклорлық мифтік сюжеттер мен мотивтерді балалар әдебиеті өкілдерінің өз шығармашылықтарында тиімді пайдалана білгендерін нақты мысалдар келтіре отырып тұжырымдайды.

Кілт сөздер: балалар поэзиясы, қазақ әдебиеті, фольклор, миф, сюжеттер, дәстүрлер ертегілер.

ABSTRACT

This article analyzes in details folklore genres introduced to children's poetry via specific examples and the ways Kazakh poets used folklore. In addition, it examines the consistency of national folkloric tradition with the children's poetry. It also looks at how Kazakh poets in developing fairy tales used mythical stories and themes.

Thus, the present tradition derived from retelling the forgotten stories and imaginative usage of the past themes by poets. This tradition instills fantasy and imagination into fairy tales. It is manifested by the extraordinary characteristics of men while animals carry humanistic behaviours. Moreover, there are found some miraculous characters as well. In the plot of the fairy tale, there are unexpected, unforeseen, and meaningful events. Those events which are not conducive to normal, ordinary life, told in a colourful and exaggerated way makes the fairy tale attractive and impressive. The article talks about the poem written by E. Tazhibaev "Tolaghay" which is based on the ancient mythical theme. The poet clearly states that he is using oral information gathered from the people. This poem is a clear reflection of a "Legend of heroism." However, the author does not pay much attention to the genre of used material. According to the people - it is a legend. The term 'myth' entered the Kazakh vocabulary through scientific usage. The etiological feature of the myth on Tolaghay is coherent. In the myth the occurrence of the lonely and freestanding mountain is defined. Giants left the mountain half way which they were bringing in the prevention of the water flood. Demons, giants are those who lift mountains. Their purpose is to stop the water flood and find a drowned child. Even if E.Tazhibaev understands the myth, he completely gives a new meaning to the story by telling about the youngster who wanted to save the people from the drought and lifted the mountain. In the myth, the youngster loses his life but save the people from the drought.

The poet E. Tazhibaev retold the known myth with his own narrative style. The young person became a hero in his story. The author emphasized that this behaviour is very useful for

our young generation. He even inculcated romantic paphos into the mythic foundation. The style of the poem draws attention to some other heroic poems.

Furthermore, folklorists and psychologists noted the parallel between the ancient mythical consciousness and worldviews of kids. This corresponds to the work of M. Alimbaev which is called “Two brothers are like two mountains”. Sagynysh, who saw two mountains in the painting imagined his two brothers who had left their homes in order to meet each other but never met. Viewing a mountain as a living thing is a phenomenon attributed to archaic worldview.

This article presented Kazakh poets’ interest in fairy tale genre, and the ways mythical stories and themes used in those fairy tales. First of all, this is because fairy tales are appealing to children, and easy to understand. Moreover, it has an enormous value for a moral education, righteousness, and humanity. For that reason, retelling and presenting stories from the past is a mindful action. The author concludes that written folklore mythical stories and themes explained with specific examples could be useful in children’s literature work.

Keywords: children poetry, Kazakh literature, folklope, myths, plots, traditions, fairy tale

**RESULTS OF THE RESEARCH ON THE INFLUENCE OF THE
EXPERIMENTAL PROGRAM ON RHYTHMOPLASTY ON THE PHYSICAL
QUALITIES OF STUDENTS**

A. K. Eselbaeva

Art. lecturer of the Department of Physical Culture and Sports
Kazakh State Women's Pedagogical University
eselbaeva_a@mail.ru

K. A. Tutibaev

Art. teacher of the Department of Physical Education
Kazakh National Academy of Arts named after T. Zhurgenov

S. M. Nauryzbekova

Art. teacher of the Department of Physical Education
Kazakh National Academy of Arts named after T. Zhurgenov

ABSTRACT

In the article the technique of research on the basics of learning motor actions in rhythmoplasty in higher educational institutions. Possibilities of pedagogical higher education institution in the formation of the motive culture of students by means rhythmoplasty are shown. The approbation of the content of the pilot program on the formation of students by means of motor culture rhythmoplasty. Systematized program material, defined goals, objectives for each year of training and the optimum ratio means the general physical and special training under physical and technical readiness of students.

Thus, in the Concept of the transition of the Republic of Kazakhstan to sustainable development for 2007-2024, it is emphasized that "... the Kazakh nation needs a cardinal solution to the tasks of creating a healthy lifestyle that involves an increase in motor activity and a healthy lifestyle", and in the Address of the President of the Republic Kazakhstan Nursultan Nazarbayev to the people of Kazakhstan "The New Decade - New Economic Growth - New Opportunities of Kazakhstan" issues related to the strengthening, preservation and development of health, as well as the formation of a healthy lifestyle for the whole population [1,2]. The solution of the tasks is connected with the content of education, where the improvement of the culture of movement is a factor that ensures the preservation and enhancement of health, the education of a healthy lifestyle for citizens. The formation of a motor culture, the foundations of a healthy lifestyle for students has a positive impact on health, mental and physical performance, on the results of training and education, on the quality of training future professionals, especially educators. The motor culture of students is essential in their professional and pedagogical training, and it is associated with their health, a healthy lifestyle

Keywords: student, teacher, rhythmoplasty, culture, training, means, occupations, movements, health, way of life, working capacity, incidence, form, methods.

ҰЛТТЫҚ РУХ ПЕН ҰЛТТЫҚ НАМЫСТЫҢ ЖАРШЫЛАРЫ

THE MESSENGERS OF NATIONAL SPIRIT AND NATIONAL HONOR

Әсем Сағатова

Философия ғылымдарының кандидаты, доцент
Қарағанды Мемлекеттік Техникалық Университеті
asem.sagatova@list.ru

Зауреш Нұрлигенова

Педагогика ғылымдарының магистрі
Қарағанды Мемлекеттік Техникалық Университеті
sauresch_nur@mail.ru

ТҮЙІНДЕМЕ

Рухы өршіл, жігер-қайраты асқақ, қайсарлы бабаларымыздың ерте дүние тарихынан елінің мүддесі мен тағдыры жолында қаншама қиын-қыстау тарихи сынақтарды бастан кешкен еді. Сол қиындықтарға қарамастан алға қойған ұлы мақсат-мұрат – «Мәңгілік Ел» орнату жөніндегі асыл арман болған еді. «Мәңгілік Ел» - асқар таулар мен сағымы көлкіген сайын далада күн кешкен қарапайым қалың елдің көкірегіндегі мұраттар мен ізгі тілектерінің көрінісі.

Ерте дүние тарихынан түркі қағандары өз иелігіндегі ұлыстардың әдет-ғұрыпы, наным-сенімдері, тіліне сыйластықпен қараған әрекеттері қазіргі таңда ұрпақтар сабақтастығымен қазақ халқының өмірлік ұстанымдарының көрінісі іспеттес рөл атқаруда. Түрлі ұлыстардың құтты мекен жеріне айналған еліміз бейбітшілік пен келісім рухының айғағы. Тарихтың керуен көшінде сабақтастық деген ұғым бар. Ғасырлар бойы рухани тұтас бір игілік дәстүрін жалғастырып келген, адамзат ұрпағының сонау ежелгі тіршілік болмысымен тікелей сабақтас рухани кемелділікті түйсіну ерекшелігі қайнар бастау ретінде жұртшылық игілігіне айналдырылған.

Ұлы Дала рухы – еліміздің береке-бірлігі, игілігі мен ырзығы, бейбіт өмір мен тұрақтылығы, бақыты мен дәулеті, достығы мен бауырмалдылығының болашақ бағдарының арқауы. Жалпыұлттық игіліктің биік гуманистік мұраттарынан «Мәңгілік Ел» идеясы өз бастауын алса керек. Жұмыста бабалар дәстүрін асқақтатуда олардың рухани-мәдени құндылықтық асыл мұраларының қазіргі таңдағы ұрпақтар сабақтастығының рухани жаңғыру кемеліне көтеру мәселелері жан-жақты зерделенген. Жалпы ұлттық болашақтың ұтымды ізденістері ретінде ел мүддесі мен тағдырына қатысты ұлтаралық келісім мен татулықтың өркен жаюына ықпал еткен бабаларымыздан талай ұрпақтары қалыптастырған достық пен туысқандық дәстүрінің қырлары тереңінен сараланған.

Елді елдікке, ынтымаққа, бірлікке бастайтын және сол жолда жанын сала күрескен саяси қайраткерлерді туғызатын – заман екендігі тарихи таным. Тарихтың терең-терең қатпарларына көз жіберер болсақ, елдің есі мен санасында ұзақ уақыттан бері сақталып келе жатқан небір орасан оқиғалардың салиқалы соқпақтарына көз жеткізуіміздің өзі - тарихи таным. Сол соқпақтардың бойында еліне елеулі еңбек сіңіріп, қаһармандық қызмет атқарған ірі-ірі тұлғалардың өмірі мен тарихта қалдырған іздері әлі күнге дейін сайрап

жатыр. Халық өз басына қатер төнген шақтарда, тағдыры таразы басына түскен алмағайып сәттерде бар күш-қайратын, әлін зобалаңға қарсы қойып, ақыл-парасатымен, білімімен, білегінің күшімен арашаға түсіп, сол жолда шыбын жанын аямаған, елінің, ұлтының тәуелсіздігін, бостандығын қорғаған нар тұлғалы, алып азаматтардың ерлігін де, есімін де еш уақытта ұмытпайды. Қайта уақыт өткен сайын қадір-қасиетін арттырып, асқақтата түседі. Тарих – өткен өмір, оны өзгертіп, өңдеп жазуға болмайды. Бірақ тарихта жақсы да, жаман да болады дейміз. Себебі, ол өмір болған соң, өмірде қарама-қайшылықсыз болмайды. Яғни бұл табиғи заңдылық. Сол тарихты зерттеп, талдау жасау арқылы ғана өз уақытындағы ірі-ірі тарихи тұлғалар халықтың дұрыс бағасын алады.

Қазақ халқы өзінің бұрынғы-соңғы тарихында небір қилы замандарды өткізген. Сол қилы замандар халқымыздың рухани өмірі мен тәжірибесінде өшпес із қалдырған. Оның басында тұрған данагөй тұлғалар екендігі, әрине, тарихи дерекке жататындығында еш күмән жоқ. Соған қарағанда белгілі бір әлеуметтік, саяси және мәдени кеңістікте өзіндік тарихи болмыстың терең қатпарларынан шыңдалып нәр алған құдіретті күшке айналған.

Кез келген халықтың ойлау жүйесі ұлттық болмыстың дамып, шыңдалуына негіз болған. Қазіргі таңда рухани жаңғыру бұл - зерделі танымда ата-бабалар мұрасын тереңірек ұғынуға, ұлттық болмысымыздың тарихи тамыры болатын дүниелерді білуге деген ұмтылыс.

Кілт сөздер: рух, мақсат, мұрат, жалпыадамзаттық құндылықтар, Ұлы Дала, жалпыұлттық игілік, бабалар дәстүрі, ұрпақтар сабақтастығы, болашақ, рухани жаңғыру, ел мүддесі.

ABSTRACT

Since the early history of our land, the spirit of ambitious, energetic ancestors have experienced many difficulties in the development of the country. Despite these difficulties, there was a noble dream to establish the ultimate goal - the Eternal Country. “Eternal Country” is a manifestation of ideals and the best qualities in the heart of the native country, the country of the great steppes and vast mountains.

Since early world history, the respect of Turkic khans to their customs, beliefs and respect for the language of their own ethnic groups are now seen as a manifestation of the way of life of the Kazakh people. The country, which has become a glorious settlement of different nationalities, is a testament to the spirit of peace and harmony. In history there is the concept of continuity of generations. The centuries-old tradition of spiritual well-being, the distinctive feature of the concept of spiritual perfection, which is directly related to the longevity of the human race, has been made public as a source. Do not go unnoticed by the incredible wisdom inherent in mankind, from century to century, steadily transmitted from generation to generation.

The spirit of the Great Steppe is a blessing, prosperity and prosperity of the country, the basis of peaceful life and stability, happiness and joy, the future of friendship and brotherhood. From the high humanistic ideals of national wealth, the idea “Eternal Country” wa to begin. In the work, the traditions of ancestors aimed at increasing the spiritual heritage of the spiritual and cultural and cultural heritage, spiritual upbringing of modern generations are studied in detail. Being a rational search for a national future, it differs profoundly from the boundaries of the tradition of friendship and brotherhood created by many generations of our ancestors, which

contributed to the prosperity of interethnic harmony and harmony in the interests and destiny of the country.

Historical cognition that it is the time when the country is bringing political figures to the country, to solidarity, unity, and to struggle against it. Looking at the deep and deep roots of history, it is the historical knowledge that we can convey to the weighty path of some of the great events that have persisted for a long time in the minds and consciousness of the country. The tracks left behind by the great men and women who have worked hard on their country and worked heroically on that path are still sung. At the time when the people were in danger, their destiny was in the midst of the scales and the power of their minds and minds, the power of their intellect, knowledge, and the power of the wrists, it will never forget the heroic deed and the name of gentlemen. Over time, it becomes more dignified and honored. History is the past, it can not be changed or edited. But in history we say good and bad. The reason is that life will not be contradictory in life. That is natural law. By studying and analyzing those stories, only the largest historical figures of their time receive the right assessment of the population. The Kazakh people have spent a long time in their past and present history. These ancient times have left an indelible mark in the spiritual life and practice of our people. Of course, there are no doubts about the fact that the wise men who were at the beginning were part of the historical record. In contrast, in a particular social, political and cultural space, it has become a potent force that has grown from the deep layers of the historical reality. The thinking system of any nation has given rise to the development of national identity.

At present, spiritual revival is an aspiration for a deeper understanding of ancestral heritage and a knowledge of the roots of our national identity.

Key words: spirit, purpose, ideal, universal values, Great steppe, national good, traditions of ancestors, continuity of generations, future, spiritual revival, national interest.

**КОМПЬЮТЕРЛІК ОЙЫНДАРҒА ТӘУЕЛДІЛІКТІҢ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ
ПСИХИКАСЫНА ЗИЯНДЫ ӘСЕРЛЕРІ**

**THE HARMFUL INFLUENCE OF THE DEPENDENCE OF COMPUTER GAMES
ON THE PSYCH OF ADOLESCENTS**

Бапаева М. Қ.

психология ғылымдарының кандидаты, профессор м.а.
Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық Университеті

Шайжанова Қ. Ү.

психология ғылымдарының кандидаты, доцент
Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық Университеті

Өтен А. Ж.

Ақпараттық қауіпсіздік жүйесі мамандығының 1-курс студенті
Әл-Фараби Атындағы Қазақ Ұлттық Университеті
m.bapaeva@mail.ru

ТҮЙІНДЕМЕ

Мақалада компьютерлік ойындардың бала психикасына тигізетін зиянды әсерлері туралы мәселелерді зерттеген алыс-жақын шетелдік ғалымдардың еңбектеріне талдау жасалынған. Жасөспірімдердің компьютерлік ойындарға әуестенулері жайлы проблемаға қатысты ғылыми әдебиеттерге шолу берілген. Сондай-ақ компьютерлік ойындардың жасөспірімдердің мінез-құлықтарына тигізетін ықпалын зерттеуге арналған тұжырымдамалар мен тұрғылар талданған.

Қазіргі таңда компьютерлік бағдарламалармен жұмыс жасай алатын, соның ішінде компьютерлік ойындарды ойнай алатын балалар мен жасөспірімдердің саны артуда. Сонымен бірге компьютерлендірудің балалар мен жасөспірімдердің әлеуметтік – психологиялық денсаулығына тигізетін жағымсыз ықпалы – компьютерлік тәуелділік орын алуда.

Мақалада компьютерлік тәуелділік ұғымына анықтама берілген. Тақырыптың өзектілігін айқындау мақсатында «Айналаға бағытталған агрессияның пайда болу механизмі» және «Агрессивті мінез-құлықтың пайда болуы» атты екі кесте құрастырылып, талдамасы қоса берілген.

Өткен ғасырдың 90 жж. компьютерлік ойындардың балаларға тигізетін ықпалын қарастырған американдық зерттеушілер М.Коул, Ш.Текл электрондық ойындарды «теңдесі жоқ тәрбиешілер» деп атаған. Компьютерлік ойындармен ұзақ уақыт үздіксіз шұғылдану жеткіншектерде агрессиялық мінез-құлықты туғызады.

Еліміздің білім беру жүйесінің әр буынындағы оқу үрдісінде және компьютерлік бағдарламалардың енгізілуі, қоғамымызда компьютерлік клубтардың, автоматты ойындар жүйесінің көптен ендірілуі жас өспірімдердің оларға деген әуестігін, тіпті тәуелдігін тудырып отырғаны сезіледі.

Қазіргі уақытта компьютерлік технологиялардың өмірімізге дендеп енуі, адамдардың әсіресе, жасөспірімдердің мінез-құлқында түрлі сипаттағы психикалық өзгерістердің пайда болуына ықпалын тигізіп отырғанын байқауға болады.

Компьютерге тәуелділіктің қауіпті тобына жататын адамдардың психологиялық симптомдары мақалада ашып көрсетілген. Осы жайтты ата-аналардың назарда ұстауы аса қажет. Балаларының ойнап отырған ойындарына, экраннан немесе компьютерден берілетін ақпараттарға назар аударғандары жөн. Алдымен телехабар мен компьютерлік ойындардың мағынасына, сөзіне мән беру керек. Баланы мына күрделі ақпаратты әлемде жалғыз қалдырмаған маңызды. Себебі, интернет әлемнің барлығын сыйласа да, адамды бір бөлмеге қамайтыны ақиқат.

Әрине, қазіргі жаһандану кезеңінің жақындау заманында жас ұрпақтың компьютерлік технологияларды жете меңгеруін талап етуі заңды құбылыс. Дегенмен, олардың ессіз, мақсатсыз, тек асқан құмарлықпен ынтызар болуының аяғы, жасөспірімдердің психикасына орасан зор зиянын тигізетінін ескере отырып, олардың өздері, ата-аналары, мектеп ұжымы, айналасындағы ересектердің үйлесімді қарым-қатынасының ықпалын жүйелі ұйымдастыру өз нәтижесін беретінін үнемі есте ұстаған жөн. Сонымен қатар ата-аналар мен ересектер компьютерлік технологиялардың балалардың психикасына жағымды әсерімен қатар кері де әсері туралы жалпы мағлұматы болуы аса маңызды.

Отбасында және мектепте жүйелі берілмеген тәрбие жасөспірімдерді көзсіз еліктеушілікке, құмарлыққа бой алдырушылыққа, нәпсісін тыя алмаушылыққа, ақырында өз тағдырын өз қолымен құртатын келеңсіз оқиғаларға себепші болады. Мақалада зиянды дағдылардан баланы тыя білу, сақтандыру-ата-ананың парызы деген құнды пікір жан-жақты талданған.

ABSTRACT

The article analyzed the work of the near and far foreign scientists studying the problems of computer games about the harmful effects to the psyche of the child. It has been provided an overview of scientific literature on the problem of adolescents' computer games . Also analyzed the concepts and approaches to study the impact of computer games on adolescents behaviors.

At present is increasing the number of children and adolescents who can work with computer programs, including computer games. At the same time computerization has a negative impact on social and psychological health of children and adolescents - computer dependence.

The article defines the concept of computer dependence. In order to determine the relevance of the topic , two tables have been developed and analyzed to describe the “Mechanisms of aggression towards the environment” and “The formation of aggressive behaviors”. 90s of the last century American researchers M. Cooul, who considered the impact of computer games on children, Sh.Tekl called electronic games “unmatched educators”. Long-lasting computer games create aggressive behavior in teenagers.

The introduction of computer programs in every aspect of the educational system of the country, the introduction of computer clubs and automatic games in our society is a feeling that teenagers are motivated and even dependent on them.

Nowadays, it can be seen that computer technology is affecting our lives, and that it is affecting the mentality of people, especially in adolescent behaviors. In the article are described

the psychological symptoms of people who are at risk of having a computer affiliation . This is especially important for parents to keep in mind. It is important for children to pay attention to the games they play, the screen or the computer. First of all, it is necessary to pay attention to the meaning and the meaning of television and computer games. It is important not to leave the child alone with the most complex information in the world.

Of course, it is a natural phenomenon that in the age of the present globalization the younger generation needs to master computer technologies. However, it should be borne in mind that systematic organization of their influence on themselves, parents, school staff, and adult cohesive relationships is a permanent consequence of the fact that the end of their passion for excruciating, indifferent, endangering the mental disorder of adolescence.

It is also important for parents and adults to have a general knowledge of computer technology and its effects on children's psyche as well as on the impact.Undistorted upbringing in the family and in the school will result in adolescents becoming illusory, passionate, inattentive, and eventually ruin their destiny with their own hands. The article analyzes the valuable insight into the ability of a child to abstain from the harmful practices of the child, the insurance of his or her parents.

АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСТАРЛАРЫ

PSYCHOLOGICAL HINTS OF ABAY'S WORK

Бапаева М.К.

психология ғылымдарының кандидаты, профессор м.а
Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық Университеті
m.bapaeva@mail.ru

АҢДАТПА

Мақалада Абайдың шығармаларының психологиялық астарларына талдау жасалынған. Ақын мұраларын зерттеген ғалымдардың философиялық, педагогикалық, психологиялық көзқарастарына жүйелі жасалынған. Мақалада Абай – өлеңдері мен қара сөздерінің ең басты объектісі- адам, басты мақсаты- адам тәрбиесі екені анық көрсетілген. Адам болғанда да адамдар үшін еңбек ететін, өзі айтқандай, «ақыл, қайрат, нұрлы жүректі тең ұстайтын», жан-жақты жетілген адам яғни Абайша айтқанда, «толық адам». Ал «толық адам», «жетілген адам» дегендердің мағынасы терең философиялық, психологиялық мәнді ұғымдар. Адам, индивид, тұлға, дара тұлға адамгершілік тұрғысынан, тұлғалық тұрғысынан жетілдіруді көздейтін үлкен даналық ойлармен ұштасып жатқан күрделі мәселе.

Сондай-ақ мақалада ақынның еңбектеріне талдау жасай келе, оның ой-тұжырымдарының, пікірлерінің, шығармаларының астарларында қазіргі заманғы ғылыми психологияның қарастыратын негізгі проблемаларымен үндестігін көрсететін салыстырмалы кесте құрастырылған. Мәселен, кестенің бір тармағында әлеуметтік өмірде адамдардың өзара дұрыс қарым-қатынас жасаулары - бір-бірінің мінез-құлқын, психологиясын тани білудің негізі деген Абайдың тұжырымы қазіргі заманғы ғылыми психологиядағы қарым-қатынас мәселесімен, әрекеттермен алмасу, ортақ іс-әрекетті жоспарлап, бірлескен әрекеттердің формалары мен нормаларын қалыптастыру деген ғылыми тұжырыммен астасып келуі таңғалдырады. Бұл ақынның ғұламалығының бұл бір дәлелі ғана. Абай психологиялық көзқарастары жалпы және педагогикалық психология мәселелерімен ғана шектелмейді. Ақын туған халқының әлеуметтік жағдайымен, оның әртүрлі топтарының мінез-құлықтарына да ерекше зейін қояды.

Абай шығармаларын оқытуда жеткіншектерге ақынның «толық адам» тұжырымының мәнін түсіндіріп, осы ұғымға жету үшін қандай бала болу керек, нені мақсат тұту керек деген пікірін жеткізу жолдарын қарастырылады. Абай «толық адам» болудың бір белгісі адамның ойлы болуы, әр нәрсеге «өз көзімен» қарау дегенді меңзейді.

Абай мұраларын оқыту барысында ақынның еңбектеріне психологиялық тұрғыда жүйелі талдау жасап, оны нақты бағыттарға бөліп қарастырса, жеткіншектерде ғұламаның шығармаларын түсінуде, бағамдауда және қабалдауларына жеңіл түсіп, есте сақтап, ой қорытындысын жасауға тиімді болады. Осы орайда мақалада ақын шығармашылығын бес бағытқа бөліп көрсеткен. Мәселен, бірінші бағыты ретінде Абайдың қара сөздерінің психологиялық мәні алынған. Одан кейін өлеңдерінің психологиялық астарлары бағытында а) өнер - білімге шақыратын өлеңдері; ә) тұлғаның қалыптасуы жағдайлары; б) таным әрекеттерінің ерекшеліктері қарастырылса, үшіншіден, ақынның «Ескендір»,

«Масфұт» поэмаларындағы психологиялық ой-түйіндер, төртінші бағыты деп орыс классиктерінің шығармаларынан аудармаларының психологиялық ерекшеліктерін көрсетеді. Бесінші бағыты Абай әндерінің адам психикасына әсері деген бағыт талданады. Мақалада осы бес бағытқа қысқаша түсінік беріледі.

Артына мол философиялық, педагогикалық, психологиялық мұралар қалдырған ұлы ғұламаның шығармаларын оқу-тәрбие процесіне енгізіп, оқыту барысында жүйелі қолданып отырса, жеткіншектердің жан-жақты дамып, тұлғалық ерекшеліктерінің қалыптасуына оңды ықпалы болары анық.

Жеткіншектердің жеке тұлғасын қалыптастыруда әрине Абай шығармаларының мәні зор. Оны тек оқу бағдарламасында берілген ақынның бірлі-жарымды өлеңдерімен, қарасөздерімен шектеліп қалу жеткіліксіз. Ол үшін үйірме сабақтарында, сабақтан тыс кездерде де, оқушылармен жеке-жеке жұмыс жүргізгенде де қолданылып отырса жас ұрпақтың философ ақынның жайлы біленінен білері мол болатыны сөзсіз.

ABSTRACT

The article analyzes the psychological hints of Abai's works. The philosophical, pedagogical, psychological views of scientists who have studied the heritage of the poet are systematically systematized. In the article Abai - the main object of his poems and words is human, the main purpose is up brining people. A person who works for human beings, as he says, is "full-fledged man" who is "full of intelligence, awe and joy" that is, a man of all ages. The meaning of "full human", "mature person" is deep philosophical and psychological meaning. A person, an individual, a person, a person is a complex issue with a great deal of wisdom that provides moral and personal development.

The article also analyzes the works of the poet, and draws on a comparative table reflecting the basic problems of contemporary scientific psychology, which is the basis of his thoughts, conclusions and works. For example, in one of the tables, Abay's statement on the relationship between people in social life is the basis of the behavior and psychology of each other, the problem of communication in modern scientific psychology, the exchange of actions, plans of joint action, forms of joint actions was amazed at the conclusion that the formation of norms is incompatible with the scientific conclusion. This is just one of the proofs of the poet's wisdom. Abay's psychological views are not limited to general and pedagogical psychology. The poet pays particular attention to the social situation of the native people, the behavior of different groups.

When teaching Abai's works, adults explain the meaning of the poet's "full human" conclusion and consider the ways in which a child should be asked and what to pursue in order to achieve that concept. A sign of being Abai's "full human" is to be human-minded, to look at things "with his own eyes".

While studying the Abai's heritage, psychological analysis of the poet's work and its focus on specific directions, it is helpful to memorize, memorize, and comprehend the compositions of the writer, and make conclusions. In this article, the poet devoted his creative work to five directions. For example, the psychological significance of Abay's quotation was derived as the first direction. Then the psychological aspects of poetry are: a) art - poems that call for knowledge; b) the occurrence of personality; b) the peculiarities of cognitive activity, thirdly, the

psychological features of poet's poems "Iskander", "Masgut", the fourth direction – psychological features of translations of Russian classics. The fifth direction analyzes the direction of Abay's lyrics on human psyche. The article gives a brief overview of these five aspects.

Obviously, the systematic use of the great scientist's works in the educational process, which left abundant philosophical, pedagogical and psychological heritage, will have a positive impact on the development of all-round development and personality traits of young people.

Of course, the works of Abai have a great importance in the formation of the personality of children. It is not enough to limit it to the poet's poetry and poetry in the curriculum. It is also possible for younger generation to know about the philosopher's poet when it is used in classroom sessions, out-of- season sessions, and personal work with pupils.

АБАЙ ТАҒЫЛЫМЫН ТАНЫТУ

TEACHING THE LEAD OF ABAY

Береке Жұмақаева

П. э. к., профессор м. а.

Алтынай Тымболова

Ф. э. д., профессор м. а.

ТҮЙІНДЕМЕ

Мақалада қазақ халқының ұлы ойшылы, кемеңгер ақын Абайдың тұлға қалыптастырудағы басты ұстанымы, ағартушылық көзқарасы кеңінен талданады. Қоғамды ізгілендіруді аңсап, ілім-білімді, адамгершілікті, моральдық философияны барлығынан жоғары қойған ақынның тек жақсылықты мұрат еткен ойлары зерделенеді. Жаңа білім, ғылым, жоғары технология, рухани жаңғыру арқылы өркениетке қол созған бүгінгі таңда да ақынның «толық адам», «кемел» адам ілімі ескірмек емес.

Абай «толық адам» тұлғасы жеке тұлғаның өзін дамытуы, үнемі ізденісі, ғылымды сүюі арқылы қалыптасады деп есептейді. «Толық адам» болу үшін адамда ақыл, қайрат, жүрек сияқты үш қасиет болуы керек. «Ақылмен ойлап-білген сөзден, жүреппен толғап білген сөз бойға көбірек сіңеді» дейді. Сондықтан мақалада ақынның қарасөздеріндегі, өлеңдеріндегі жүректің рөлін, яғни сезімнің атқаратын қызметін ерекше арқау еткендігі бағамдалады.

Абай көптеген шығармаларында ғылымның мәнін ашып көрсетеді, яғни «Ғылымсыз дүние жоқтығын», ғылымның «дүние де өзі, мал да өзі» екендігін баса айта отырып, оған жетудің жолдарын ұсынады. Ғылымға жетудің бір жолы — талап, еңбек екендігін баса көрсетеді. Демек, танып-білу, ғылымды сүю адамзатты ізгілік жолына бастайды.

Күн мен түн, ақ пен қара, жақсылық пен жамандық – адамзат тіршілігімен қоса жасасып келе жатқан мәңгілік ұғымдар. Абай көрсетіп отырған қасиеттер адам табиғатына тән. Олар адам бойында көбіне қатар келіп, қабаттасып жатады. Адам жаратылысында жақсылықтың да жамандықтың да ұрығы бар. Тәрбиедегі мақсат – Абай ұсынып отырған жақсы қасиеттерді оқушы бойына ұялату. Ол үшін ең әуелі бала осы қасиеттердің ара жігін ажырата алатын, яғни жақсының не, жаманның не екенін терең ұға алатындай болуы шарт. Дүниенің жақсы-жаманын ажырата білген бала ғана сыртқы ортаға сын көзімен қарай алады. Сондай-ақ, білім жолында көбіне жеткіншектер мен жасөспірім ұл мен қызға тапшы болып жататын жігер, қайрат екені байқалады. Кеселді нәрседен дер кезінде бойын жиып, өзін тыйю, өз бойындағы еріншектік пен бойкүйездікті, жалқаулықты жүгендей алу – үлкен жеңіс. Адамның өзді-өзімен күресі – шайқастың да ең үлкені деген ой адамзат қоғамындағы өмірлік тәжірибеден туындайтыны рас.

Абай шығармаларында осы классикалық педагогикадағы тәрбиенің бес бағыты да (ақыл-ой, еңбек, адамгершілік, дене, эстетикалық) бар. Бүгінде педагогикада танылып жүрген тәрбиенің басқа да бағыттары Абай шығармаларында түгел қамтылады. Абай шығармаларындағы адамгершілік тәрбие мәселесі философиялық ойлармен қабат өріледі де, ол адам болмысындағы ғасырлар бойы зерттеу нысанынан түспей келе жатқан

психологиялық мәселелермен астасады. Сол тұтастық барысында проблемалық деңгейге дейін көтеріледі.

Яғни, Абай тәлімінде адамның жас ерекшелігіне байланысты барлық тәрбие көздері қамтылған. Жаңа талпынған жас балаға да, дүние сырларын зерделеген жас жеткіншекке де, өмір жолын жаңа бастаған жастарға да, аға ұрпақ өкілдеріне де, бала тәрбиесіндегі ұстаз бен ата-анаға да, өнер жолындағы жасқа да – Абай тағылымы ортақ. Ақынның еңбектері қанша ұрпақ ауысса да ұлтқа, ұлттық руханиятқа қызмет етіп келе жатыр. Ұлы ақын бұл мәселелерді бір ғасыр бұрын көтерген. Әйтсе де, Абай айтып кеткен осы жәйттардың қазір де қоғамның тынысымен үндес, өміршең, өзекті екендігі көрсетілді.

Кілт сөздер: ұлы ойшыл, тұлға, тағылым, адамгершілік, моральдық философия, ағартушылық көзқарасы, білім мен тәрбие өзегі.

ABSTRACT

The article analyzes the main principles of the great thinker, wise poet Abai in the formation of the Kazakh people and the educational aspect. The poet, who wishes to humanize human society, puts the doctrine, moral, and moral philosophy higher, puts forward only the ideas of good. Even today, the poet's "full human", "perfect" human teaching, which has gained civilization through new knowledge, science, high technologies and spiritual renewal, is not obsolete. Abai thinks that the person "full man" is formed by personality development, constant search, love of science. To become "full" man, one must have three qualities, such as intelligence, courage, and heart. "The word that has been cleverly accustomed to, comes from the heart, and the word which has been filled with the heart, Therefore, in the article the poet's poems, poems, the role of the heart, that is, the specific function of the senses is estimated.

Abai discloses the essence of science in many of his works, suggesting that there is "a world without science" and that science is "the world itself and the livestock itself". One of the ways to reach science is to emphasize the need for work. Hence, learning and learning science will lead mankind to the path of goodness.

Day and night, white and black, good and evil are the eternal concepts that accompany human life. Abai's qualities are characteristic of human nature. They are often overwhelmingly human. In the creation of human beings, there is also the seed of evil. The purpose of education is to make Abai's good qualities pupil. First of all, it is important for the child to be able to distinguish between these qualities, that is, to understand what is right or wrong. Only a child who can detect the world's good and bad can criticize the outside world. Also in the way of education it is often seen that young people and adolescents are a source of energy and emotional energy for boys and girls. It is a great victory to get rid of the gossip from time to time, to stop herself from being self-deceitful, self-immoderate, and lazy. The idea that man's fight with himself is the largest of the battles arises from the experience of life in the human society. There are five directions of education in this classical pedagogy (intelligent, labor, moral, physical, aesthetic) in Abai's works. Other trends in pedagogy today are reflected in Abai's works. The issue of moral education in Abai's works is based on philosophical thoughts, and it is associated with psychological problems that have remained in the human subject for centuries. In the same integrity, it will rise to the problem level.

Abay's instruction has all the educational sources, depending on the age of the person. Abay's advice is shared both by a young man who is young and a young person who has studied worldly secrets, newcomers, older generation, educator and parents.

The poet's work serves the nation, the national spirit, even though many generations pass. The great poet raised these issues a century ago. Nevertheless, these facts, which Abay mentioned, have been shown to be harmonious, vibrant and relevant to the society.

Key words: great thinker, personality, tradition, moral, moral philosophy, enlightenment, core of education and upbringing.

ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНДАҒЫ ОТБАСЫЛЫҚ ТӘРБИЕ МӘСЕЛЕЛЕРІ

PROBLEMS OF FAMILY EDUCATION IN TURKIC PEOPLES

Береке Жұмақаева

п.ғ.к., профессор м.а.

Алтынай Тымболова

ф.ғ.д., профессор м.а.

Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық Университеті

ТҮЙІНДЕМЕ

Мақалада түркі тектес халықтардағы отбасылық құндылықтар, бала өсіру ғұрпы, ұл-қыз тәрбиесіне қатысты түркі халықтарындағы ойлар сараланады. Түркі дүниесінің басын біріктіретін құндылықтардың бірі – ортақ түркілік тәрбие екендігі белгілі. Демек, түркі халықтарының саяси, мәдени, әлеуметтік өміріндегі түркілік тәрбиенің алатын орнын айқындаудың қазіргі түркілік ықпалдасуда маңызы зор. Сондықтан түркі халықтарының тәрбиелік жүйесінің өзіндік ерекшелігін көрсету, ортақ әдеби мұралардағы ой-пайымдарды саралау, түркі тектес қалықтардың дербес әдебиетіндегі ортақ арналарды табу, ұқсастықтары мен айырымдарын қарастырудың маңызы үлкен. Түркі халықтарына ортақ жәдігерлерден басталатын тәлім-тәрбиелік ой-пікірлер ғасырдан-ғасырға, ұрпақтан ұрпаққа жалғасып келеді. Түркілік тәлім-тәрбиелік мәдениеттің түп-төркіні сонау Орхон-Енисейден басталатын көне түркі ескерткіштерінен, тарихи жазба мұралар мен көшпенді ата-бабамыздың көшелі өмір салтынан бастау алады. Осындай асыл қазынаның бірі «Құтты білік» жәдігері. «Құтты білікте» адам баласының басындағы ақыл – сезімнен ажалға дейінгі жақсылы-жаманды жай-жапсары сан қатпарлы қалтарыстары өлең өрнегіне түскен. Солардың бір парасы қазақ халқының ауыз әдебиеті мен жазба әдебиетінде қалыптасты. Түркі халықтарының озық ой-пікірлерін шоғарланған даналық мектебінің заңды жалғасын Абай тағылымынан көруге болады. Абайдың тәлімдік ойлары сан салалы. Соның бір арнасы отбасылық құндылықтарға арналады. Өз бауырына, одан артылса ағайынына қамқорлық жасап жүрген ата-анасының іс-әрекеті балаға өнеге болмай тұрмайды. Бауырына, ағайынына, еліне, жеріне деген сүйіспеншілік пен Отаншылдықтың бастауы бала бойындағы альтруизм. Абай тілінде айтқанда – жылы жүрек пен рахымшылдық.

«Ақылдың мінез сауыты», – деп айтқандай баланың мінез-құлқының іргетасы да ата-ана тәрбиесімен қаланады. «Болар елдің баласына» лайықты іс – талаптылық, татулық, жақсы қылық, сұхбаттастық, жолдастық, сырға беріктік және өнер дей отырып, осы қасиеттерге күншілдік, көрсеқызарлық, жеңсікқойлық, пайдакүнемдік, ұсақтық, пысықсымақтық сияқты іс-әрекеттерді қарсы қоя сипаттайды.

Татулық, адалдық жігіттер арасында қаншалықты бағалы болса, жұбайлар (жар) арасында да, кейіндеп ерлі-зайыптылардың өзге құрбы-құрдаспен қарым-ақатынасына да маңызды фактор екендігін көрсетеді. Түптеп келгенде, ақын ойының өзегінде, «пайда ойламай, ар ойлайтын» салауатты қоғам құндылығы жатыр. Өлең ақынның «Көкірегінде қаяу жоқ, қиянат жоқ, Қажымас, қайта айнымас қайран татуды!» көксеген мақсатынан туындағанын аңғаруға болады.

«Тектінің ұрпағы, көргендінің баласы бол» дегенді ту етіп ұстанған түркі жұртының ұрпақ тәрбиесіне қатты көңіл бөлгендігі мақалада келтірілген мысалдар арқылы дәйектеледі.

Кілттік сөздер: Құндылықтар, жәдігерлер, мүдде, түркі мәдениеті, түркілік тәлім-тәрбие, тағылым, қарым-қатынас, ұрпақ жалғастығы, отбасылық құндылықтар.

ABSTRACT

The article analyzes the thoughts of Turkic peoples related to the family values of the Turkic peoples, the way of raising children, the education of the son and the girl. One of the values that unites the Turkic world is common Turkic education. Therefore, the role of Turkic education in the political, cultural and social life of the Turkic peoples is crucial in modern Turkish integration. Therefore, it is important to show the originality of the educational system of the Turkic peoples, to differentiate thoughts on the common literary heritage, to find common channels in the personal literature of Turkic peoples, to look at similarities and differences. The teaching-learning ideas starting with the common items of Turkic peoples are continuing from generation to generation. The origins of the Turkic teaching culture originate from the ancient Turkic monuments starting from the Orkhon-Yenisei, from the historical record and from the nomadic lifestyle of our nomadic ancestors. One of such noble treasures is the “Kutty bilik” legacy. In “Kutty bilik” the good from the head of the human being to the grave is a good example of a good thing. One of them was formed in the oral literature and written literature of the Kazakh people. The legitimate continuity of the intellectual wisdom of the peoples of Turkic peoples can be found in Abai’s essay. Abai’s educational ideas are numerous. One of them is dedicated to family values. The behavior of the parent who cares for his own clansman, who cares for his brother, is inappropriate for the child. Love for a relative, a brother, a country, a land, and altruism within the childhood of patriotism. Speaking in Abay - warm heart and mercy.

As the behavior of the “mind of the mind”, the foundation of the child’s behavior is also raised by parenting. Describing actions such as dignity, peace, goodwill, dialogue, friendship, secrecy, and art, “the child of a country of the future” describes the opposite of such attitudes as dishonesty, cynicism, delicacy, charisma, laxity, harshness.

The value of peace and loyalty is an important factor in the relationship between the fellows and between the couple and the spouse. Ultimately, the value of a healthy society lies at the core of the poet’s thought, “thinking not for profit”. It is possible to notice that the poet’s poem is caused by the desire of the poet, “There is no shame in the chest, no restraint, no fuss! The Turkic people, who claim “to be a son of a noble, be good breeding” are attentive to the examples given in the article.

Key words: value, relic, concern, Turkic culture, Turkic teaching, convention, relationship, continuity of the generation, family values.

3D E-BOOK DEVELOPMENT

Prof. Shynybekov Abduhali Nasyrovich

Dautbek Alan

International Information Technology University

ABSTRACT

The main goal set by the degree project is for students to explain with the help of an animated film based on a systematic approach to the themes of geometry and develop knowledge through assignments and tests. The degree project comprises: explanatory video tutorials, quizzes to test students' knowledge, along with the introduction of its data at the entrance to the site are able to view all the results and rankings.

After explaining the theme of the lesson time, students can individually himself to train and develop their knowledge. There are several exercises for development of this theme at the end of explanations.

The diploma project is designed to test the level of students in special education. There are two categories with a choice of easy and hard questions at the beginning of the test. They can reduce and increase the number of questions in the depending on the level of the student.

The structure of the degree project consists of an animated video lessons, pages of e-books, special assignments after each explanation, random tests to check the level of education.

Keywords: IT, Adobe Flash, ActionScript, e-book, PC, Internet, multimedia, animation.

**РЕСЕЙ ИМПЕРИЯСЫНЫҢ ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ БІРЛІГІН ЖОЮҒА
БАҒЫТТАЛҒАН ОТАРЛЫҚ САЯСАТЫ (БІЛІМ БЕРУ САЯСАТЫ МЫСАЛЫНДА)**

**COLONIAL POLICY OF THE RUSSIAN EMPIRE AGAINST THE UNITY OF
TURKIC PEOPLES (ON THE EXAMPLE OF EDUCATIONAL POLICY)**

Муханбеткалиев Есбол Есенбайұлы
Философия ғылымдарының кандидаты
Yesbol-@mail.ru

Аринов Ерлан Кенжебаевич
Философия магистрі
erlan.arinov@mail.ru

С. Сейфуллин Атындағы Қазақ Агротехникалық Университеті

АҢДАТПА

Мақалада авторлар XIX-XX ғасырлардағы түркі халықтарының арасындағы бауырмал әлеуметтік-саяси байланыстарды, рухани жақындықты, ортақ түркілік рухты әлсіретуге, жоюға бағытталған Ресей патшалығының, оның кейінгі мұрагері Кеңес Одағының отарлық пиғылын сол кездегі білім беру саясаты арқылы талдайды.

Ресей империясының түркі халықтарын күшпен орыстандыру жолында ұстанып келген саясатының өзекті желісі отарлаушылардың тілін таратуда және бойында Ресейдің отарлық санасын арқалаған білімдерін беруде еді. Ресей империясының Халықтық ағарту министрлігі мен ағартушы-миссионерлері бұратана халықтар арасында ашылған, орыстандыру саясатын көздеген мектептерге ерекше мән берді. Түркі халықтары үшін мектептер ашудың түбінде оларды сауаттандырып, ғылым-білімге тарту емес, керісінше өздерінің күнделікті саяси-әлеуметтік мұқтажына қызмет етер төменгі дәрежелі қызметкерлер даярлау мақсаты жатты. Жұрт ісін түзейтін оқу-тәрбие жұмысы екендігін жақсы түсінген Абай отарлық біліммен сусындаған қазақ балаларының алған білімдерін халықтың пайдасына жұмсамай, орыс ұлықтарына қосылып алып, халқын талауға жәрдемші болып жүргендерін сынап, «қазаққа күзетші болайын деп, біз де ел болып, жұрт білгенді біліп, халық қатарына қосылудың қамын жейік деп ниеттеніп үйрену керек» екендігін барша түркі халқының балаларына насихат етті.

Абайдың насихатымен сусындаған XX ғасырдың бас кезіндегі қазақ зиялыларының шоғырын топтастырған ортақ мұрат – бодандық бұғауында жаншылған елін құлдықтан, құлдық санадан құтқару, тарихи жадыны жаңғырту, өзге өркениетті елдер қатарына қосу болғаны белгілі. Заманында дүниені дүр сілкіндірген түркі рухының отаршылдықтың салдарынан іріп-шірігенін, «жауған оқтан қайтпайтұғын, түріктің жолбарыстай жүрегінен» жаралған, «ерікке ұмтылған түрік жанды» түркі халықтарының бірігетін уақыты жеткенін жырлаған М. Жұмабаев сынды ойшылдар оқу-білімді отарлық саясат негізінде жасалған ескі әдіспен емес, зайырлы білім беруді көздейтін жаңа әдіске сай ұйымдастыру төңірегінде топтасты. Осы тұста қазақ зиялыларының түркішілдік идеясы жадидизм идеясымен ұштасты.

Жадидшілдік бағытының қазақ жерінде кең өріс алып, Алаш қозғалысына ұласу шағы 1910-1920 жылдарды қамтыды. Жадидизм – саяси сипаттағы ағым емес, ол – ағарту

ісі мен руханиятты тұтастай қамтыған идеялық негізі бар ағым еді. Жадидшілдер отаршылықтан құтылудың бірден-бір жолы түркі жұртының «тілде, ойда, істе – бірлігі» және халыққа білім беру арқылы санасын жаңғырту деп білді. Мектептер мен медреселерде жүргізілетін оқу жүйелерін «жаңа әдіске» сай реформалап, діни сабақтармен қатар ғылымның әр саласынан хабар беретін арифметика, жағырапия, тарих, жаратылыстану, тіл пәндерін жүргізуді алға қойды. А. Байтұрсынұлы, М. Жұмабаев, М. Дулатұлы т.б. қазақ зиялылары жадид бастамасын батыл қолдай отырып, қазақ даласында «жаңа әдіс» бойынша сауат ашуды қолға алды, бар күштерін халыққа миссионерлік пиғылдан ада оқу-білім үйретуге жұмсады. Бірақ, күшіне енген Кеңес үкіметі «панисламист», «пантүркіст» деген жалған желеумен түркі халықтарының тілде, дінде, ойда және істегі бірлігін жырлаушы қазақ зиялыларын түрлі себептермен қудалап, «халық жауы» ретінде репрессияға ұшыратты.

Қазіргі кезде Қазақстан Республикасында мемлекеттік деңгейде жүзеге асып жатқан рухани жаңғыру бағдарламасының мақсаты түркі халықтарының бірлігін, рухани тұтастығын, түбі бір түркілік тарихи жадысын жаңғырту екені, қазақ тілін латын қарпіне көшіру жөніндегі шешімдер бауырлас түркі халықтарымен қазіргі өркениетте қайта тоғысу екені мақалада қарастырылады.

Кілт сөздер: отаршылық саясат, білім беру, жадидизм, түркі халықтарының бірлігі, тарихи жады, латын қарпі

ABSTRACT

In the article authors analyze colonial intention of the Russian Empire and its successor the USSR directed to weaken and obliterate common Turkic spirit, spiritual affinity, and friendly social and political ties among Turkic nations in the 19 th and 20 th centuries through its education system.

Topical motives of the Russian Empire directed to enforced Russification of Turkic nations were to spread colonial language and to educate in the context of colonial spirit. Ministry of National Education (the Russian Empire) and teaching missionaries paid great attention to schools opened for non-Russian nations and aimed at Russification policy. The main purpose of schools for non-Russian nations was to train lower level employee serving for their political and social needs, but not to educate and motivate them. Abai who realized that education was necessary for people criticized the Kazakhs who studied in colonial schools and capitalized their knowledge assisting Russian authority to oppress the Kazakh people, he said “We ought to educate ourselves, learn what other people know so as to become their equals and be a shield and a pillar for our people”, and spread these ideas among the Turkic nation people.

Common goal gathered Kazakh intellectuals educated by Abai’s ideas in the early 20 th century was to release the oppressed people from slavery, to emancipate them from mental slavery, to refresh historical memory, and to become a developed nation. Such thinkers as Magzhan Zhumabayev, who versified the collapse of Turkic spirit a great in his time, and the time to unite for the freedom-loving and courageous Turkic nations as brave as a lion, gathered within the idea of new method teaching aimed at secular education, but not colonial policy. At that point Pan-Turkism idea of “Alash” political movement coincides with Jadid ideas.

Jadid ideology was widespread in Kazakh territory and developed into “Alash” movement in 1910-1920. Jadid was not political trends, but one with platform totally covered enlightenment and spirituality. Jadids considered “language, thought, and action unity” of Turkic nations and spiritual renewal through enlightenment as main ways of decolonization. They reformed schools and

madrakah education system according to the “new method”, and started to deliver such subjects as arithmetic, geography, history, natural science, and languages as well as religion. Akhmet Baitursynuly, Magzhan Zhumabayev, Mirzhakyp Dulatuly, and the other Kazakh intellectuals supporting Jadid initiatives began to teach Kazakh people by “new method”, and fostered all the efforts to educate them without missionary intentions. However the USSR government persecuted Kazakh intellectuals who spread the ideas of Turkic nations’ unity on false charges as “Pan-Islamist” and “Pan-Turkist”, and repressed them as “enemies of the people”.

This article presents that nationwide program of “Spiritual revival” implemented in Kazakhstan is aimed at renewal of Turkic nations’ unity, spiritual integrity, and common Turkic historical memory; states decisions to switch Kazakh from a Cyrillic to a Latin alphabet makes Turkic nations closer in the modern world.

Keywords: colonization policy, education, jadid, unity of the Turkic peoples, historical memory, latin script.

БӨГДЕ САНА – ОТАРШЫЛДАРДЫҢ МӘДЕНИ ҚАРУЫ

THE OTHER MIND IS A CULTURAL WEAPON OF COLONIALISTS

Муханбеткалиев Есбол Есенбайулы

Философия ғылымдарының кандидаты

Yesbol-@mail.ru

Аринов Ерлан Кенжебаевич

Философия магистрі

erlan.arinov@mail.ru

С. Сейфуллин Атындағы Қазақ Агротехникалық Университеті

АҢДАТПА

Авторлар мақалада Ресей отаршылығының түркі халықтарының сана болмысына, ойлау мәдениетіне тигізген әсерін философиядағы «сана» ұғымы арқылы қарастырады. Авторлар бауырлас түркі халықтарының сана болмысына тиген отаршылықтың зардабын Ресей империясының қазақ халқын отарлауы мысалында талдау мақсатында қазақ ойшылдарының «төл сана» және «бөгде санаға» қатысты ой-толғамдарын, әсіресе, М. Шоқайдың «Отаршылдардың мәдени қаруы» мақаласын негізгі зерттеу нысанына алған.

Отарлаушылар отарлаған елдерін өздеріне қарсы бас көтертпеу үшін бірінші кезекте халықтың елдік санасын, ұлттық намысын жоюға тырысатыны тарихтан белгілі. Бойында намысы бар халық құлдыққа көнбейді, қарудың күшімен бағындырғанымен, келешекте бәрібір азаттығы үшін күреске шығады. Осыны болдырмау үшін отарлаушылар елдің төл санасына қатыстылардың барлығын бөгде сана арқылы тоз-тозын шығарып, бұзуға, халықтың тарихи-мәдени жадын ұмыттыруға тырысады. Отарлаушыларға тән бұл сипатты Ресей империясының түркі халықтарын отарлау саясатынан көруге болады.

Сана философиялық ұғымдардың бірі. Бұл ұғым философияда объективті шындықты бейнелеудің адамға тән жоғары формасы ретінде түсіндіріледі. Әлемдегі әр халықтың өзінің дүниеге деген өзіндік көзқарасы болатыны белгілі. Қандай да болмасын халықтың өзіндік ойлау жүйесі, дүниені бейнелеу тәсілі бар. Дүниені бейнелеуді, объективті шындықты бейнелеуді сана деп атаймыз. Ол ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық мәдениеттің, философияның негізін құрайды. Халықтың ойлау мәдениетінде сол халықтың рухани болмысы, дүниетанымы, дүниені қабылдауы мен түсінуі, дүниеге қатынасы өрнектеледі. Ұлттық дүниетаным, ұлттық ойлау тілге байланысты. Ұлттық ойлаудың басты ерекшелігі оның тілінде. Тіл арқылы ұлт өз болмысын, өмір тіршілігін, дүниеге көзқарасын бейнелейді. Неміс ойшылы Мартин Хайдеггер айтпақшы, «тіл – болмыстың үйі». Халықтың дүниетанымы тіл арқылы көрініс тауып, тіл арқылы халықтың санасының болмысы көрінетіндіктен, отарлаушы ел отар елінің ұлттық ана тілін өшіруге күш салады. Олардың ұлттың тілін құртудың астарында отар елдің елдігін, бірлігін бұзу, ұлттық рухын құлдырату ниеті жатады.

Кеңестік кезеңде елімізде болған төңкерістер, бірінші және екінші дүниежүзілік соғыстар тұсындағы қазақ халқы көрген қиындықтар, бай-кулактармен күрес ұжымдастыру саясаты, бірнеше мәрте әдейі жасалған ашаршылықтар, қазақ зиялыларын репрессиялау, коммунизм құрудағы асыра сілтеулер салдарынан қазақ халқының ұлттық

рухы құлдырады. Сол кезеңдердегі қазақтың санасын, мәдениетін, тілін, дінін ұмыттыруға бағытталған бөгде сана ілімдері құрудың алдында тұрған халықтың тарихи жадысын, рухани құндылықтарын, дүниетанымын өзгеріске түсірді. Авторлар мақалада Ресей отаршылығының қазақ халқының сана болмысына жасаған осы ықпалдарын философиядағы «төл сана» және «бөгде сана» ұғымдарына талдау жасау арқылы көрсетеді. Кеңес дәуірінде үстемдік еткен бөгде сана ілімдері мен еуропацентристік және ориенталистік өлшемдер бойынша қалыптасқан дұрыс емес таным-түсініктерді айқындайды.

Сонымен қатар, мақалада қазақ елінің тәуелсіздігінің іргетасын бекіте түсуде және қоғамдық сананы рухани жаңғыртуда барша түркі халықтарымен ортақ өткен тарих пен мәдениеттің отаршылық заманынан, тарих сүргінінен қазіргі кезге көмескіленіп жеткен құндылықтарын жас тәуелсіз мемлекет ретінде қайта бағалау қажеттілігі, өшкенімізді жаңғыртып, тарихи тұлғаларымыз туралы, олардың дүниетанымдық мәселелері туралы объективті көзқарас қалыптастыру қажеттілігі баяндалады.

Кілт сөздер: сана, төл сана, бөгде сана, отарлық саясат, ойлау мәдениеті, түркілік дүниетаным.

ABSTRACT

This article presents influence of Russian colonization on consciousness and principles of thinking of Turkic nations through the philosophic concept “consciousness”. It examines ideas of Kazakh philosophers about “own consciousness” and “alien consciousness”, especially the article called “Cultural weapon of colonizers” by M. Shokai to analyze fallouts of colonization influenced on Turkic nations’ consciousness through the examples of Kazakh nation colonized by the Russian Empire.

It is known that first of all colonizers try to destroy national pride and consciousness of colonized nation to make them not to rebel. People with the sense of national pride will stand against slavery; even colonized nations will fight for their independence. To prevent it colonizers destroy national consciousness by introducing “alien” consciousness and change historical and cultural legacy of the nations. This feature can be seen through Russian colonizer’s policy of Turkic nations.

Consciousness is one of philosophical concepts. This concept is explained as high form of human activity to describe objective reality. Each nation has its own world view. Every people have their own thinking, view of the world. Describing of objective reality is known as consciousness. It forms the fundamentals of centuries-long national culture and philosophy. Nation’s spiritual being, world outlook, world perception, and philosophy of life are formed through the nation’s thinking. National world outlook and national thinking is connected to language. The main peculiarity of national thinking is in its language. Nations describe its being, world outlook and world perception through the language. German philosopher Martin Heidegger said “Language is the home of the Being”. Since national world outlook and being of national consciousness are seen from its language, colonizers foster all efforts to destroy native language. They design to destroy national integrity, national spirit, and national identity.

Revolts in the Soviet period, hardships of World War I and World War II, dekulakization, collectivization, man-made famine in the territory of Kazakhstan in the first half of the 20th

century, repression of Kazakh intellectuals, and hardships of establishing communism destroyed national spirit of Kazakhs. “Alien” consciousness learning had changed national historical memory, spiritual values, and world outlook of the nation. This article presents influence of Russian colonization of Kazakh nation through analyzing philosophic concepts as “own consciousness” and “alien consciousness”. It determines wrong insights formed by “alien consciousness” learning of the Soviet period, Eurocentric and oriental standards.

Also this article states needs to reevaluate half-forgotten values of common history and culture of Turkic nations colonized by the Russian Empire as a young independent country, and to form objective reality about the great names of Kazakh history, their world outlook. These issues are topical in the process of establishing independence and spiritual revival of Kazakh nation.

Keywords: consciousness, self-consciousness, the other mind, colonization policy, a culture of thinking, Turkic worldview.

**ПСИХОМОТОРЛЫҚ ДАМУЫ КЕШЕУІЛДЕГЕН ЕРТЕ ЖАСТАҒЫ
БАЛАЛАРДЫҢ МОТОРИКАСЫНЫҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

**FEATURES OF DEVELOPMENT OF MOTILITY OF CHILDREN OF EARLY
AGE WITH DEVIATIONS OF PSYCHOMOTOR DEVELOPMENT**

Нурсейтова Ж.Ж.

аға оқытушы, дефектология магистрі

l.defektolog@mail.ru

Исаева Л.Т.

оқытушы, дефектология магистрі

Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық Университеті

lelik_daur@mail.ru

АҢДАТПА

Бұл мақалада ерте жастағы ауытқуы бар балалардың қимыл-қозғалысының даму ерекшеліктері қарастырылған. Арнайы педагогика мен психология саласындағы әдебиеттерге талдау жасалған: қалыпты және ауытқуы бар балалардың дамуы туралы Л. С. Выготский, Г. Я. Трошин, В. И. Лубовский, Р. А. Сулейменова, А. К. Ерсарина, Т. Г. Щедрин, Л. М. Шипицына және басқа да ғалымдардың еңбектерінде көрініс табады. Қозғалыс саласының ақауларының құрылымдары туралы ғылыми жұмыстар Л.О.Бадалян, Е. И. Гусев, М. В. Ипполитова, С. С. Ляпидевский, Е. М. Мастюкова, Е. Д. Хомский және т.б. еңбектерінде баяндалады. Қозғалыс саласын басқару теориясы туралы ережелер Н. А. Бернштейннің, оқу-тәрбие жүйесінің түзету бағытындағы принциптері Л. С. Выготский, В. И. Лубовский және басқаларының, ал тірек-қозғалыс аппаратында бұзылыстары бар балаларды оқыту мен тәрбиелеудің педагогикалық технологиясының теориялары О. Г. Приходько, Е. В. Клочкова, И. Ю. Левченко, Е. М. Мастюкова, А. А. Потапчук және басқа да ғалымдардың еңбектерінде көрініс тапқан. Зерттеуге психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңес беру мамандарының «Психомоторлық дамуы кешеуілдеген» деген қорытындысы бар балалар алынды.

Ерте жастағы ауытқуы бар балалардың қимыл-қозғалысының даму ерекшеліктерін анықтау мақсатында арнайы зерттеу жүргізіліп, қорытындысы ұсынылған. Әр бағытқа қозғалыс аясының келесідей зерттеу көрсеткіштері анықталды:

1) Жалпы моторика: еңбектеу, еңбектеу кезінде кедергілерден өту, жылдам еңбектеу, отыра алу, тұра алу, жүру, көтерілу, түсу, жиһазға шыға білу, кедергілерді аттап өту, отырып-тұру, жүгіру, секіру, доп қағып алу, допты екі қолымен лақтыру, таныс қимылдарды орындау тәсілі, жаңа қимылдарды орындау тәсілі;

2) Ұсақ моторика: ұстау, лақтыру, ұсақ мөлшердегі заттарды ұстау, моторика үйлесімі, сурет салу және қарапайым заттарды құрастыру кезіндегі көз-қимыл координациясы.

Тексеріс жүргізу кезінде зерттеушімен қатар, жұмыс мазмұнының білетін мұғалім-дефектолог қатысты. Қорытынды мәліметтер барлығымен талқыланып, сәйкесінше бағалар хаттамаға тіркеліп отырды. Бала туралы мағлұматтар ата анасының мәліметтерімен толықтырылып отырды.

Баламен үйреншікті ортасында немесе дефектологтың бөлмесінде бірнеше рет кездесу арқылы жүзеге асты. Кездесудің ұзақтығы 20 минуттан 35 минутқа дейін болады, сол себепті тапсырмалардың бар көлемі бірнеше бөліктерге бөлінген, олар қиындығына және көлеміне қарай бір-біріне сәйкес келеді.

Алынған нәтиже мектепке дейінгі мекемелердегі психомоторлық дамуы кешеуілдеген балалардың тәрбиесінде маңызды мәнге ие, өйткені мектепке дейінгі жастағы балалардың ерте және кіші кезеңдегі психомоторлық дамуының жағдайын көруге мүмкіндік береді. Бұл балалардың психомоторлық дамуының тапсырмасын адекватты анықтауға, шешімі бойынша жұмыс бағдарламасын құрастыруға көмектеседі. Ерте жастағы психомоторлы тежелісі бар балалардың моторикасының сипаты қозғалыс әлсіздігі, ырғақсыздығы, темп пен қозғалыс баяулығы, моторлық ебедейсіздік бұлшықет күшінің жеткіліксіздігі. Алынған мәліметтерді ерте жастағы ауытқуы бар балалардың қимыл-қозғалысын дамытуда, оқытып тәрбиелеуде, арнайы орталықтарда, оңалту орталықтарында қолданылуы мүмкін.

Түйін сөздер: ауытқу, психомоторлы даму, моторика, ерте жастағы балалар, жалпы моторика, ұсақ моторика.

ABSTRACT

This article discusses the features of the movement of children with early age disorders. Analysis of the literature on special pedagogy and psychology: the development of children with normal and deviations L. S. Vygotsky, G.Y. Treshin, V. L. Lubovskii, R. A. Suleimenova, A. K. Ersarina, T. G. Shedrin, L. Shippitsyn and other scientists. Scientific works on the structure of defects in the field of the field include L. O. Badalian, E. Gusev, M. V. Ippolitova, S. S. Lyapidovsky, E. Mastyukova, E. D. Homsy and others in his works.

Psychological, medico-pedagogical consultations were given to children with the conclusion “Delay of psychomotor development”. A special study was conducted to determine the characteristics of the movement and movement of children with anemia.

For each direction, the following areas of research were identified:

1) General motivation: work, obstacles in work, fast work, sitting, standing, hiking, rock climbing, rock climbing, rock climbing, obstacles, jumping, running, jumping, throwing, the way of performing familiar gestures, the way of performing new gestures;

2) Fine motor skills: hold, throwing, hold small objects, combination of motor skills, drawing simple objects and when assembling eye-moving coordination. During the inspection with a researcher who knows the content of the teacher-defectologist. These conclusions are discussed with all relevant assessment recorded in the report. Information about the child is updated in cooperation with parents.

The meeting with the child is held in the center with speech pathologists or in a common room several times. The duration of the meeting is 20 minutes to 35 minutes, so the tasks are distributed in volume, depending on the volume and complexity of the corresponding to each other.

This result is important in the education of children in pre-school institutions with delayed psychomotor development, psychomotor development of children of early and early preschool age, as it allows to see the state of psychomotor development of children. Data obtained at an

early age of children with disorders of support movement, development, education and training in specialized centers can be used in rehabilitation centers.

Keywords: deviations, psychomotor development, motility, children of early age, general motility, small motility.

**БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМЫНДАҒЫ ПЕДАГОГТАРДЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ
ҚАЖУЫН АЛДЫН АЛУ МӘСЕЛЕСІ**

**PROBLEM OF PROPHYLAXIS OF EMOTIONAL BURNING OUT OF
TEACHERS IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS**

Бейсембаева К. Д.

пед.ғ.магистрі, аға оқытушы

missis.kenzhe@bk.ru

АҢДАТПА

Білім беру ұйымдарындағы педагогтардың денсаулығын сақтау бойынша алдын алу іс-әрекетінің жекеленген педагогтар үшін үлкен практикалық мәні болады, сонымен бірге ол созылмалы психосоматикалық аурулардың алдын алу тұрғысында маңызды мемлекеттік міндет ретінде анықталады. Аса өзекті мәселе ретінде, педагогтың психологиялық күйін өзіндік реттеу мәселесі алынады, яғни білім беру ұйымдарындағы педагогтардың кәсіби дамуы үшін бірінші кезектегі психологиялық мәселе болып саналады. Эмоционалды қажу мәселесіне арналған қазіргі зерттеу жұмыстарының арасында, мұғалімнің еңбегі мен іс-әрекетіне қатысты жұмыстар маңызды орын алады. Педагогикалық іс-әрекеттің күйзелістің факторлардың көп болуы, педагогикалық жағдаяттардың күрделілігі сияқты ерекшеліктері, мұғалімдердің эмоционалды қажуына деген жоғары бейімділігін қалыптастырады.

Кәсіптегі қажу («жану») синдромы білім беру ұйымындағы жасампаздық үрдістердің маңызды факторы, уақытша еңбекке жарамсыздықтың және мүгедектіктің факторы, білім беру мекемесіндегі инновациялық әлеуетті құрудағы кедергі болып табылады. Қазіргі кездегі білім беру ұйымындағы аса күрделі мәселелердің бірі, педагогтардың эмоционалды қажу мәселесі («жану») болып табылады. Эмоционалды қажу («жану») мәселесі психология ғылымында жеткілікті кең қарастырылып келеді. Қазіргі ғылыми зерттеулер аталған синдромның педагог қызметкерлердің арасындағы кең таралуын көрсетеді.

Эмоционалды қажу - бұл адамның өз мүмкіндіктерінің шеңберінен тыс, шамадан көп жұмыс істеген жағдайда туындайтын эмоционалды күйі. Ол бірте-бірте пайда болады, оның дамуын үш сатыға бөліп қарастыруға болады:

1. Бірінші сатыда педагог қоршаған. болмысты өткір қабылдауды тоқтата бастайды. Оған айналасында болып жатқан оқиғалардың қолайсыздық тудырмайтын сияқты болып көрінеді, алайда оның рухани жай-күйін бағалайтын болсақ, онда жалғыздық пен үмітсіздік сезімі болатынын айқын байқауға болады.

2. Екінші сатыда педагог білім беру үдерісінің қатысушыларына өзінің жағымсыз қатынасын көрсете бастайды. Өзінің сәтсіздіктеріне кінәлі адамдарды үнемі іздейді. Өзінің қателіктері үшін жауапкершілікті басқаларға ауыстыруға тырысады. Өзінің оқушылары, олардың ата-аналары, сонымен бірге әріптестері мен басшылары туралы жағымсыз пікірде болады. Алғашқы кезде педагог өзінің жағымсыз көріністерін ұстауға тырысады, алайда симптомның артуына қарай өзінің эмоцияларын бақылай алмайды.

3. Эмоционалды қажудың үшінші сатысында педагогтың айналасында болып жатқан оқиғаларға бейтараптығы мен немқұрайлылығы пайда болады. Мұғалім өзінің міндеттерін жай орындайды, алайда оны орындауда қызығушылық пен бастама көрсетпейді. Балаларға қажетті бағдарламаны ғана ұсынады. Ата-аналармен қатынаста салқынқандылық танытады, оқушылар үшін мазасызданбайды, сыныптың мүдделерін әріптестері мен басшылардың алдында қорғамайды.

Түйін сөздер: педагог, эмоционалды қажу, кәсіби даму, денсаулық, профилактика, психологиялық диагностика, блок, білім беру ұйымы.

ABSTRACT

Scheduled maintenance on health protection of teachers of educational institutions has important practical value for certain teachers, also this work is defined as an important national objective in respect of prophylaxis of chronic psychosomatic diseases. In article as a current problem the problem of a self-regulation of psychological state of teachers is considered, that is this problem is a major psychological problem in professional development of teachers of educational institutions. Among the modern research works devoted to a problem of emotional burning out the important place is taken by researches about professional activity of teachers. Existence of factors of a stress in pedagogical activity of teachers of educational institutions, also features and difficulties pedagogical situations, promote formation of high predilection to emotional burning out of teachers.

The syndrome of professional burning out is an important factor of reformative process in the educational organizations, is also a factor of a vrmenny netruosposobnost and disability, is an obstacle in creation of innovative potential in educational institutions. One of complex problems of modern educational institution is the problem of emotional burning out of teachers. In modern psychological researches “the syndrome of emotional burning out” is understood as a condition of physical, emotional and mental attrition. This problem is considered sufficiently in psychological science. Modern scientific research shows the fact of wide circulation of this syndrome among pedagogical workers.

The syndrome of emotional burning out is the general name of consequences of a long working stress rather the investigation of an uncontrollable course of a stress, and professional crisis. It arises gradually, its development can be divided into three stages:

1. At the first stage the teacher begins to treat a perception of surrounding reality neutrally. It seems to it that the surrounding phenomena and processes don't frame to it inconvenience, but if to estimate its spiritual condition, then it is possible to observe feeling of loneliness and a beziskhodnost.

2. At the second stage the teacher begins to show the negative attitude towards participants of educational process. Constantly looks for guilty of the failures. Tries to transfer responsibility of the mistakes to other people. Holds the negative opinion on the pupils, their parents, also about colleagues and the management of educational institution. In the beginning the teacher tries to hold the negative implications, but with development of a symptom won't be able to control the emotions.

3. At the third stage of emotional burning out there is neutrality and apathy of the teacher to surrounding reality and the phenomena. The teacher carries out the duties very slow, but when performing doesn't show interest and an initiative. The teacher shows the necessary program to pupils. Shows a hladnokrovnost in the relations with parents, isn't anxious for pupils, doesn't protect the interests of a class before colleagues and the management of educational institution.

Keywords: teacher, emotional burning out, professional development, health, prophylaxis, psychological diagnostics, block, educational institution.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ДЕЛОВОГО ОБЩЕНИЯ

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF BUSINESS COMMUNICATION

Бейсембаева К. Д.

магистр пед.наук, ст. Преподаватель

missis.kenzhe@bk.ru

АННОТАЦИЯ

В эпоху глобализации и всемирной интеграции успешность предприятия напрямую зависит от способности его руководства налаживать коммуникационные связи и заключать взаимовыгодные сотрудничества. При правильном подходе к деловому общению руководители могут повышать значимость и имидж компании в глазах сотрудников, партнеров и даже мировой общественности.

Данная статья затрагивает вопросы психологии общения в деловой среде, в частности, акцентирует внимание на барьерах восприятия и эмоционального состояния собеседников. В статье подробно изложены характерные черты делового общения с точки зрения психологии и поведения человека.

Деловое общение – это процесс взаимосвязи и взаимодействия, в котором происходит обмен деятельностью, информацией и опытом, предполагающим достижение определенного результата, решение конкретной проблемы или реализацию определенной цели. В современном мире, в котором присутствуют постоянные коммуникации с другими людьми и быстрый темп жизни, знание навыков эффективного делового общения является обязательным преимуществом.

Процесс деловых коммуникаций проходит как с членами самой организации, так и с внешними партнерами. Суть «внутреннего», или «служебного» делового общения кроется в обмене информацией между сотрудниками и их руководителями, между нижним и высшим звеном руководства. Оно выражается в деловых беседах, совещаниях, дискуссиях, телефонных звонках и переписках, в процессе которых производится анализ результатов, высказываются возражения и различные точки зрения по поводу предмета обсуждения, на основе которых совместно разрабатываются и оцениваются рабочие идеи. В данном случае, деловое общение выступает средством контроля и координации деятельности, получения обратной связи.

Партнеры по деловому общению могут не понимать друг друга в связи с разным уровнем и направленностью профессиональной подготовки, узким видением, различиями в социальном статусе, однако немаловажным фактором, препятствующим на пути взаимопонимания собеседников, являются психологические барьеры. Сущность таких барьеров заключается в психологическом и эмоциональном состоянии собеседника, в его индивидуальных установках и способах восприятия. Таким образом, психологическими барьерами в деловых коммуникациях являются:

1. Отрицательные эмоции партнера, выраженные в плохом настроении, гнев или раздражении. Агрессия, нежелание слушать, резкий критицизм и отрицание – одни из наиболее вероятных и явных форм проявления отрицательных эмоций. Хотя эмоции – ситуативное явление, однако, если они переполняют руководителя организации, даже

пусть в скрытой форме, во время совещания или переговорного процесса, то это может привести к необдуманным решениям и необратимым последствиям. В случае возникновения такого барьера охваченный эмоциями собеседник может дать неправильную оценку ситуации, вызванную искаженным представлением о действительности.

2. Барьеры восприятия. Восприятие, или перцепция, представляет собой совокупность процессов, посредством которых формируется идеальная модель (субъективный образ) объективно существующей реальной действительности. Любое суждение или действие партнера во время делового общения проецируется в нашем подсознании с позиции наших собственных жизненных установок и опыта. Однако более глубоким восприятием является оценка внешнего вида и поведения человека. Если со стороны одного партнера второй не вызывает должного уважения или симпатии, то значит он не соответствует его ранее сформированным стереотипам, что нарушает коммуникативный процесс.

Ключевые слова: деловое общение; психологические барьеры; восприятие; ролевое общение.

ABSTRACT

During an era of globalization and global integration the success of the enterprise directly depends on ability of its manual to establish communication relations and to conclude mutually advantageous cooperation. In case of the correct approach to business communication principals can strengthen the significance and image of the company in the opinion of employees, partners and even world community.

This article raises the communication psychology questions in the business environment, in particular, focuses attention on barriers of perception and an emotional status of interlocutors. In article characteristic features of business communication from the point of view of psychology and behavior of the person explicitly are explained.

Business communication is a process of correlation and interaction in which there is an exchange of activities, information and the experience assuming achievement of a certain result, the solution of a specific problem or implementation of a definite purpose. In the modern world at which there are continuous communications with other people and the fast rate of life knowledge of skills of effective business communication is mandatory advantage.

Process of business communications takes place both with members of the organization, and with external partners. The essence of “internal”, or “official” business communication is in information exchange between employees and their principals, between the lowest and the higher a manual link. It expresses in business conversations, meetings, discussions, phone calls and correspondences in the course of which the analysis of results is made, objections and different points of view pass an opinion on a subject of discussion on the basis of which the working ideas are jointly developed and estimated. In this case, business communication appears a monitoring aid and coordination of activities, receiving back coupling.

Partners in business communication can not understand each other in connection with the different level and a directivity of vocational training, narrow vision, differences in the social status, however the important factor hindering on the way of mutual understanding of

interlocutors psychological barriers are. The entity of such barriers consists in a psychological and emotional state of the interlocutor, in his personal installations and methods of perception.

Thus, psychological barriers in business communications are:

1. The negative emotions of the partner expressed in bad mood, anger or irritation. Aggression, unwillingness to listen, sharp criticism and denial – one of the most probable and obvious forms of manifestation of negative emotions. Though emotions – the situational phenomenon, however, if they overflow the head of the organization, even let in the latent form, during the meeting or negotiation process, then it can lead to rash decisions and irreversible consequences. In case of such barrier the interlocutor captured by emotions can give the wrong assessment of the situation caused by the distorted idea of reality.

2. Perception barriers. Perception, or perception, represents set of processes by means of which the ideal model (a subjective image) of objectively existing reality is formed. Any judgment or action of the partner during business communication is projected in our subconsciousness from a position of our own vital installations and experience. However deeper perception is assessment of appearance and behavior of the person. If from one partner of the second doesn't cause due respect or sympathy then he doesn't correspond to his earlier created stereotypes that breaks communicative process.

Keywords: business communication; psychological barriers; perception; role communication.

БОЛАШАҚ БИОЛОГ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ЖОЛДАРЫН ДАМУ

Кырбасова Э. А.

Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық Университеті

kyrbasova_elzira@mail.ru

АНДАТПА

Мақалада биология пәндерін қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде оқыту арқылы студенттердің кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыру туралы берілген. Көптілді болу – уақыт талабы.

Көптілділік – соңғы жылдары академиялық тұрғыда көп көңіл аударылып келе жатқан өте кең таралған құбылыс [1]. Әлемнің көптеген елдерінде негізгі немесе тіпті, оқу бағдарламаларын ағылшын тілінде жүргізу кең етек алуда. Бірақ кейбір елдерде мұндай әрекеттің кері әсерлері блуы мүмкін деп санап, сабақтарды қайтадан өз тілдерінде жүргізуде. Көбісі өз мамандары болмағандықтан тілдер әлсіреп, ағылшын тілі ұлттық тілмен немесе олардың ұлттық тілі ағылшын тілімен алмастырылуы мүмкін деп те қауіптенеді. Бұл жергілікті мәдениетке де сонымен қатар, халықаралық қатынастарға да әсері болуы мүмкін. Тілге қатысты маңызды шешімдер көп жағдайда мансап үшін ағылшын тілінің қажеттілігінен туындайды [2].

Бүкіл әлемде соңғы он жылдықта экономикалық және саяси өзгерістер жүріп жатыр. Бұл өзгерістер бүкіл әлемдік оқыту мен оқу жүйесіне де өз үлесін қосуда. Көптілді практикаға бағытталған білім беру туралы ЮНЕСКО-ның «Көптілді әлемде білім беру» атты құжатында нақты қадамдар берілген [3].

Мемлекет басшысы Н.Назарбаев 2017 жылғы 31 қаңтардағы Қазақстан халқына жолдауында: «Үкіметке тиісті ұсыныстар беруді тапсырамын. Атап айтқанда, үш тілді оқуға кезең-кезеңмен көшу мәселесі бойынша ұсыныстар әзірленсін. Қазақ тілінің басымдығы сақталады. Оның әрі қарай дамуына зор көңіл бөлінеді. Сонымен қатар, бүгінде ағылшын тілі – жаңа технология, жаңа индустрия, жаңа экономика тілі. Қазіргі кезде 90% ақпарат ағылшын тілінде жарияланады. Әрбір екі жыл сайын олардың көлемі 2 есе ұлғайып отырады. Ағылшын тілін меңгермей, Қазақстан жалпы ұлттық прогреске жете алмайды.» деп ағылшын тілін меңгерудің өзектілігін нақты айтып кетті [4].

Мектепте оқу пәндерін қазақ және орыс тілдерімен қатар ағылшын тілінде жүргізу үшін ең алдымен пәндік біліммен қатар осы тілдерді меңгерген мұғалімдер қажет. Осыған байланысты, біздің университетімізде де білім беру жүйесі көптілділікті дамыту бағытында жүреді. Биылғы оқу жылында 1-курсқа қабылданған 5В011300-биология мамандықтарының студенттерінің оқу жұмыс жоспары бойынша элективті кәсіби пәндердің 50 %-ы қазақ, 30 %-ы ағылшын және 20 %-ы орыс тілдерінде жүргізілетін болады. Биология пәндерін үш тілді саясатта оқыту біртіндеп іске асырылады. Екінші курста өтілетін «Кәсіби қазақ/орыс тілі» және «Кәсіби бағытталған шет тілі» кәсіби жоғары білім берудің практикалық - бағдарланған сипаттағы және әлеуметтік-экономикалық жаратылыстану және кәсіби циклдардағы пәндермен пәнаралық байланыстары ескеріліп жазылған пән болып табылады. Ол биология саласындағы мамандықтар бойынша оқитын студенттердің шет тілін кәсіби деңгейде қолдана білу дағдыларын жетілдіруге және дамытуға бағытталған.

Кілт сөздер: көптілді білім, құзыреттілік, биолог мұғалімдер.

ABSTRACT

This article considers the formation of the professional competence of students through the teaching of biological disciplines in Kazakh, Russian and English. A multilingualism - the dictates of time.

Multilingualism is a very common phenomenon that has received much scholarly attention in recent years. [1] In many parts of the world, it has also become popular to teach mainstream or even all curriculum subjects in English. Some, however, have found this to be detrimental in several ways and have therefore reverted to teaching subjects in their national language. Many are concerned about the possibility that languages with a small number of speakers are doomed to being lost and replaced by a national language, or that their national language could eventually be replaced by English. This could have important repercussions both on local cultures and on international relations, given the emotive aspects of one's first language. Vital decisions on language are frequently made based on the need for English in careers [2].

Over the past few decades, significant economic and political changes have taken place around the world. These changes also have put a significant mark on language teaching and learning practices across the globe. There is a clear movement towards multilingual practices in the world, which is also evident in the title of UNESCO 2003 education position paper, "Education in a multilingual world" [3].

Head of State N. Nazarbayev in his messages to the people of Kazakhstan on January 31, 2017 clearly showing the relevance of studying the English language and the way of transition to it said: "I instruct the Government to submit relevant proposals. On the issue of phased transition to trilingual education. The Kazakh language will retain its dominant position. Much attention will be paid to its further development. At the same time, today English is the language of new technologies, new industries, and a new economy. Currently, 90% of the information is created in the world in English. Every two years its volume is doubled. Without mastering English, Kazakhstan will not achieve national progress" [4].

To teach school discipline in Kazakh, Russian and English, the teachers of the school, along with the subject knowledge, must master these languages. In this regard, educational programs are made up in the developmental directions of multilingualism. In this academic year, first year students of 5B011300- biology specialty will be study 50% - in Kazakh, 30% - in Russian and 20% - in English according to the curriculum of elective professional disciplines. The transition to the teaching of biological disciplines in the three languages will be gradual. The disciplines "Professionally-oriented Kazakh / Russian Language" and "Professionally-oriented Foreign Language", that are studied in the second year, are compiled taking into account the interdisciplinary connections of the disciplines of natural sciences and the discipline of the professional cycle. In addition, this program fully reflects the main provisions on which the concept of language training of students of a higher education institution is built.

ХИМИЯ ПӘНІН ПӘНАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫС АРҚЫЛЫ АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ КІРІКТІРЕ ОҚЫТУ

Мырзахметова Н. О.

химия кафедрасының х.ғ.к., қау. профессор м.а.

mmyrzahmetova64@mail.ru

Қуанышева Ж. Қ.

педагогика ғылымдарының кандидаты, қау. профессор м.а.

Аргынбаева З. М.

химия магистрі, аға оқытушы

Кенжабаева М. Д.

химия кафедрасының 1-курс магистранты

Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық Университеті

АҢДАТПА

Кіріктіріп оқыту әдісі жалпы барлық дидактика тәрізді, қазіргі кезде қиын кезеңнен өтуде. Жалпы орта білім берудің мақсаттары өзгерді, жаңа оқу жоспарлары және пәндерді кіріктіріп оқытудың жаңа тәсілдері әзірленуде. Ал білім беру мазмұнын жаңарту оқытуды ұйымдастырудың дәстүрлі емес әдістері мен түрлерін, сондай-ақ түрлі пәндерді кіріктіріп оқыту сабақтарын қолдануды талап етеді. Сол себепті де білім берудің жаңа технологиялары пайда болуда, олардың бірі – CLIL пәндік-тілдік кіріктіріп оқыту технологиясы. CLIL технологиялары шет тілін басқа пәндерді оқытуда оқудың қажетті құрал ретінде қарастырады. Яғни тілді үйрену кез келген пән саласы арқылы жүргізіледі, демек CLIL шет тілі сабағы емес, шет тілінде өтетін пән сабағы. Сонымен бірге оқушылардың тілдік қарым-қатынастағы қажеттілігі мен мүмкіндіктерін ана тілінде ойлануларына жағжай жасайды.

Кіріктіріп оқыту дегеніміз:

біріншіден, сабақта пәнаралық байланыстарды дамытуды және тереңдетуді, олардың ғылымаралық байланысының түпнұсқасы, яғни түрлі пәндерді оқытуды қиыстырудан, олардың өзара терең байланысуына өтуді қарастыру болып табылады;

екіншіден, жекелеген пәндер бойынша білімді біріктіретін, ұштастыратын жүйе, осының негізінде балалардың әлемді тұтастықта қабылдау қалыптасады;

үшіншіден, оқушылардың ойлау қабілеттерін белсендендіруге, танымдық белсенділіктері мен қызығушылықтарын, өз бетінше жұмыс істеуін дамытуға ықпал етеді, түрлі ғылым салаларына қатысты білімді қорытындылауға бағыттайды. Пәнаралық байланысты жұмыстың мақсаты, мазмұны, әдістері және тәсілдері бойынша пайдаланы кіріктіріп оқытудың негізі болып табылады. Кіріктіріп оқыту барысында идеялар мен ұстанымдардың ұқсастығы айқын байқалады, сонымен бірге алынған білімді түрлі салаларда пайдалану мүмкіндігі пайда болады. Сондай-ақ, кіріктіріп оқыту барысында екі немесе одан да көп пәнді қарастыру және әлемдегі құбылыстар мен нысандардың өзара тығыз байланысын көрнекі көрсету мүмкіндігі болады.

Кілт сөздер: кіріктіре оқыту, пәнаралық байланыс, дидактика, ағылшын тілі.

ABSTRACT

At the present stage of development of the theory and practice of teaching, the question of creating motives for schoolchildren's educational activity is rightly considered to be one of the central. The quality of training largely depends on how much it is motivated in the eyes of students. The problem of motivation is especially important in the absence of a natural need for communication.

In the secondary school abroad, the integration of subjects in the natural science cycle, in particular chemistry, and the foreign language has been practiced very extensively in the last decade. A recently introduced concept related to the integration of a foreign language with other disciplines is the integrated teaching of language and content (subject matter) - Content and Language Integrated Learning (CLIL). The aim of the CLIL projects is to introduce the students to new fields of knowledge and concepts within the framework of already known subjects using a foreign language as a communication medium, which helps to avoid restrictions imposed by the use of the mother tongue exclusively in the educational process. Intersubject communications serve as a way of revealing the current trends in the development of science in the content of teaching. The mathematical course of chemistry is getting stronger. Reliance on mathematical methods in chemistry programs makes it possible to quantify the regularities of chemical processes, to substantiate certain laws and theories logically. A great cognitive value is the construction of graphs reflecting, for example, the dependence of the percentage concentration of the solution on the mass of the dissolved substance in a given mass of the solution; the thermal effect of the reaction on the mass of the formed substance; the completeness of oxidation of the substance from the temperature conditions; the degree of dissociation of a substance from the concentration of its solution, and so on. Such graphs are important for the development and concretization of students' knowledge of the graphs and their properties. They express the quantitative dependencies of chemical processes in a visual and generalized form. At the same time, the mathematical and chemical knowledge and skills of students are generalized. Thanks to interdisciplinary connections, science appears before students not only as a system of knowledge, but also as a system of methods.

Keywords: integrated training, intersubject communication, didactics, English

**ХИМИЯНЫ ПӘНАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫСТА ОҚЫТУДА БІЛІМ АЛУШЫНЫҢ
ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ**

**FORMATION OF THE COMPETENCE OF STUDENTS THROUGH
INTERSUBJECT COMMUNICATION IN THE TEACHING OF CHEMISTRY**

Мырзахметова Н. О.

химия кафедрасының х.ғ.к., қау. профессор м.а.

mmyrzahmetova64@mail.ru

Қуанышева Ж. Қ.

педагогика ғылымдарының кандидаты, қау. профессор м.а.

Аргынбаева З. М.

химия магистрі, аға оқытушы

Кенжабаева М. Д.

химия кафедрасының 1-курс магистранты

Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық Университеті

АҢДАТПА

Болашақ маманның кәсіби құзыреттілігі – бұл түлектің әрекеттегі сапалық жеке қабілеттері. Ол түлектің келесі мүмкіндіктері мен біліктіліктерін қамтиды: жоғары кәсіби деңгейде өз бетімен ақпаратты іздеу, жинау, талдау, көрсету, тасымалдау, объектілер мен үрдістерді, соның ішінде өз жеке әрекеттерін және ұжымның жұмысын модельдеу және жобалау.

Сабақ өткізу барысында оқушыларға сапалы білім, саналы тәрбие беру үшін сабақ беру әдісінің тиімді түрлерін, озық технологияларды кеңінен пайдалану қажет. Оқушылардың сабаққа қызығушылығын арттыру, өткенді бекіту, оларды тапқырлыққа баулып, зейінін, байқампаздығын, ойлау қабілетін дамыту, дүниетанымын кеңейту мақсатында пәнаралық байланыс қолдану арқылы білімнің жинақтаушы, қорытындылаушы және үйлестіруші қызметін атқаруға болады.

Пәнаралық байланыс – оқу жұмысының әдіс-тәсілдерін, ұйымдастыру формаларына қосымша талаптарды енгізу керектігін, қоршаған орта, табиғаттағы құбылыстарды бақылауда мұқият мән беруді, сонымен бірге оқытудың аналитикалық деңгейін көтеруді, себеп-салдарлы функциональдық байланыстарды орнатуда үлкен назар аударуды, оқыту, тәрбиелеу процесінде пәнаралық байланыстың тәсілдерін кеңейтуді талап етеді және де жалпы білім сапасын көтеруде алатын орны маңызды.

Қазіргі таңда пәнаралық байланыстың теориясы мен практикасы үздіксіз дамуда, пәнаралық байланыстың негізгі дидактикалық функциялары, сабақта оларды жүзеге асыру тәсілдері, сабақтың түрлері қарастырылған. Пәнаралық байланыс құрамындағы маңызды болып табылатын мазмұндық және шығармашылық негіздерін бөліп қарастыруға болады. Мазмұндық негізін жалпы ғылыми фактілер, түсініктер, заңдар және теориялар құрайды. Мысалы, жаратылыстану-ғылыми циклдегі пәндер үшін жалпы түсініктер болып материяның (зат және өріс) құрылымдық формалары, денелердің қасиеттерін сипаттайтын, құбылыстарды және бақылауларды сипаттайтын шамалар болып табылады. Ал, жалпы заңдарға масса, энергия, электр зарядының сақталу заңдары, химиялық реакциялардың жүру заңдары және т.б. жатады. Теорияларға химия, физика және биология ғылымдарында қолданылатын, тірі және тірі емес табиғаттың көптеген құбылыстарын түсіндіретін зат құрылысының молекула-кинетикалық теориясын, зат құрылысының электронды теориясын, квантты-өрісті теорияны және т.б. айтуға болады.

Мақалада химия сабақтарында пәнаралық байланыс негізінде құзыреттілікті қалыптастыру жолдары қарастырылған.

Кілт сөздер: пәнаралық байланыс, интеграция, білім беру жүйесі, жаратылыстану пәндері.

ABSTRACT

Intersubject competence is a system of knowledge, skills and skills, formed by an integrated knowledge of the substance, phenomena and processes. The interdisciplinary nature of chemical knowledge originates in the nature of the relationships “structure - properties – functions”: the biological (physiological) functions of all biogenic elements are determined by their physicochemical properties, which in turn depend on the features of the structure of atoms, their place in the periodic system. I. Mendeleev. The means of formation of interdisciplinary competencies is integration, as an integration into a whole of disparate parts, a deep interpenetration, the merging in one material of generalized knowledge in one area or another. The integrated content of training provides more opportunities for the formation of intellectual, creative thinking through the creation of problem situations, the solution of intersubject problems. Interdisciplinary integration makes it possible to impart personal importance to one area of knowledge by satisfying the interests of students in other areas of knowledge. This is especially true in classes with a humanitarian direction of instruction. Working on the formation of interdisciplinary competence, it is necessary to use interdisciplinary connections in the teaching and educational process in the system. To do this, study textbooks on other subjects and additional literature. To create calendar - thematic and pourochnoe planning taking into account interdisciplinary relations. The article examines ways of forming competence in chemistry lessons by means of knowledge integration.

Keywords: interdisciplinary communication, integration, the system of education, subjects of natural science.

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ПРОЗАСЫНДАҒЫ АЛАШ ИДЕЯСЫ

THE ALASH IDEA IN MODERN KAZAKH PROSE

Оразбек Мақтагүл Социалқызы

филология ғылымдарының докторы

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті

makpal_zere@mail.ru

АҢДАТПА

Мақалада XX ғасыр басында проза жанрында М. Жұмабаев, Ж. Аймауытов, М. Дулатов, М. Әуезов, С. Торайғыров сияқты алаш азаматтары көтерген қоғамдағы әлеуметтік жағдайлар мен экономикалық дағдарыс, адамның рухани құлдырауы, қылмыстың өршуі сияқты құбылыстың көркем шығармада бейнелену тәсілі жан-жақты талданған. Аталған жазушылар XX ғасыр басындағы Қазан төңкерісінің салдарынан ел ішінде орын алған оқиғаларды жеке адам образы арқылы бейнелеген еді. Аталған мәселелердің алаш қайраткерлерінен кейін қазіргі қазақ әдебиетінде өзінің заңды жалғасын тапқаны, жаңа мазмұн, өзгеше тәсілде суреттелгені қарастырылған.

Қазіргі әдебиетте Н. Ораз, Т. Ахметжан, Р. Мұқанова, Ж. Қорғасбек шығармаларында қоғамда болып жатқан жағдайды адамның ішкі субъективизмі арқылы бейнелеуге жете мән берді. Тәуелсіздіктен кейінгі жазылған көркем шығармаларда тақырып, идея, композиция мен сюжеттік оқиғаның өрілу тәсілі де өзгерді. Жазушылар ұзақ роман, повесть жазудан гөрі қысқа мазмұнды әңгіме, новелла жазуға ойысты. Нарықтық қатынастың пайда болуы мен жеке меншіктің орнауына байланысты адам характері алмасқан қоғамның ұлтқа, қазақ өміріне қаншалықты әсер еткенін суреттеуге күш салды. Қазақ арасын жайлаған, жалпы қоғамға тез жайылған алып-сатарлық, алдау-арбау, күштінің әлсізге қоқан локқы жасауы, көзбояушылық, ғылым мен өнерді қор қылу сияқты мінез-құлықтың қалыптасуын, жеке адамның психикасы мен дара тіршілігіне үңілу арқылы суреттеуге ойысты.

Көркем шығармада бұрынғы кеңестік кезең әдебиетіндегі еңбек адамының, зиялы қауым өкілдерінің бейнесі өзгеше сипатқа ие болды. Ол кездегі әдебиетте өнер мен ғылым саласындағы адамдардың биік рухы, асқақ арманы, ел ішіне сіңірген еңбегі суреттелсе, кейінгі прозада есіл еңбегі еленбеген, өнері бағалбай, қоғамнан оқшау қалған бейнелер алға шықты.

Кілт сөздер: кейіпкер, авторлық идея, әдеби туынды, баспасөз, қаламгер.

ABSTRACT

Earlier of XX centries, M.Jumabayev, J.Aytmatov, M.Dulatov, M.Awezov and S.Torayhirov are try to describe the social problems like economy crisis, spiritual falls, crime problem on their proses. In our paper I try to analyze those description methods. Alash Writers also describe the social problems during the Kazan Revolution through the single person images. After the Alash Writers, how these issues show in modern Kazakh proses. I will also answered these questions.

In modern proses, Writers (N.Oraz, T.Ahmetjan, R.Mukanova, J.Qorhasbes) who pay more attention to show the social issues with the inner subjectivities of images. The method of theme, idea, composition and storytelling are had been changed after the independence. Those Writers also prefer to write a short contentious story or novella than novels. In their works, they described the impact of a market economy on the Kazakh people. The work describes the experiences of people, fraud, they were involved in, and the weakness of science and art throughout the country. The image of the workers and intellectuals of the former Soviet period in belles-letters was significantly distorted. The works of that time described the spiritual life of the people, honesty and ability to work of the young people.

The prose of independent Kazakhstan, in turn, reveals the existential character of people.

Key words: Figure, Writers idea, Literature work, Publication, Writer

СТУДЕНТТЕРДІҢ МЕДИЦИНАЛЫҚ КАРТАЛАРЫН ЕСЕПКЕ АЛАТЫН
АҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕНІ ҚҰРУ

CREATING INFORMATION SYSTEM FOR STUDENT'S MEDICAL CARDS
CALCULATION

Проф. Аженов Алматы
Маманова Сымбат
Сәтбаев университеті

АҢДАТПА

Қазіргі кезде қандайда бір жұмыс орнының жұмыс өнімділігін арттыру мен адамдарға көрсететін қызмет сапасын жақсарту үшін жұмыс орнының ақпараттық жүйесі болу қажет. Мәліметтер базасы дегеніміз - ақпаратты сақтауға және жинақтауға арналған ұйымдасқан құрылым.

Ақпараттық технологиялардың даму үрдісі адам өміріне көптеген жаңалықтар, мол мүмкіншіліктер туғызуда. Атап айтқанда, ақпарат алу мен алмасу, ғылым-білім, қаржы, жарнама, транспорт, бұқаралық-ақпарат, медицина сынды салалардағы жаңалықтарды, жетістіктері мен нәтижелерді жедел түрде, қолма-қол пайдалана алуға мүмкіндік туғызатын жаңа жүйелерді, нысандарды енгізуде.

Жұмыстың мақсаты: Студенттік емханада мед. Карталардың электронды жүйесін және дәрігерге жазылуға болатын жүйе құру. Осы мақсатқа жету үшін келесі операцияларды орындау қажет:

- Кестелерді құру;
- Кестелерді байланыстыру;
- Сұраныстарды өңдеу;
- Ақпараттық жүйені тестілеу;
- Ақпараттық жүйені іске қосу.

Аталған есептерді орындау үшін Oracle мәліметтер базасын басқару жүйесін қолданған жөн.

Пәндік аймақты талдау барысында қажетті деректерді қанша кестеге орналастыруға болатыны туралы мәліметтер аңықталады.

Кілт сөздер: Oracle, C#, SQL, МБ, МББЖ, XML.

ABSTRACT

Now it is necessary to create an information system in a workplace for increase in productivity of any workplace and improvement of quality of the services provided to people. The database represents organized structure for storage and storage of information.

Tendencies in information technology development create many new opportunities and opportunities for life of people. In particular, they introduce new systems and means which allow them to get direct access to news, achievements and results in the field of information and exchange, science, education, finance, advertizing, transport, mass media and medicine.

Work purpose: Creation of electronic system of a medical card in student's polyclinic and the system of registration of the doctor. For achievement of this purpose you need to execute the following operations:

- creation of tables;
- To connect tables;
- processing of inquiries;
- testing of information systems;
- Start of an information system.

For performance of these tasks it is recommended to use Oracle Database. At design of subject domain it is in detail described how many data can be placed in the table.

Keywords: Oracle, C#, SQL, DB, DBMS, XML.

**ПРОБЛЕМЫ УЛУЧШЕНИЯ ЭКОЛОГИИ ЮГА КАЗАХСТАНА, ГОРОДА
АЛМАТЫ И ДЕШЕВЫЙ СПОСОБ ВЫРАЩИВАНИЯ ДУБА,
МОЖЖЕВЕЛЬНИКА, АКАЦИИ, КЛЕНА, ТУИ, СИРЕНИ И ДРУГИХ ДЕРЕВЬЕВ,
ВОСПИТАНИЕ МОЛОДЕЖИ ЭКОЛОГИЧЕСКОМУ ПАТРИОТИЗМУ**

THE PROBLEMS OF THE SOUTH KAZAKHSTAN AND CITY OF ALMATY
ECOLOGY IMPROVEMENT AND CHEAP WAY OF OAK, JUNIPER, ACACIA, MAPLE,
CEDAR, LILAC AND OTHER TREES GROWING AND UPBRINGING THE YOUNG
GENERATION IN THE SPIRIT OF ECOLOGICAL PATRIOTISM

К. Н. Жайлыбай

*д.б.н., профессор
kelis.zhaylybay@mail.ru*

Медеуова Г. Ж.

*к.с/х.н. доцент
medeuova.galiya@mail.ru*

Н. К. Нурмаш

старший преподаватель

Казахский Государственный Женский Педагогический Университет

ABSTRACT

Humankind still has 45 to 50 years to improve the quality of airshed in the world on the whole and in Kazakhstan in particular. There are several ecological methods to prevent hazardous phenomena and mitigate the severely continental climate with its hot summers and cold winters, namely: 1) development and introduction of alternative power sources (use of the power of sun, wind, hydroelectric power stations' power, etc.). For example, sun and wind power plants have been built and put into operation in many regions of Kazakhstan. Possible ways of alternative power sources usage were demonstrated at the Expo-2017 exhibition held in Kazakhstan; 2) improvement of the vegetable blanket photosynthesis throughout the world on the whole and in Kazakhstan in particular. To do this, it is necessary to preserve woodlands, to grow long-term woody plants and fruit plants of high photosynthesis level. The Chair of Ecology and Biology of the Kazakh State Women Teachers Training University has developed a Cheap way of growing the long-term woody plants of high photosynthesis level, such as: oak, juniper, acacia, maple, cedar and lilac using the seeds, specially prepared sprouts, at the permanent sites and tending them. It is possible to prepare a huge number of planlets of the above listed trees using this method and it will not be expensive. When this activities are carried out and the large number of planted trees grow big, this will stop desertisation and contribute to climate improvement and creation of favorable ecological conditions in Kazakhstan. On top of that, these measures are of paramount importance for upbringing the new generation in the spirit of ecological patriotism.

Key Words: ecology of the South Kazakhstan and city of Almaty; cheap way of growing oak, juniper, acacia, maple, cedar, lilac and other trees from seeds; upbringing the young generation in the spirit of ecological patriotism.

ФОРМИРОВАНИЕ АНАТОМИЧЕСКИХ СТРОЕНИЙ ВЕГЕТАТИВНЫХ ОРГАНОВ РИСА В ЗАВИСИМОСТИ ОТ ДОЗ МИНЕРАЛЬНЫХ УДОБРЕНИЙ

RICE VEGETATIVE ORGANS ANATOMIC STRUCTURE FORMATION DEPENDING ON THE DOSAGES OF MINERAL FERTILIZERS

К. Н. Жайлыбай

д.б.н., профессор

kelis.zhaylybay@mail.ru

Медеуова Г. Ж.

к.с/х.н. доцент

medeuova.galiya@mail.ru

Н. К. Нурмаш

старший преподаватель

Казахский Государственный Женский Педагогический Университет

АННОТАЦИЯ

Изучено влияние возрастающих доз минеральных удобрений на формирование и модификационные изменения анатомических строений вегетативных органов риса в условиях Казахстанского Приаралья. При внесении оптимально высокой дозы минеральных удобрений определены анатомические и морфофизиологические признаки и свойства положительно влияющие на формирование высокой урожайности: увеличиваются количество мелких, внешних проводящих пучков, а также внутренних крупных проводящих пучков и их площадь, в центральной жилке листьев повышаются число проводящих пучков, увеличиваются общая площадь листьев и количество фотосинтезирующих мезофильных клеток. Это способствует повышению урожайности зерна и его качество. Негативное влияние высоких доз удобрений: мелкие и крупные проводящие пучки располагаются ближе к периферии стебля, что приводит к расширению (в некоторой степени) внутренней полости стебля. Это повышает (в определенной степени) полеглости стебля риса.

Ключевые слова: Рис, удобрения, влияние возрастающих доз минеральных удобрений на анатомическое строение стебля, листьев, корня риса.

ABSTRACT

Effect of the increasing dosages of mineral fertilizers on formation and modification of rice vegetation organs' anatomic structure in the conditions of Kazakhstan Aral Sea area was studied. Anatomic and morphophysiological signs and properties of favorable effect of mineral fertilizers introduction in an optimally high dosage on high crop yield was determined, namely: the number of external small conducting bundles as well as internal large conducting bundles and their area increases; the number of conducting bundles increases in the leaf midrib as well as the total area of leaves and the number of photosynthetic mesophilic cells. This is conducive to increase in the cropping capacity and the rice grain quality. Negative effect of the high dosages of mineral fertilizers: small and large conducting bundles are located closer to the stalk periphery which results in extension (to a certain degree) of the stalk core space. This, in tern, leads to increase (to a certain extent) in the degree of the rice stalk lodging.

Key words: Rice, fertilizers, effect of the increasing dosages of the mineral fertilizers on the anatomic structure of rice stalk, leaves and root.

ӘЛЕМНІҢ ТІЛДІК БЕЙНЕСІ

LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD

Ж. Н. Сүлейменова

п.э.д., проф.

Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық Университеті
zharkyn123@mail.ru

Ж. А. Абитжанова

ф. э.к., аға оқытушы

Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық Университеті
abitzhanova.zhanar@mail.ru

А. С. Полатова

Магистрант

Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық Университеті
zhan.myrsa@mail.ru

АҢДАТПА

Бұл мақалада әлемнің тілдік бейнесі мәселелері қарастарылады. Тіл біліміндегі әлем бейнесін зерттеген ғалымдардың ой-тұжырымдары сарапталады. Әлемнің тілдік бейнесі деген ұғым қазіргі таңда дүние жүзі бойынша көптеген ғалымдардың зерттеу объектісі болып келеді. Бұл мәселемен айналысу көне заманнан басталды деуге дәлелдер бар. Тек зерттеудің әр кезеңінде ғалымдар «әлемнің тілдік бейнесі» деген ұғым аясын кеңейтіп, тіл білімі ғылымына өз үлестерін қосуда. Сонымен қатар «әлем бейнесі», «әлемнің тілдік бейнесі», «әлемнің концептуалды бейнесі» туралы түсініктер баяндалады.

Кілт сөздер: әлемнің тілдік бейнесі, ойлау ерекшелігі, дүниетаным.

ABSTRACT

This article looks at the language picture of the world. The opinion of the researchers on the language picture of the world is considered. The notion of linguistic image of the world is now the object of many researchers around the world. There is evidence that the issue began with ancient times. Only at each stage of the research, scientists are expanding the concept of “language image of the world” and contributes to linguistic science. Characterized by the terms “picture of the world”, “language picture of the world, a conceptual picture of the world”.

Key words: language picture of the world, features of thinking, world view.

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫҢ ЖАҢАШЫЛДЫҚ САПАСЫН
ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗІ

PEDAGOGICAL BASICS OF FORMATION INNOVATIVE QUALITY OF
KAZAKHSTAN STUDENTS

Жолдасбеков Абдиманап Абдразакович
ғылымдарының докторы ,профессор
abeke56@mail.ru

Альптекин Зейнел
Докорант
М. Әуезов атындағы Оңтүстік
Қазақстан мемлекеттік университеті

Данияров Т. А.
Педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор
Қ.А.Яссауы атындағы ХҚТУ
shakarim08@mail.ru

АҢДАТПА

Бүгінгі уақыттағы технологиялардың қарқынды өзгеріп келе жатқанына байланысты студент жастардың бойында ерекше қажетті кәсібіне қосымша білімдер мен біліктіліктерді қалыптастырудың қажеттілігі туындап отыр, нақтырақ айтқанда, оларда сауаттылықты, біліктіліктерді және дағдыларды, қасиеттерді, сапалар мен қабілеттерді қалыптастыру қажет, олар өз кезегінде маманға кәсіби жылдамдықты, бәсекеге лайықты болуды, әлеуметтік қорғанды немесе кепілдікті қамтамасыз етеді. Бітіруші түлектерге өздері әрекет жасап, жұмысқа орналасу мәселесін өздері шешіп жүргені белгілі, жас мамандардың ең қиын психикалық зақымданатын жағдай бәсекелестіктің жұмысқа орналасуда пайда болатыны көп кездеседі. Объективті себептермен бірге, жас мамандарда өзін-өзі таныстыру қабілетінің төмендігі де саналады. Демек қазіргі кезде Қазақстанд студент жастардың жаңашылдық сапасын зерттеу педагогика ілімінде өзекті болып табылады.

Студенттің жаңалықшылдық сапасының құрамын нақты анықтау оқу бағдарламасын мақсатты бағытта мәдениетті тұрғыда өңдеуге, педагогикалық технологиялардың тиімдісін таңдауға, студенттерге шығармашылық білім өнімдерін жасауды ұйымдастыруға мүмкіндік беретін оқу материалдарын дәл таңдауға мүмкіндік береді.

Қазақстандық жоғары оқу орнындағы білім беру жүйесін жаңалауға маңызды қадам – бұл болашақ бәсекеге лайықты, креативті маманның тұлғалық-кәсіби тұрғыда өзін-өзі дамытуына назарды күшейту болуы керек. Басқаша айтқанда, бүгін креативті психологияның контекстінде бүгінгі күннің маманының өзін-өзі тұлғалық әрі кәсіби салада дамытудың жүйелілік білімдері ерекше өзектіленген. Көптеген зерттеушілер жасөспірімдік және жастық шақ кезеңдері өзіннің еркіндігі мен өзінің өмірін жоспарлау қабілеті тұрақты қалыптасады деп есептейді. Бүгінгі кезеңде жастардың психологиясын зерттеу, жас қыздар мен ұлдардың дүниетанымындағы, құндылықтарындағы, өзін-өзі белгілеуіндегі, өмір мәнін іздеудің қалыптасуындағы ерекшеліктерді және тұлғалық дамудың басқа да мәселелерін зерттеу қажеттілігі туады.

Кілт сөздер: студент жастар тәрбиесі, жаңашылдық , жаңашылдыққа баулу, ұлттық тәрбие, тұлғаның қалыптасуы.

ABSTRACT

Associate, intensively change, technologies in Today's time necessity special necessary to trade additional knowledge forming of student along young people qualifications is conceived, when said more precisely, for them literacy, qualifications skills and internalss, to form internalss and capabilities it is necessary, they in a turn to the specialist professional speed, to the rivalry correspondingly to be, social imbanked or provide guarantee . To work question location to work, Finishing bustled about to the graduating students , that decided , much meets the state, that психикалық wounds oneself same difficult, known, youth specialists, there is a rivalry on to be situated benefit . Ability , acquaintance of Объективті itself itself at youth specialists together with reasons bottom is considered. On studies of pedagogics research of student in Kazakhstan in nowadays time, that gathers to say, quality of innovation young people is basic. Student quality composition exact exposes reads program having a special purpose direction cultural stands makes, pedagogics лық technology advantageous chooses, student work knowledge products does unites allows studies material chooses exactly allows.

To Renew system of what form on place of what Kazakhstan high educational, my important step - it the future to the rivalry correspondingly, креативті to be to strengthen look needed a specialist stand itself itself develops . Differently speaking, today psychology on today's specialist of day knowledge of the system development in personality professional industry itself itself special . Researchers , that increased , teenager and youth considers pores talk , that ability life planning of freedom formed constantly. Today's pore young people psychology investigates, young girl and son дүниетанымындағы, value ғы, itself itself designates ri, life importance searches is formed ғы feature and personality лық development other and question investigates necessity

Key words: education of students, novetty, to novetty, national upbringing, formation of a person.

ҰЛТТЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДА ТІЛ БАСТЫ ЭТНОСТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚ;
ТҮРКІ ТІЛДЕРІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ КЕЗЕҢДЕРІ

LANGUAGE IS THE ETHNIC VALUE OF THE FORMATION OF A NATION:
THE PERIOD OF THE FORMATION OF THE TURKIC LANGUAGES

Абдирасилова Гүлмира Қалыбайқызы

профессор м.а.

Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық Университеті

Адилхан Асел

Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ

АҢДАТПА

Мақалада тіл - этностық өзіндік сананы туғызады да этностың даралануына, тұтастануына алып келетіндігі сөз болады. Этностық өзіндік сана этностық қауымдастықты сақтап, дамытады. Қауымдастықтың басқаларға ұқсамайтын өзіндік ерекшелігі бар екенін көрсетеді. Ұлттың қалыптасуында тіл басты этностық құндылық. Қоғамда болатын саяси тартыстар, өзгерістер, әртүрлі шиеленістер, өтпелі кезеңдер тұсында халықтың есін жинайтын, сыртқы күштерден қорғанатын ең соңғы ұясы – ұлт. Тіл – ұлттың ең бірінші, ең қасиетті сипаты, халықтың ғасырлар бойы жинаған рухани қазынасының жиынтығы. Тіл мен ұлт – біртұтас.

Жеке түркі тілдерінің қалыптасу дәуірлері әр түрлі. Олардың кейбіреулері ерте қалыптасып, өз іргесін басқалардан бұрынырақ алыстатқан болса, енді біреулері ортақ тіл қауымынан соңғы дәуірлерде (XIV-XVI ғас.) ғана бөлініп шыққан. Бұған түрлі жағдайлар, әсіресе сол халықтың экономикалық жағдайлары себеп болған. Кей халықтардың этникалық құрамы әр түрлі болып келсе, кейбіреулері бір тұтас, бірыңғай болады. Бұл жағдайдың да тілдің қалыптасуына, тілдік ерекшеліктердің пайда болуына, сақталуына ықпалы бар. Түрколог ғалымдар түркі тілдерінің даму кезеңдерін белгілі кезеңдерге бөліп, әр кезеңнің өзіндік ерекшелігін анықтауға әрекет етіп келеді. Мақалада Н.А. Баскаков түркі тілдерін дамуы мен қалыптасуына байланысты бөлген кезеңдері қарастырылады.

Кілт сөздер: ұлт, тіл, этностық құндылық, түркі тілдері, Көне түркі, сөздік қор, грамматикалық құрылым, ру, тайпа.

ABSTRACT

The article speaks about the language - the loss of ethnic self-consciousness, which leads to the individualization of the ethnos. Ethnic identity conserves and develops ethnic communities. It shows that the community has its own unique nature. Language is a key ethnic element in the formation of the nation. The nation's political clashes, changes, various conflicts, the nation's last nest to protect people from the external forces during the transitional periods. Language is the first and most sacred character of the nation, a collection of spiritual treasures that people have accumulated over the centuries.

Language and nationality are all united. The periods of formation of separate Turkic languages are different. Some of them have been formed early and have settled their foundations farther away from others, while others have been separated from the common language in the latter times (XIV-XVI centuries). This was due to various circumstances, especially those caused by economic conditions of the population. The ethnic composition of some nations is different, while others are uniform, uniform. This situation also influences the formation of language, the appearance and preservation of language features. Turkologist scientists are trying to determine the stages of development of the Turkic languages and to identify the specific features of each period. In the article N. A. Baskakov's views on the development and formation of Turkic languages are discussed.

Key Words: nationality, language, ethnicity, Turkic languages, ancient Turkic, vocabulary, grammatical structure, tribe, tribe.

**ТАУЛЫҚ ФЛОМИС (PHLOMOIDES OREOPHILA KAR. ET KIR.)
ӨСІМДІГІНІҢ ТАМЫР ЖҮЙЕСІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ ЕРЕКШЕЛІГІ**

**THE FEATURES OF FORMATION ROOT SYSTEM OF PLANT PHLOMOIDES
(PHLOMIS OREOPHILA KAR. & KIR.)**

Ануарова Л. Е.

б.э.к., қауымдастырылған профессор міндетін атқарушы

Омурхаджаева А. М

2 курс магистранты

Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық Университеті

Умирбаева З. Ч.

б.э.к., қауымдастырылған профессор міндетін атқарушы

Ш. Есенов атындағы Каспий Мемлекеттік

Технологиялар Және Инженеринг Университеті

АНДАТПА

Қазіргі таңда әртүрлі өсімдік бірлестіктерінде, сондай – ақ, орманды, далалы және шалғынды тіршілік ету ортасында өсетін өсімдіктердің онтогенезі мен жастық құрылымдарының өзгерісі жөнінде зерттеулер кеңінен таралған. Көптеген европалық өсімдік түрлерінің жастық ерекшеліктерін анықтау популяциялық – онтогенетикалық зерттеулердің негізгі түсініктері мен қағидаларының қалыптасу заңдылықтарын айқындап берді [1,2]. Соңғы кездері өсімдіктер популяциясының жастық кезеңдері мен құрылымдары жөнінде мәліметтер көптеп жинақталуда, алайда мұндай мәліметтер көбінесе жазық аймақта тіршілік ететін өсімдіктерге тән. Биіктаулық өсімдіктердің онтогенезі мен популяцияларының жастық құрылымы жөнінде мағұлматтар жоқ болғандықтан, Солтүстік Тянь – Шанның биіктаулық өсімдік түрлерінің онтогенезін зерттеу ботаника саласының өзекті теориялық мақсаттарының бірі боп есептеледі. Онтогенездің жеке фазаларын зерттеу барысында өсімдіктің тіршілік формаларының өзгеріске ұшырайтындығы, яғни өсімдіктің моноподиальды даму нәтижесінде жертаған өсу формасы қалыптасатындығы әдеби шолулардан белгілі [3,4].

Ерінгүлділер тұқымдасы (Lamiaceae Lindl.) Фломис туысы (Phlomoides L.), таулық фломис (Phlomoides oreophila (Kar. et Kir.) Adyl.) - өсімдігі Азиятық ареалда таралған. Бұл туыстың 100 – ге жуық түрлері бар. Совет Союзы территориясында 49 түрі, олардың көпшілігі Орта Азияда (37) соның ішінде 30 эндемикалық, қалғандары СССР – дің Европалық бөлігінде, Қазақда, Батыс Сібірде және Қиыр Шығыста кездеседі. Батыс Сібірде, Алтайда, Орталық Азияда: Жоңғар – Тарбағатай, Памир – Алтай, Тянь – Шан тауларының ормандыдала – орман белдеулерінен субальпі белдеуіне дейінгі аймақтарында көптеп кездеседі. Қазақстан өңірінде: Зайсан, Алтай, Тарбағатай, Жоңғар Алатауы мен Іле, Күнгей Алатауының және Кетпен, Терскей Алатауларының орманды дала және орман белдеулерінен бастау алып, субальпі белдеуінің тасты, шалғындықты беткейлеріне дейін кеңінен таралған [5,6].

Кілт сөздер: онтогенез, моноподиальды даму, жастық кезеңдер (ювенильдік, имматурлық, виргинильдік, генеративтік), популяция, морфология, вертикаль, жапырақ, сабақ, тамыр, тамырсабақ, кіндік тамыр.

ABSTRACT

Nowadays is the study of the change of the ontogeny of plants that grows in different plant associations as well as in forest, steppe and meadow habitats is the the widespread. Determining the peculiarities of many European species of plant species has revealed the patterns of formation of the basic concepts and principles of populations of ontogenetics [1,2]. Recently, data on the age and stages of the vegetation population have been accumulated, but these are typical for plants that live in the flat region Because of the lack of information about the ontogeny of plants and the age structure of the population, the ontogenesis of the Northern Tien - Shan species is one of the topical theoretical goals of the botanic industry. It is well-known in the study of the individual phases of the ontogenesis that the forms of life-forms of plants are subject to change, which is the result of monopodial growth of the plant [3,4].

The Lily family Liliaceae Lindl , Phlomoide L. genus , Phlomoide oreophila - the plant is spread in the Asian continent. There are about 100 species of this kind. There are 49 species in the Soviet Union, most of them in Central Asia (37), including 30 endemic, the other in the European part of the USSR, in the Caucasus, in Western Siberia and in the Far East. In West Siberia, Altai, Central Asia: Dzungar - Tarbagatai, Pamir - Altay, Tien - Shan Mountains are commonly found in woodland - forest belts to subalpine belts. In Kazakhstan: Zaisan, Altai, Tarbagatai, Dzungarian Alatau and Ili, Keginii Alatau and Ketpen, and forest belts of Terskei Alatau, are widely spread to the slopes of meadow and meadow slopes [5,6].

Key words: ontogeny, monopodial development, age state (juvenile, immature, virginal, generative), population, morphology, vertical, leaf ,stem, root, tap root, rootstock.

**IN VITRO ЖАҒДАЙЫНДА ДАРА ЖӘНЕ ҚОС ЖАРНАҚТЫ
ТҰҚЫМДАРДЫҢ ӨНУИНЕ ӘСЕР ЕТЕТІН ФАКТОРЛАР**

**FACTORS THAT INFLUENCE FOR GROWTH MONOCOT AND DICOT SEEDS
IN VITRO**

Ануарова Л. Е.

б.э.к., қауымдастырылған профессор міндетін атқарушы

Берік Н. Т.

магистр оқытушы

Мусадильдаева А. М.

2 курс магистранты

Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық Университеті

АҢДАТПА

Мақалада өсімдіктердің тіршілік циклын жан - жақты зерттеу ертеден келе жатқан пәндік негіздердің бірі боп табылады. Оны ғылымда морфологиялық, физиологиялық, экологиялық, онтогенетикалық және филогенетикалық және т. б. Салалар тұрғысынан зерттейді. Тіршілік циклы – ол ағзалардың, индивидтердің, жеке бір түрлердің бір немесе бірнеше ұрпақтарының даму сатысы.

Онтогенез барысында, яғни өсімдік ағзасының пайда болуы мен тіршілігінің соңына дейінгі жеке дамуы кезеңінде ағза белгілерінің белгілі бір ретпен өсуі мен дифференциалдануы нәтижесінде бір қатар морфологиялық және физиологиялық өзгерістерге ұшырайды. Бұл процестер өзара байланыса отырып, шартты түрде бірыңғай даму процесінің әртүрлі құрылымын жасайды [1;2].

Онтогенез процесі дезинтеграция және дифференциация процесінің нәтижесінде аналық азғадан оқшауланған ұрықтың қалыптасу барысында басталады. Ұрық аналық ағзадан оқшауланғаннан кейін (кеңістік жағдайында болмаса да, морфологиялық - физиологиялық тұрғысынан) эмбриональдық (ұрықтық) даму сатысына өтеді.

Ауылшаруашылық өсімдіктерін өсіріп, олардан жоғарғы сапалы өнім алу байырғы кезеңнен адамзаттың қызығушылығын арттырып келе жатқандықтан, олардың биологиялық ерекшеліктерін, яғни өсу және дамуын, физиологиясын зерттеу мақсаттары алға қойыла бастады. Өсімдіктің өсу мен дамуына әсіресе жарықтың, температураның, судың мөлшерінің айтарлықтай тигізетін әсері зор болғандықтан аталған қоршаған орта факторларын жан жақты зерттеуді қажет етеді. Сондай – ақ, мұндай өсімдіктерді одан әрі мәдени жағдайға енгізу барысында түрлердің онтоморфогенез ерекшеліктерін анықтау ең басты мәселе боп табылады [3;4;5].

Жұмыстың мақсатына жету үшін зерттеу объектілері ретінде мәдени дақылдардың 7 түрі алынды. Дара жарнақтылардан бидай (Triticum), жүгері (Zea mays), арпа (Hordeum), жуа (Allium), қос жарнақтылардан сәбіз (Daucus), баклажан (Solanum melongena), асқабақ (Pepo) өсімдік түрлері алынды.

Зертхана жағдайында тұқымның өну қарқындылығын анықтау үшін алдымен тұқымның таза салмағы өлшеніп алынып, оның сапалығы анықталды. Одан әрі тұқымның өнуі мен өсу динамикасын бақылау М.К. Фирсова [6] әдісі арқылы жүзеге асырылды.

Кілт сөздер: Бидай, жүгері, арпа, жуа, сәбіз, баклажан, асқабак, тұқым, термостат, ГИПОКОТИЛЬ, КОЛИОПТИЛЬ.

ABSTRACT

An in - depth study of the plant life cycle in the article is one of the earliest subject areas. It is morphological, physiological, ecological, ontogenetic and phylogenetic in science. p. in terms of industry. Life Cycle is the stage of development of organs, individuals, or one or more generations of individual species.

During the ontogenesis, ie during the period of individual development of the plant organism and the end of its existence, it is subjected to a number of morphological and physiological changes as a result of the sequential growth and differentiation of organisms. These processes, by interconnection, create a different structure of conventional developmental processes [1, 2].

As a result of the ontogenesis process, the process of disintegration and differentiation begins in the process of formation of an isolated fetus. The fetus moves to the embryonic stage of postmenopausal (morphologically and physiologically, though not in space).

As the cultivation of agricultural plants and their high quality products have been gaining interest from the indigenous peoples, their goal is to explore their biological features, such as growth and development and physiology. The growth and development of the plant, in particular, has a significant impact on light, temperature and water, and requires a thorough study of these environmental factors. It is also important to identify the features of the ontomorphogenesis of species when introducing such plants into a more cultural context [3, 4; 5].

7 types of cultures were obtained as research objects to achieve the purpose of the work. From Monocotyledon plants were derived wheat (Triticum), maize (Zea mays), barley (Hordeum), onion (Allium), from Dicotyledon plants were obtained carrot (Daucus), Eggplant (Solanum melongena), pumpkin (Pepo) plant.

In the laboratory, the net weight of the seed was first measured and its quality was determined to determine the seed intensity. Further, control of the dynamics of reproduction and reproduction of seed complete with the method of Forsova [6].

Key words: Wheat, Corn, Barley, Onion, Carrot, Eggplant, Pump, Seed, Thermostat, Hypothetical, Coliophtyl.

ИННОВАЦИИ НА ФИНАНСОВЫХ РЫНКАХ ПОСТСОВЕТСКИХ
ГОСУДАРСТВ

INNOVATIONS IN THE FINANCIAL MARKETS OF THE POST-SOVIET
STATES

Ашимбаев Толенди
Пилалова Таншолпан
Тургинбаева Кунсулу
Талдыбаева Лаура
Преснова Людмила

Многопрофильный Колледж Непрерывного Образования

АННОТАЦИЯ

В статье анализируется современное развитие финансового рынка и влияние инноваций на расширение возможностей финансовых институтов. Целью исследования является определение понятия инновация и его влияние на состояние финансового рынка. Результаты исследования отражают особенности функционирования финансового рынка в эпоху инноваций, которые расширяют возможности финансовых институтов в рыночных условиях. Особенное значение инновационное развитие общества приняло в последние годы в эпоху виртуализации, интернетизации и облачных технологий. В последние годы появились новые финансовые инструменты, которые предоставляют возможности перевода денег в другие страны, производить мгновенную оплату за товары и услуги, сохранять и генерировать информацию в базе данных. Исследование, отдельные выводы по которому представлены в данной статье, посвящено современным тенденциям развития финансового рынка в условиях диверсификации инноваций. В статье рассмотрены вопросы использования электронных денег или криптовалюты, которые стали популярными в последнее десятилетие. Государственное регулирование обращения электронных денег рассмотрено на материалах Казахстана и России.

Ключевые слова: экономика, финансовый рынок, инновация, информационные технологии, электронные деньги, криптовалюта.

ABSTRACT

In the article the modern development of the financial market and the influence of innovations on the expansion of the possibilities of financial institutions are analyzed. The purpose of the study is to define the concept of innovation and its impact on the state of the financial market. The results of the research reflect the features of the functioning of the financial market in the era of innovation, which expand the capacity of financial institutions in market conditions. The innovative development of society has taken a special significance in recent years in the era of virtualization, Internetization and cloud technologies. In recent years, new financial instruments have appeared that provide opportunities for transferring money to other countries, making instant payments for goods and services, storing and generating information in the database. The study, the separate conclusions on which are presented in this article, is

devoted to the current trends in the development of the financial market in the countries of Central Asia under the conditions of innovation diversification. The article discusses the use of electronic money or crypto currency, which has become popular in the last decade. State regulation of the circulation of electronic money is considered on the materials of Kazakhstan and Russia.

Keywords: economy, financial market, innovation, information technologies, electronic money, crypto currency

**МАСТЕРСТВО ПЕДАГОГА В РЕШЕНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНО -
ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ЗАДАЧ**

**THE SKILL OF THE TEACHER IN THE SOLUTION OF PROFESSIONAL
PEDAGOGICAL TASKS**

**Ашимбаев Толенди
Пилалова Таншолпан
Тургинбаева Кунсулу
Талдыбаева Лаура
Преснова Людмила**

Многопрофильный Колледж Непрерывного Образования

АҢДАТПА

Мұғалімнің балалардың жас және жеке-психологиялық ерекшеліктерін түсінуі және есепке алуы, курделілік деңгейі әртүрлі педагогикалық міндеттерді шешудегі педагогтің шеберлігіне тәуелді болады. Педагогикалық шеберліктің деңгейін тәрбиеленушілердің өзара қатынастарын көрсететін нәтижелер бойынша бағалауға болады.

Қазіргі кезеңде қоғамның дамуы, атап айтқанда, білім беру жүйесінің проблемасы педагогикалық шеберліктің өте өзекті болып табылады. Бүгін педагогқа қажет болуы мүмкін ұтқыр, білу әрдайым өзгеріп отыратын шарттарға кәсіби-педагогикалық қызметін реформалау шеңберінде білім беру. Бұл жағдайда айырмашылықтар туралы айту шеберлігі шешуде негізгі кәсіби-педагогикалық міндеттерді шешу.

ABSTRACT

Mastery in the decision of various pedagogical tasks of different class and level of complication depends from understanding and account by the teacher of individual psychological and age-related features of children. Estimating the level of pedagogical mastery is possible on results, being changes, happening not only with pupils but also as between them.

At the present stage of development of society, in particular, the education system, the problem of pedagogical skills is the most relevant. Today, the teacher needs to be mobile, be able to adapt to the ever-changing conditions of professional and pedagogical activity in the reformation of education. In this case, it is appropriate to talk about the skill of the teacher in solving the main professional and pedagogical tasks

**КӨК-САҒЫЗДЫҢ ТАМЫРЫНАН ПОЛИФЕНОЛДЫ БӨЛУ ЖӘНЕ
ҚҰРАМЫН, ҚҰРЫЛЫСЫН ЗЕРТТЕУ**

**STUDY OF THE STRUCTURE OF POLYPHENOL AND COMPOSITION THE
TARAXACUM KOK-SAGHYZ RODIN**

**Г. Е. Азимбаева
Б. М. Диярова
А. К. Камысбаева
Ж. А. Көшетова**

Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық Университеті

АҢДАТПА

Көк - сағыз – бақ - бақ тұқымдасына жататын көп жылдық шөптесін өсімдік. Бұл өсімдік Орта Азияда, соның ішінде Қазақстанда, Қырғыстанда және Өзбекстанда, Тянь-Шань тауының шығысында, Австралия және Тасмания аралдарында өседі.

Дәрілік өсімдіктің түрлері көп. Соның ішінде күрделігүлділер тұқымдасына жататын – Көк сағыз. Халық медицинасында басқа түрлерімен қатар көк сағыз түрі де кеңінен қолданылады. Оның дәрілік құндылығы туралы мәліметтер әлі толық зерттелмеген. Дегенмен де оның тамырындағы каучукті бөліп алу жұмыстары АҚШ-та, көрші Ресейде жүргізіліп жатыр. Сондықтан да осы өсімдіктің химиялық құрамын толығырақ зерттеп, фармакология үшін оның құндылығын ғылыми түрде анықтау қажет. Көк сағыз химиялық құрамы біздің алдыңғы жұмыстарымызда анықталған. Көк сағыз өсімдігінің құрамындағы биологиялық белсенді заттар яғни, полифенол, флавоноид, илегіш заттар, пектинді заттар, кумариндер және антоциандар бар екендігі анықталды. Бұл биологиялық белсенді заттардың ішінде полифенолдың үлесі жоғары. Ол 6,70%-ды құрады.

Полифенолдар – көптеген әртүрлі өсімдіктің қарапайым компоненті, сонымен қатар өсімдіктің екіншілік метаболиті екендігі белгілі. Бұл мақалада көк сағыз тамырынан бөлінген полифенолдың алу жолы және құрамы зерттелген. Бөлінген полифенол ИҚ-Фурье Impact 410 “Nicolet” маркалы ИҚ спектрометрінде КВг таблеткасымен жазылды. Балқу температурасын «Boetius» электронды қыздырғыш аппаратында анықталды.

ABSTRACT

Taraxakum kok sagyz Rodin - a herb of many years' grass that belongs in the garden. This plant grows in Central Asia, including Kazakhstan, Kyrgyzstan and Uzbekistan, east of Tien Shan, Australia and Tasmania. There are many kinds of medicinal plants. Including the genus Blueberry – Blue chewing gum. In folk medicine other types of blue chewing gum are widely used. Her medicinal value data has not yet been fully studied. However, the rubbing of its roots is being carried out in the United States and neighboring Russia. Therefore, it is necessary to study the chemical composition of this plant and to determine its value for pharmacology in scientific terms. The chemical chemistry of chewing gum is found in our previous work. It has been established that the chestnut plant contains biologically active substances, such as polyphenols, flavonoids, tanning substances, pectinic substances, gumers and anthocyanins.

Among these biologically active substances, the proportion of polyphenol is high. It was 6.70%. It is known that polyphenols are a simple component of many different plants and also shown in this an article as like secondary metabolism. This article examines the pathway and composition of polyphenols separated from the gum root. The split polyphenol was recorded by the KBr tablets on IR- Fourier Impact 410 IR-spectrometer “Nicolet”. Melting temperature was determined on the “Boetius” electronic heater.

КРАХМАЛ ҚҰРАМДАС ШИКІЗАТТАН ЭТИЛ СПИРТІН АЛУ ӘДІСІ

A METHOD OF PRODUCING ETHANOL FROM RAW MATERIALS
KRAKHMALNY

Г.Е. Азимбаева

Ж.А. Кошетова

А.К. Қамысбаева

Б.М.Диярова

Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық Университеті

azimbaeva_g@mail.ru

АНДАТПА

Мақалада күріш жармасының химиялық құрамы мен элементтік мөлшері анықталды. Күріш жармасын ашытудың қолайлы жағдай анықталды. Алғашқы айдалған спирттің концентрациясы -8- 10%. Шикі спирттің құрамындағы қоспаларды тазалау үшін активтелген көмір, цеолит, силикогель, бетонит қолданылады, сусыздандыру үшін сусыз кальцийдің оксиді және натрий металы қолданылады. Этил спирті 1 кг күріш жармасынан 2-2,5л 86-90% этил спирті алынды. Алынған этил спиртінің құрамы газды-хромато- масс-спектрометрия құрылғысымен анықталып, ГОСТ мемлекеттік стандартқа сәйкестендірілді

Кілт сөздер: Күріш жармасы, спирт, шикізат, күнжара, крахмал.

ABSTRACT

The article gives the definition of the chemical composition and content of elements of the rice seed. The optimal conditions for fermentation from the rice slicks were also determined. To clean the impurities, activated carbon, zeolite, silica gel, and concrete were used.. And anhydrous calcium oxide and sodium methoxide were used for dehydration. 1 kg of the rice section obtained 2-2.5 liters of ethyl alcohol, the concentration of the alcohol obtained is 86-90%. The composition of ethyl alcohol is determined on a gas chromatograph instrument by a mass spectrometer and rectified by the state standard.

Keywords: Rice, spirits, raw materials, sunflower, starch.

ELECTIVE COURSES - COURSES ON SELECTION

T.B.Baynazarova

Candidate of Pedagogical Sciences

Associate Professor Kazakh State Women's University

Zhumasheva T.S

PhD doctorate

Kazakh National Pedagogical University

named after Abay

G.K.Karimbayev

Zharkent College Of Humanities And Technology

A.E.Konyrbayeva

Zharkent College Of Humanities And Technology

ABSTRACT

Elective courses are designed to promote self-determination of students and selection of further professional activities, create positive motivation for learning on the planned profile, introduce students to the leading activities for this profile, enhance students' cognitive activities, and enhance their information and communication competence.

Key words: elective courses, students approaches.

СТУДЕНТТЕРДІҢ АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН
ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ШАРТТАРЫ

THE INFORMATIVE AND COMMUNICATIVE COMPETENCE FORMATION
CONDITIONS

Т. Б. Байназарова

п.ғ.к.

Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық Университеті

Ш. О. Омарбекова

п.ғ.к., аға оқытушы

Абай Атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университеті

Д. К. Азимбаева

п.ғ.магистрі, аға оқытушы

АҢДАТПА

Ақпараттық технологияларды оқыту процесіне енгізудің тиімділігі оқу-тәрбие жұмысын студенттердің даярлық деңгейіне, қабілетіне, өзіндік ерекшеліктеріне, қызығушылықтарын, қажеттіктеріне қарай даралап өткізу мүмкіндігінен, студенттердің танымдық әрекетінің дербестікке, ізденіске қарай ойысуынан, студенттердің өздігінен білім алуға, қайта оқуға деген ынтасын жетілдіру мүмкіндігінен, оқытудағы пәнаралық байланыстардың күшеюі, құбылыстар мен уақиғаларды кешенді оқытудан, оқу үрдісінің икемділігінің артуы, оның жаңаруға, серпінділікке дайын болуынан, студенттердің сабақтан тыс тіршілігін ұйымдастырудың формалары мен әдістерінің өзгеруі, бос уақытты тиімді пайдалану мүмкіндігінен анық көрінеді.

Оқыту үрдісін ақпараттандырудың басты міндеті жеке тұлғаның ақпараттық мәдениетін қалыптастыру.

Ақпараттық мәдениет – ерекше ойлау, қазіргі ақпараттық қоғам талаптарына сай болу. Ақпараттық мәдениет – компьютерлік сауаттылық, ақпараттық қарым-қатынас, диалогтік режим қабілетін меңгеру, қажетті ақпаратты іздестіруді тиімді іске асыру болып табылады. Мақалада студенттердің ақпараттық-коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырудың оқу процесінде ақпараттық-коммуникативтік технологияларды жүйелеу, ақпараттық-коммуникативтік пәндік орта арқылы студенттердің оқу-кәсіби іс-әрекетін іске қосу қажетті факторлар есепке алу т.б шарттары көрсетілген.

Кілт сөздер: ақпараттық-коммуникативтік құзыреттілік, Ақпараттық мәдениет компьютерлік сауаттылық ақпараттық қарым-қатынаспәнаралық байланыс.

ABSTRACT

The main part of the learning process is implementation of information technologies, which are very effective and aimed to raise the level of student's improvement ability, personality, interests, needs, personality cognitive activity, searching process of new students, self-cultivation, reinforcement of communication processes, complex learning of phenomena, increasing the flexibility of the educational process and its renovation, dynamism, the possibility

of usage to the maximum extent your leisure, methods and forms transformation of organization extra-curricular student's life and usage to the maximum extent your leisure.

The primary objective of education process' information richness is development of person's culture of information.

The information culture is a special conception which is eligible for all requirements of modern information society.

The information culture - is technoliteracy, information communication, skills of dialogue's communication, the realization of effective process information's search. In this article are emphasized the conditions of formation informational and communicative student's competence during educational process.

The author of this article underlines the process of information's systematization and communication technologies, the implementation of educational and professional student's activity by means of information-communicative object environment, etc.

Key words: Informative and communicative competence, Informative culture, computer literacy, Informative intercultural communication

MULTICULTURAL EDUCATION OF CHILDREN OF PRESCHOOL AGE

Baynazarova T. B.

candidate of pedagogical sciences

Kazakh State Women's Teacher Training University

Utebayeva A. T.

Regional Social-Innovative University

Zh. B. Rakhmetzhanova

Zharkent College Of Humanities And Technology

Talipova F. O.

Regional Social-Innovative University

ANNOTATION

The article examines the historical source of multicultural education and discusses the importance of multicultural upbringing of the children of preschool age. The research investigates the purpose of multicultural education and contains observations of psychologists and pedagogues about multicultural personality of preschoolers. The article discusses the history of the problem of multicultural education. Multicultural education is relevant today due to globalization. The article reveals concepts such as multiculturalism, multicultural education, multicultural upbringing and multicultural personality of a preschooler. The article analyzes the psychological and pedagogical foundations of multiculturalism. The article deals with the goals and objectives of multicultural education of children of preschool age. The article makes reference to the question researchers are risen multicultural education. Learning a foreign language considered to be a tool of multicultural education.

Keywords: multicultural education, multicultural personality, culture, multicultural personality of a preschooler.

КӨНЕЛЕНГЕН СЕПТІК ЖАЛҒАУЛАРЫ АРҚЫЛЫ ЖАСАЛҒАН СӨЗДЕР

WORDS THAT ARE MADE WITH THE HELP OF OLD CASE ENDINGS

Байдаулетова Аякөз Өтеуқызы

филология ғылымдарының кандидаты

«Болашақ» Университеті

Ayiagoz_i@mail.ru

АҢДАТПА

Септік категориясы есімдердің жалпы грамматикалық категориялар ішінде маңызды рөл атқарады және тілдің грамматикалық құрылымын зерттеуде басты мәселенің қатарынан орын алады. Өйткені бұл категория – сөйлемде сөздерді байланыстыратын негізгі грамматикалық көрсеткіш. Сонымен қатар септік тұлғалы сөздер синтагматикалық тұрғыдан көбіне етістікпен байланысатындықтан, тілдік қатынастың оларсыз жүзеге асуы мүмкін емес.

Септік категориясын лингвистер әр қырынан қарастыруда. Септік жалғаулары морфологиялық, синтаксистік және мағыналық тұрғыдан зерттелініп келеді. Септік жалғауларын синтаксистік қызметі мен семантикалық қызметіне қарай ғалымдар екі топқа бөліп қарастырғаны белгілі: грамматикалық септіктерге атау, ілік, табыс, ал көлемдік септіктерге барыс, жатыс, шығыс септіктерін және қазақ тіліндегі көмектес септігін жатқызады. Септіктерді бұлай топтау олардың сөйлеудегі қызметтеріне байланысты. Грамматикалық септіктерде семантикаға қарағанда грамматикалық жағы, яғни синтаксистік қызметі басым түссе, көлемдік септіктерде семантикалық мәні басым келеді. Грамматикалық септіктер адвербиалдық мәнге ие болмайды, ал көлемдік септіктер адвербиалдық мәнге ие болады.

Қазақ тілінде септіктер жүйесін құрайтын септік тұлғаларының ішінде сөз бен сөзді байланыстырмайтын, сөздерді түрлендірмейтін, септік парадигмасынан қол үзген көнеленген септік тұлғалары бар. Бұл тұлғалар сыртқы формасы жағынан септік жалғауларына ұқсас болғанымен атқарар қызметі мен мағыналық қатынасы өзгеше. Септік жүйесіндегі барлық септік көрсеткіштері септік парадигмасынан қол үзіп, сөз байланыстыру қызметінен ауытқымайды. Тек көлемдік септіктер – барыс, жатыс, шығыс, көмектес септіктері бұрынғы қызметінен ауытқып, жаңа қызметті иеленеді. Алайда бұл құбылыс тілдің ішкі және сыртқы факторлары әсер ететін, ұзақ, тарихи процесс болып табылады. Тілдегі қосымшалардың көнеру әрекетін ғалымдар лексикалану құбылысымен байланысты қарастырады. Қосымшалар ішінде септік жалғауларының көнеленуі де лексикалану әрекетінің бір тәсілі болып табылады.

Септік жалғаулары сөздердің түрлену жүйесіне енеді. Олар тек сөз бен сөзді байланыстырып, сөздердің (есімдердің) түрлі грамматикалық мағыналарын білдіреді. Алайда септік тұлғалары сөзге жалғанып, грамматикалық мағынада жұмсалмай, жаңа лексикалық бірлік құрайды. Қазақ тілінде тек септік жалғаулары ғана емес, сонымен бірге тәуелдік жалғаулары, көптік жалғаулары, етістіктің кейбір жұрнақтары да грамматикалық мағыналармен қатар, лексикалық мағынаны білдіре алады. Сөз түрлендіруші форманың сөз тудырушы формаға ауысуы лексикализация процесімен тығыз байланысты.

Лексикализация процесі барысында грамматикалық форма түбірмен кіріге отырып, өздерінің бір септіктен екінші септікке ауыса алу қабілетінен айрылады, соның негізінде грамматикалық мағынасы көмескіленеді, сонымен бірге морфологиялық категория жүйесінен оқшауланады да жаңа лексикалық тұлға қалыптасады.

Бойына сөз тудырушылық қасиетті иеленген септік жалғаулары көнелене отырып, өзінің жалғастырушылық қызметінен, грамматикалық мағынасынан қол үзе келіп түбірмен кірігіп кетеді. Оқшауланған септік тұлғалы сөздер (сөз таптары) сөйлем ішіндегі байланыстыру қызметінен де алшақтап, синтаксистік тұрғыдан етістікпен байланысы артқан. Көнеленген септік жалғаулы лексикалық тұлғалардың лексикалық және грамматикалық мағыналары өзгеріп жаңа мағынаны иеленеді, бұл туынды сөздің синтаксистік қызметіне де өз әсерін тигізеді. Септік жалғаулы сөздердің көнеленуі негізінде жаңа лексикалық тұлғаға ауысу процесі синтаксистік деңгейде өтеді.

Кілт сөздер: Септік жалғау, оқшауланған септік сөздер, қазақ тілі.

ABSTRACT

Category of case plays an important role in the common grammatical categories of names and takes the leading place in the study of the grammar structure of the language. Because this category is the main grammatical indicator that links the words in a sentence. In addition, case words are often syntactically related to verb, and language relationships can not be realized without them. The linguists are investigating the category of case in different sides. Case endings are studied morphologically, syntactically and semantically.

Due to the syntactic activity and semantic activity of case endings, scientists divide into two groups: grammatical cases are nominative, genitive, dative, volumetric cases are accusative, locative, ablative and instrumental in Kazakh language. This sort of grouping depends on their speaking services. In grammatical cases, the grammatical side, i.e. syntax, prevails in semantics, in volumetric cases prevails semantic significance. Grammatical cases do not have adverbial value, and volumetric cases have an adverbial value.

In the Kazakh language there are old case figures among case systems, that don't link words and words, and don't convert the words, and are far from case paradigm. Although these figures are similar to their external shape, their function and meaning are different. All case indicators do not deviate from the case paradigm and act as word-linking function in the case system. Only volumetric cases – accusative, locative, ablative instrumental are retreated from the previous position and had a new service. However, this phenomenon is a long, historic process that affects the internal and external factors of the language. The scientists associate the expiration behavior of auxiliaries in language with the phenomenon of lexication. The expiration case endings among auxiliaries also means one of the ways of lexication.

Case endings are included in the word conversion system. They only link words and words and represent different grammatical meanings of words (names). However, case figures are connected to the word, are not used grammatically and make new lexical units. In the Kazakh language not only case endings, but also possessive endings, plurality endings, some suffixes of the verbs with the grammatical meaning, can also give lexical meaning. Form word converting form into a word-forming form is closely connected with the lexicalization process. In the process of lexicalization the grammatical form integrating with root loses its ability to move

from one case to another, on the basis of which its grammatical meaning becomes obsolete, isolated from the morphological category system, and a new lexical figure is formed.

Having the word-forming quality the case endings get older, deviate from its continuing activity and grammatical meaning integrate with the root. Separate isolated case figures (parts of speech) are separated from the context-specific function, and have a higher syntactical connection to verbs. The lexical and grammatical meanings of the lexical figures with old case endings change and have a new meaning, which also affects the syntax of the derivative word. On the bases of deviating words with case endings the process of transition to a new lexicon is done at the syntax level.

**ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ УЧИТЕЛЯ – ЛОГОПЕДА В УСЛОВИЯХ
ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН**

**FEATURES THE WORK OF A TEACHER OF SPEECH THERAPIST IN THE
CONDITIONS OF INCLUSIVE EDUCATION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

Исаева Лаура Тлеужановна

магистр педагогических наук

Казахский Государственный Женский Педагогический Университет

lelik_daur@mail.ru

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается проблемы инклюзивного образования, а именно особенности работы логопеда в общеобразовательной системе где обучаются детей с речевыми нарушениями.

Особенности работы учителя-логопеда начиная с начало года и до конца года, время занятий, планы, рабочее время и формы обучения.

А так же рассматривается особенности работа учителя-логопеда: В первую очередь, прежде чем приступить к коррекционной работе, учитель-логопед, как и в случае с обычными учениками, путем тщательного специального обследования выясняет характер нарушения речевой деятельности ребенка при помощи специальных методик; на основе диагностики логопеда, совместно с другими специалистами, с учетом особенностей ребенка, составляется план индивидуального развития, определяется образовательный маршрут, вырабатываются стратегии и меры по устранению или предотвращению причин неуспеваемости детей с особыми образовательными потребностями; специфика работы учителя-логопеда в логопедическом кабинете предполагает оказание помощи разным категориям детей с ограниченными возможностями в развитии и проводится с учетом личности ребенка, как ее отрицательных сторон, так и положительных, которые используются в процессе компенсации, то есть используется привлечение здоровых анализаторов для компенсации деятельности неполноценных; в центре внимания логопедической работы все время остается наиболее пострадавший компонент речи. Так, например, при алалии - словарь, при тугоухости – фонематическое восприятие, при дизартрии - звукопроизношение и т. д.; в зависимости от этапов речевого развития логопед должен изменять свои целевые методические установки; организация, форма работы, привлекаемый материал должны соответствовать возрасту логопата: в работу со школьником быстрее включаем программный материал, а с дошкольником используем в основном игровые формы, но все же строим свою работу в виде организованных и плановых занятий; Большинство дошкольников и школьников с ограниченными возможностями в развитии, как правило, имеют проблемы в развитии восприятия, внимания, памяти, мыслительной деятельности, различную степень моторного развития и сенсорных функций, наблюдается повышенная утомляемость. Чтобы заинтересовать учащихся, нужны нестандартные подходы, индивидуальные программы, инновационные технологии.

Процесс организации и осуществления инклюзивного образования в Казахстане теоретически обоснован специалистами и учеными. Не смотря на это внедрить инклюзивное образование не так то и просто.

Ключевые слова: инклюзивное образование, логопед-учитель, дизартрия, тугоухость, инновационные технологии.

ABSTRACT

In the article inclusive education in Kazakhstan is more and more is a leader in the education of children with disabilities in the education system, as well as in other countries, by which we mean the inclusion into a single educational process of all children, in recognition of the value of their differences and learning disabilities, individual and group approaches are most appropriate for each child way.

The process of organization and implementation of inclusive education in Kazakhstan is theoretically substantiated by the following experts as a, Iskakova A. Movkebayeva Z. aitbayeva A. Baitursynov A., Kusainov A., Argin A., Zhumakanova R. and others. But the implementation of the content and conditions of the provision of special assistance and support to children with development disabilities in educational institutions in practice is a complex socio-pedagogical problem.

Within the framework of the action plan for the second stage of the implementation of the State Program for the Development of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for 2016-2019, it is also envisaged by 2019:

to create conditions for inclusive education in 30% of pre-school organizations; in 70% of schools; expand the network of the offices of psychological and pedagogical correction and psychological, medical and pedagogical consultations.

One of the most important specialists in inclusive education this is a speech therapist. The content of the work of a teacher of speech therapist in the schools in terms of inclusive education:

- Diagnoses of children with the aim of identifying speech disorders and determining the level of speech development.

- Defines the contents of correction of speech disorders.

- Discussion with other professionals school examination of children to determine their educational path.

- Provides consultative and methodological assistance to parents (legal representatives) for the prevention of speech disorders in children.

Most preschoolers and students with disabilities in the development, tend to have problems in the development of perception, attention, memory, mental activity, various degrees of development of motor skills and sensory functions, there is increased fatigue. To motivate the students need innovation, customized programs, innovative technology. Pedagogical technology:

Dialogue training

Information and computer education

Advanced training

Learning through play

Health saving technologies

Keywords: inclusive education, speech therapist-teacher, dysarthria, hearing loss, innovative technologies

**БІЛІМ БЕРУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ
ЖАНДАНДЫРУДЫҢ АСПЕКТІЛЕРІ**

Измагамбетова Раиса Кудайбергеновна

Булабаева Сауле Талгатовна

Измагамбетова Райля Кудайбергеновна

Қазақ Мемлекеттік Қыздар Педагогикалық Университеті

АННОТАЦИЯ

Заман талабына сай білім берудің парадигмасының өзгеруіне сәйкес құзыретті білім беру басшылыққа алынып, оқу-білім үйретудің жаңа әдістері пайда болды. Құзыретті білім беру көбіне Еуропа елдерінде ұлттық білім беру стандарттарында қолданылады. Әр мұғалім өз пәнінде ақпараттандыру технологиясын пайдалануы: Мультимедия, электронды оқулықтармен жұмыс істеу, керекті ақпараттарды интернеттен шығарып алып пайдалануды іс жүзінде үйренуі керек. Елбасы Н. Ә. Назарбаев өз сөзінде «Жаңа ғасыр – адамгершілік ғасыры, ал адамгершілік бастауы – мектеп. Ауыл баласының білімі мен тәрбиесі жаһандану аясында ұлтты рухани мәңгүрттіктен сақтандыру ұлттық тәрбие мен білімнің қайнар бұлағы» - деген еді. Ал, әлемдік өркениетке жету, мектепті компьютерлендіру, интернет желісіне енгізу және қолданудан көрінбек. Болашақтың бүгінгіден де нұрлы болуына ықпал етіп, адамзат қоғамын алға апаратын құдіретті күш тек білімде ғана. Егеменді еліміздің тірегі – білімді ұрпақ. Болашақта еліміздің мәртебесін көкке көтеріп, экономикасы мен ішкі және сыртқы саясатын дамытатын да бүгінгі жас ұрпақ.

Қазіргі қоғам дамуының маңызды міндеттерінің бірі – мектептік білім беру аясында біліктілігі жоғары мамандарды даярлау болып табылады. Біздің қоғамның болашағы мұғалімнің кәсіби біліктілігіне және кәсіби деңгейіне тікелей байланысты.

Кілт сөздер: инновация, педагогика, процес, проблемы, білім беру, жоғарғы білім беру, технология.

GIFTED AS A SUBJECT OF PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL ANALYSIS

Zhubandykova A. M.

Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor

Karsybaeva R. K.

Candidate of Pedagogical Sciences, executive responsible associate professor

Izmagambetova R. K.

master of pedagogical sciences

Kazakh State Women's Teacher Training University

ABSTRACT

The authors have examined the question of talent in psychological and pedagogical studies in the article. The success of a particular type of activity in comparison with other people serves as a criterion of talent. A motive is of much importance in the transition of child talent into adult talent; it determines the future profession choice.

Identifying giftedness in children, its development and the transition to the adult talent is essential to the modern Russian society, which needs professional personnel capable to achieve high results in professional activities. Unfortunately, the gifted child is not always become gifted adults as children's gifts to go to an adult talent is not enough complex natural abilities or socially significant qualities. Development of gifted children - a long, painstaking process that requires efforts of both the child and his adult environment.

According to concepts of modern psychology talent includes: the ability to generate a model of the objective world, as close as possible to reality; high cognitive activity, which is not necessarily generated by the decision of the immediate problems; the ability to take an active imagination, it is possible "in mind" to create, retain and work with different images.

No matter how pronounced each of these components of giftedness, mediating high results of creative achievements. The ability to think creatively - not a set of mental abilities, and a single, not decomposable into components talent. But this gift - just a kind of opportunity, which is not necessarily true. But its development depends on the education system.

М. ЖҰМАБАЕВТЫҢ ПЕДАГОГИКАСЫ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ ТӘЛІМ ТӘРБИЕ

M. ZHUMABAYEV PEDAGOGY AND NATIONAL EDUCATIONAL TEACHING

**Қыяқбаева Ұлбосын Қозыбаевна
Айбергенова Салтанат Төлегенқызы
Бекмағамбетова Роза Карпыковна
Демеуова Ляззат Нұрмаханқызы
Сержанқызы Жансая**
АБАЙ атындағы Қаз ҰПУ

АҢДАТПА

Ұлттық тәрбие - ұлттық сана-сезімі жоғары болашақ маман тәрбиелеуде білім беру жүйесінің құрамдас бөлігі. Жалпы «ұлттық» деген сөздің астарында елге - жерге, тілімізге, дінімізге, салт-дәстүрімізге деген құрмет жатыр. «Ұлттық тәрбие» атауын алғаш әдеби-педагогикалық оқулықтарға енгізген М. Жұмабаев болды. Мақалада ХХІ ғасырда жас ұрпаққа тәлім-тәрбие мен білім беруді жетілдірудің басым бағыттары мен педагогика ғылымында ұлттық сананы қалыптастыруға бай көкейкесті мәселелердің маңыздылығы мен қажеттілігінің қаншалықты құнды екенін алаш ардақтысы, ұлттық педагогикамыздың негізін қалаушылардың бірі М.Жұмабаев ата-бабамыздан бірге келе жатқан ұлттық рухани құндылықтарымызды «Педагогика» оқулығында қарастырған.

Ұлттық тәрбие Отанын сүйетін патриот, жоғары адамгершілік иесі, ұлттық рухы биік парасатты азамат тәрбиелеу үшін қажет. Олай болса, басты мақсат – жас ұрпақты ұлттық игіліктер мен адамзаттық құндылықтар, рухани-мәдени мұралар сабақтастығын сақтай отырып тәрбиелеу.

Ұлттық құндылықтарымызды әлемдік деңгейге шығаруға қабілетті тұлға тәрбиелеу үшін:

- оқушылардың ұлттық сана-сезімін қалыптастыру;
- жас ұрпақ санасына туған халқына деген құрмет, сүйіспеншілік, мақтаныш сезімдерін ұялату, ұлттық рухын дамыту;
- ана тілі мен дінін, оның тарихын, мәдениетін, өнерін, салт-дәстүрін, рухани-мәдени мұраларды қастерлеу;
- жас ұрпақ бойында жанашырлық, сенімділік, намысшылдық тәрізді ұлттық мінездерін қалыптастыру сияқты міндеттерді орындағанда ғана басты мақсатқа жетеміз.

Кілт сөздер: Жас ұрпақ, ұлттық тәрбие, ұлттық құндылық, ұлттық сана-сезім, тәлім-тәрбие, ұлттық сана-сезім, дін, тарих, мәдениет, өнер, салт-дәстүр, рухани-мәдени мұра, патриот.

ABSTRACT

National education national identity part of the system of higher education in the upbringing of the future specialist. Overall, the “word” under - country, land, language, religion, traditions and customs of respect. “National education” enter the name of the literary and pedagogical, included in the textbooks. M. Zhumabayev.

In the article the younger generation in the twenty-first century the education and formation of national consciousness of the importance of education and the need to improve and priorities in the pedagogical science that everyone knows how rich in valuable Alash topical issues, one of the founders of the national pedagogikasy M. Zhumabayev ancestors, which, together with the national spiritual values “Pedagogy” in the textbook under consideration.

A patriot loves his country, national education, high moral owner, the citizen, the education of national spirit, for a reasonable. If the main goal is the education of the younger generation the benefit of national and universal values, spiritual and cultural heritage of respecting the continuity of education.

For the education of national values, capable of leading to the global face level: students, the formation of national identity;

- in the minds of the younger generation of respect for the native people, love of country, instilling a sense of pride and national spirit.

- native language and religion , its history, culture, art, traditions, spiritually-cultural heritage project;

- the younger generation, compassion, confidence, as only the main, when you perform tasks such as the formation of the national namechild masters to reach the goal.

Keywords: The younger generation, national education, National values, national identity, education ,national identity, religion, history, culture, art, traditions, spiritual and cultural heritage, patriot.

ОТБАСЫ ЖӘНЕ ОТБАСЫ ТӘРБИЕСІНІҢ БАЛА ДАМУЫНДА АЛАТЫН
ОРНЫ
THE ROLE OF FAMILY AND FAMILY EDUCATION IN CHILD DEVELOPMENT

Қыяқбаева Ұлбосын Қозыбаевна,
Бекбенбетова Қазына Асанқызы
Азимбаева Дариға Қуанқызы,
Каримова Разия Елеупанқызы
Алимбекова Анар Аймолданқызы
Абай атындағы Қаз ҰПУ

АҢДАТПА

Еліміздің өркендеуі, дамуы, болашағы қазіргі жас ұрпағымыздың тәрбиелі, жан-жақты білімді болуына көп байланысты. Қай ғасырда болсын, тәрбие мәселелері назардан тыс қалып көрген емес. Бала тәрбиесі - мемлекеттің аса маңызды міндеттерінің бірі.

Отбасы тәрбиесінің негізгі мәні отбасындағы өзара ынтымақтастық пен түсіністік болып табылады. Балалар ата-анасының еңбектегі ісіне көңіл бөліп, оны түсінуге тырысады. Ата-аналар да балаларының күн сайынғы әрекеттерін қадағалап жағдайларын біліп отырады. Отбасының берік негізі міне, осы рухани мүдденің бірлігінде. Оның біртұтас ынтымақта болуы, береке бірлігі ең алдымен ата-ана мүддесінің мәні мен мағынасында, әке мен шешенің бір-біріне, балаларына, олардың достары мен жолдастарына деген қарым-қатынасына байланысты болады.

Әрбір ата-ана өз ұлы мен қызының әдепті, саналы, иманды да ибалы, Отанының білімді азаматы мен азаматшасы болып жетілуін қалайды. Ата-ана перзентінің жақсы азамат болып жетілуі үшін өз отбасында тәрбиелеудің нәзік жақтарының заңдылықтарын білуі қажет. Сыйластық, түсіністік, үлкен жауапкершілік сезімдері бар отбасы – бақытты отбасы. Бақытты отбасында ғана ата-ана және олардың өзара қарым-қатынасы мазмұнды, сенімді болады. Бала тәрбиесінің алғашқы алтын қазығы - туған ұясы, өз отының басындағы тәрбиесі.

Кілт сөздер: Отбасы, ата - ана, тәрбие, отбасы тәрбиесі, отбасында ата-ананың рөлі, ынтымақтастық, ұлт болашағы, берік отбасы, бақытты отбасы, адамгершілік қасиет.

ABSTRACT

The prosperity, development and prospects of our country are largely due to the fact that today's young generation is educated and versatile. In all ages, the issues of upbringing did not go unnoticed. Child rearing is one of the most important tasks of the state.

The main subject of family education is mutual understanding and understanding in the family. Children tend to understand and appreciate the work of their parents. Parents also know the circumstances of their children's daily activities. The strong foundation of this family is the unity of this spiritual interest. The unity of one's unity will depend first of all on the meaning and meaning of the parent's interests, the relationship between the father and the mother, their children, their friends and companions.

Every parent wants his son and daughter to be educated, intelligent, and educated, educated citizen and citizen of their homeland. Parents should be aware of the subtle aspects of their upbringing in their own family so that their child can be a good citizen. Family with a sense of tolerance, understanding, and sense of responsibility is a happy family. In a happy family, parents and their relationships are content, confident.

The first golden trump card for the upbringing of the child is the nesting nest, the education of his own fire.

Keywords: Family, parenting, upbringing, family education, parents' role in the family, cooperation, nation's future, strong family, happy family, moral qualities.

**ҚАНАТТЫ СӨЗДЕР ТАБИҒАТЫ ЖӘНЕ АСҚАР СҮЛЕЙМЕНОВТІҢ
«ШАШЫЛЫП ТҮСКЕН ТІРКЕСТЕРІ»
THE NATURE OF THE WINGED WORDS AND DIFFERENT
UTTERANCES OF ASKAR SULEIMENOV**

Әділбекова Л. М.

фил.ғ.к., профессор

lazzat.m.adilbekova@gmail.com

Көпесбаева М. Б.

I курс магистранты

АҢДАТПА

Мақалада жазушы, драматург, аудармашы Асқар Сүлейменовтің шығармаларындағы қанатты сөздердің көркемдік ерекшеліктері, құрылымы мен ой қуаттылығы қарастырылады. Қанатты сөздердің, ең алдымен, әдеби жанр екендігін мойындай отырып, олардың ауыз әдебиетіндегі мақал-мәтелдермен құрылымы жөнінен ұқсастығы болғанмен, қай жағынан да аясы кеңірек. Негізгі энциклопедиялық жинақтарда қанатты сөздерге, немесе, афоризмдерге апофегмаларды, максималарды, сентенцияларды жатқызамыз. Бұл сөздердің ортақ ерекшеліктеріне: ақиқатқа ұмтылған терең ойы, көлемінің қысқалығы, қосымша түсініктемені қажет етпейтіндей, аяқталған ой екендігі, айтылған ойдың анықтығы, дәлдігі, сыртқы көркемдігі, эстетикалық тартымдылығы жатады. Нақылдардан, мақалдардан қанатты сөздер түр пішінімен, шығу тегімен ажыратылады. Мақалада афоризмдердің эпиграммадан, парадокстан, эсседен өзіндік ерекшеліктері қарастырылады.

Қанатты сөз авторларының басты мақсаты – ақиқатқа жеткісі келетін терең ой, күрделі мәселені айта отырып, өз көзқарасы бойынша адамдарға ең дұрыс жолды жеткізгісі келуі. Қанатты сөздер көптеген деректер мен сана-сезімнің синтезінен туады және оны тұжырым, ереже, ұстаным, қорытынды деп санауға болады. Яғни көлемді ойдың сығындысы, квинтэссенциясы. Ықшамдылық қанатты сөздің ең байыпты өзгешілігі әрі бұл ерекшеліктер оқушыға ойда жақсы жатталынып қалатындай әсер етеді. Ойдың аяқталғандығы қанатты сөздердің дербес тіршілік ете алатындығын көрсетеді. Бейнелілік, кемелділік, ұшқыр ой, нақтылық — оқырманды өзіне тартатын қанатты сөздің қасиеті. Зерттеуде әдебиет теориясына афоризмдерді алғаш ғылыми түрде сипаттап, түсіндіріп, айналымға кіргізген, өз кезеңінде-ақ (XVIII ғасыр) қоғамның рухани емшісіне айналған испан философы, әдеби теоретик, мифологияның білгірі Бальтасар Грасианның «Қалта оракулы» еңбегіне сілтемелер жасалынады. Сонымен қатар, мақалада, теориялық тұжырымдардың анықтамасына, белгілі қазақ жазушыларының қанатты сөздері, олардың ішінде жазушы, драматург, аудармашы Асқар Сүлейменовтің «Шашылып түскен тіркестері» негізге алынып отырады.

Сөз, сөйлем, стиль, драма т.б. әдебиет терминдеріне өзіндік түсініктемелерін берген жазушының сан тақырыпты қозғайтын қанатты сөздері халық арасына кеңінен тап кеткен. «Сөйлемнің жазатын өмірі бар да, сөйлемнің өз өмірі бар. Жазарман сөйлемді тірі шөпті таптағандай таптайды. Сөйлемнің тән екені, оның сан тарау тамырлары, капилляр-тамыршалары бары ұмыт қалады. Абзацқа, тарауға, бүкіл кітапқа қызмет ететін сөйлемнің автономды өмір кешерін ұмытады. Шығарманың бір аты – ырғағы ыңқылдаған, бояуы

кемпірқосақ боп көрінер, күміс ойы түпке тартар сөйлем ғана. Жазарман емес жазушы үшін қиынға түсері: сөйлемдегі өмір мен сөйлемнің өмірін жымын білдірмей өру. Сөйлемдегі өмір мен сөйлемнің өмірі бірікпегесін тірі тіркес тумайды. Өмірдің тамыр солқылы мен сөйлемнің тамыр солқылын лингвистикалық проза ғана қоса алады» сынды талғампаз суреткердің талғамды ойлары мақалада кеңінен пайдаланылды.

Кілт сөздер: Қазақ қанатты сөздері, драматург, Асқар Сүлейменов, көркемдік қуаты, жанр.

ABSTRACT

The article explores the artistic features, structure and power of winged words in the works of writer, playwright, translator Askar Suleimenov. It is clear that the structure of winged words as a genre of literature is similar to proverbs, but winged words are broader. In the main encyclopaedic collections winged words are relating to the apophages, maxima. Common features: short words, deep thoughts, accuracy, external beauty and aesthetic appeal. Winged words are divided from from proverbs by their origin. The article discusses features of aphorisms from the epigram, the paradox, the essay. The main goal of the winged words authors' is to explain to reader the deep meaning of the wise words by two words. Winged words arise from the synthesis of many data and consciousness and can be considered as conclusions, rules, regulations, conclusions. That is, an excerpt from a broad idea, a quintessence. The simplest difference is that the features of the winged word are so well remembered. The end of the idea indicates that winged words can exist independently. Virtuosity, perfection, energetic thought, realism are qualities of a winged word that attracts the reader. The article explores the scientific description of the Spanish philosopher and literary theorist and expert on mythology Baltasar Grasiyan's work called "Pocket Oracle" (XVII century) where aphorism theory was explored as genre of literature at the first time. In addition, the definition of theoretical conclusions in the article is based on Kazakh winged words of the authors, including the work of the novelist, playwright, translator Askar Suleimenov called "Disjointed expressions". Word, sentence, style, drama, etc. wounded words of the writer, who gave his explanations for the conditions of literature are widely explained to the public. "The phrase has a life of writing, and this phrase has its own life. The writor tries to strike with a phrase, as if he tramples on the grass. One of the explanations of the works is a rhythm and glimpse. The article widely uses the complex thoughts of a different writers.

Keywords: Kazakh aphorisms, playwright, Askar Suleimenov, artistic power, genre.

ҚАЗАҚ АФОРИЗМДЕРІНДЕГІ ҚУАТТЫ ОЙЛАР: А. СҮЛЕЙМЕНОВ, З.
ҚАБДОЛОВ ШЫҒАРМАЛАРЫ НЕГІЗІНДЕ
BASIC THOUGHTS IN KAZAKH APHORISMS: ON THE EXAMPLE OF WORKS BY
A. SULEYMENOV AND Z. KABDULOV

Әділбекова Л. М.

фил.ғ.к., профессор

lazzat.m.adilbekova@gmail.com

Көпесбаева М. Б.

I курс магистранты

АҢДАТПА

Мақалада қай әдебиетте болмасын ақын-жазушылардың сирек қалам тартатын жанры — қанатты сөздер, яғни афоризмдердің көркемдік ерекшеліктері, құрылымы мен ой қуаттылығы туралы қарастырылады. Адамзат баласы жиырма бірінші ғасырға аттаған және де биік технология мен цифрлы дәуірге аяқ басқанына қарамастан, кітап ғасыры адами капиталды рухани жетілдірудің бірден бірі жолы ретінде өз құнын жойған жоқ. Сонымен бірге, әдеби жанрлар ішінде шағын көлемді көркем шығармалар мен бір қазан ойды бір қасық сөзбен жеткізуге қауһарлы, айтылуы көркем әрі ырғақты болып келетін сентенциялар, григерийлер, афоризмдер мен қанатты сөздер қашан да қырман сұранысына еге болып келеді. Мемлекет көлеміндегі мыңдаған баспаханалардан шығып жатқан түрлі саладағы әдеби, ғылыми, мәдени еңбектерге күніне толығып жататын ақпаратты басылымдарды қоссақ, интернет пен технология заманы саналатын ХХІ ғасырда оқырман назары әлі де кітапта екендігіне көз жеткізу қиын емес. Мақалада қазақ әдебиетіндегі тақырыптық жанрлық аясы күні бүгінге дейін арнайы қарастырылмаған, сонда да адамзат ақыл-ойының квинтэссенциялық көрсеткіші болып табылатын қанатты сөздер мәселесіне арналып отыр. Қанатты сөздердің ауқымы қанша кең болса, тарихы да сонша терең болып келеді. Қанатты сөздер - өз дәуірі тудырған замана таңбасын арқалайтындығын, оған қатысты барлық проблемаларды көтеретіндігін, кейде тарихи оқиғаларға нақты әсер ететіндігін ғылыми дәлелдеп шығуға болады. Ой иесі, сөз иесі адам туралы жанр болып табылатын қанатты сөздер әдебиеттің бір қарағанда көне түріне жатқанымен де, интеллектуалдық өнердің теңдессіз түрі ретінде бүгінгі қоғамда нағыз ғұмырлы жанрға жатады. Бүгінгідей ақпараттар ағымы айрықша ағылған заманда, афоризмдердің мәні артуда десек қателеспейміз.

Кемелдігіне қатысты философтар, тілдік бірлік ретінде лингвистер, поэтикалық сұлу, әрі ықшам көркем сөз тіркесі ретінде әдебиетшілер афоризмдерді өз аясына тартып, өз тұрғысынан бағалауға тырысып келген, әрі бұл үрдіс жалғасуда. Әйтсе де, афоризм, ең алдымен әдеби жанр екендігін мойындауға тиістіміз.

Кілт сөздер: Қазақ афоризмдері, Асқар Сүлейменов, Зейнолла Қабдолов, көркемдік қуаты, тәуелсіздік, жанр.

ABSTRACT

The article considers the artistic power and peculiarities of the aphorisms of Kazakh poets and writers, It is a rare and original genre of literature. This article is about the aphorisms - the

most popular genre among poet writers, i.e. about the beauty, deepness of words, construction and power of aphorisms. XXI century is the century of technologies and digital age, but despite this century of books is already vital for moral development. Also, short, understandable aphorisms, maxims that can describe the big and deep idea in two words were always interesting for every reader. It is clear that in the era of digital technologies, developed means of communication and accessible internet, importance of thousand works of every genre: literary, cultural, scientific, classical and others printed by printing house has a big impact to the readers. In this article you can find a lot of theses on the means of development of aphorisms as genre in the literature. According to the analysis, aphorism as one of the genres of Kazakh literature was not fully explored to this day. Aim of this article is to give versatile information on establishment of the new genre in Kazakh literature, also advantages and specificity of aphorisms in Kazakh literature was fully explored. History of catchwords is as deep and large as their scope. It is easy to prove the fact that aphorisms reflect the history and vital problems of the time, when they were written. Aphorisms as genre play an important role in literature due to the fact that they are top of mind every time, despite they are ancient form of literature that didn't require relevance till our days. So we can say that in the time of huge data of information, role of aphorisms is increasing day by day.

Nowadays philosophers, linguists, litterateurs try to use aphorisms in their activities during exploration of this genre. We have to admit the fact that aphorism is firstly literary genre.

Keywords: Kazakh aphorisms, Askar Suleimenov, Zeynolla Kabdulov, artistic power, independence, genre.

GEOGRAPHICAL FEATURE OF TOURISTIC OBJECT “ISSYK-KUL”
(DESCRIPTION)

Prof. Dr. Fatih YÜCEL

Ömer Halisdemir University

MAKHASHEVA Aigerim Sansyzbayeva

PhD doctoral student

Kyrgyzstan Interstate University

AIGUZHINA Saniya Uringaliyevna

Aktobe Regional State University named after K. Zhubanov

АҢДАТПА

Бұл мақалада «Ыстықкөл» туристік нысанының географиялық ерекшелігіне сипаттама берілген. Ыстықкөл – Қырғыз жеріндегі тұйық көл. Солтүстік Тянь-Шаньдағы Күнгей Алатауы мен Теріскей Алатау аралығындағы тау жоталарында, теңіз деңгейінен 1608 метр биіктікте орналасқан. Ыстықкөл әлемдегі ең ірі тау көлдерінің бірі. Аталмыш мақалада Ыстықкөл туралы толықтай анықтама кеңінен қарастырылады. Сонымен қатар, бұл мақалада көлдің тарихи атауы да атап өтіледі. Бұрынға кездерде көл атауы Цинчжи және Дацинчжи (қытайша «мөлдір» және «үлкен мөлдір»), Суйе көлі, Жехай, Яньхай болған. Бұл қытай тілінен аударғанда «Шу өзенінің көлі», «ыстық немесе жылы», «тұзды» деген мағынаны береді. Түркі және монғол тілінде «тұзды көл Тұзкөл немесе Тұзкөл-Нор». Қытай деректеріне сүйенетін болсақ, VII ғасырдың бастап жергілікті халық оны Ыстықкөл деп атаған. Көлдің қазіргі атауы туралы екі түрлі дерек бар, бұл туралы толығырақ осы мақалада түсіндіріледі. Геологиялық құрылымы жағынан алғанда Ыстықкөл тектоникалық көл болып саналады. Оның себептері кеңінен аталған мақаланың соңғы бөлігінде қарастырылады.

Тянь-Шань таулары аралығында орналасқан Ыстықкөл елдің ең басты рекреациялық байлығы болып есептеледі, оны “Тянь-Шанның інжу-маржаны” деп атайды. Мұнда Қырғыз елінің көрікті демалыс-сауықтыру орындары орналасқан. Бұл туралы деректер де осы мақалада баяндалады.

Сонымен қатар, бұл мақалада тау халқының өмірі қарастырылған. Тауалды белдеуі мен орта таулы аудандардағы халық етті-сүтті бағыттағы ірі қара мал, биік тауларда қодас өсіреді. Бұл ірі қаралармен салыстырғанда жылқы малының саны 300 мыңға көп. Сондықтан, таулы аудандардағы шаруашылықтардағы жергілікті халықтың басты және сүйікті сусыны қымыз кеңінен дайындалады. Асыл тұқымды жылқылар өсіретін шаруашылықтар да Ыстықкөл жағалауында орналасқан.

Аталмыш мақалада Ыстықкөл көлінің географиялық орналасуына және геоморфологиялық құрылысының қалыптасу айырмашылығын талқылай келе, туристік нысанының шипалы аймақ екендігі атап көрсетілген. Сонымен қатар, Ыстықкөл көлінің аумағындағы қорықтар мен көркем жерлердің географиялық жағдайлары туралы қарастырылған.

Кілт сөздер: Тянь-Шань, Ыстықкөл, Шолпан-Ата, Ыстық-ата, Жетіөгіз, Алтын-Арашан, туризм, геология, тектоника, ландшафт, топоним, минералды бұлақ.

БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУДА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

RAISE THE QUALITY OF KNOWLEDGE USING A NEW TECHNOLOGY

Медеуова Ғ. Ж.

а.ш.ғ. канд., қауымд.проф.м.а.

medeuova.galiya@mail.ru

Рахимова З. С.

пед.ғыл.магистр, аға оқытушы

Құрасбаева А. Ж.

пед.ғыл.магистр, оқытушы

Қойлыбаев Жасұлан

ж.ғ.м., оқытушы

АҢДАТПА

Бұл мақалада білім беру жүйесінің алдында қоғам дамуының қай кезінде болмасын үлкен міндеттер тұрғаны белгілі. Өйткені білім беруді дамыту арқылы, мемлекеттің өсіп өркендеуіне жақсы жол ашылары сөссіз. Қазір қоғамның өзгеруіне байланысты білім беру әдістері де, білімнің көлемі де үнемі өзгеріп, дамып отырады. Жаңа педагогикалық технологияларға білім беруді ізгілендіру технологиясы, түсіндіре басқарып, озат оқу технологиясы, деңгейлеп саралап оқыту технология, міндетті нәтижелерге негізделген саралап оқыту технологиясы, модульдік оқыту технологиясы және дамыта оқыту технологиясы кіреді. Дамыта оқыту технологиясының басты міндетті оқушыларды өз бетімен ізденуге үйрету, олардың танымдылық икемділіктерін дамыту.

Ізгілендіру технологиясының мақсаты баланың танымдық күшін қалыптастыру және дамыту.

Озат оқыту технологиясы барлық балаларды табысты оқыту, сараптау, әр оқушыға берілетін тапсырманың қиыншылықтарын жеңу. Деңгейлеп саралап оқыту, оқушыға оқу деңгейін таңдауға ерік беру.

Қазіргі уақытта педагогика ғылымының ерекшелігі - баланың тұлғалық дамуына бағытталған жаңа оқыту технологиясын шығаруға ұмтылу. Білім беру саласында оқытудың озық технологияларын меңгермейінше сауатты, жан-жақты маман болу мүмкін емес. Жаңа технологияны меңгеру мұғалімнің интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және өзін-өзі дамытып оқу тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі. Жаңа технологиялар қызықты әрі сапалы жүргізудің жинақталғын тәсілі бола келіп, оқылатын пәндердің жете меңгерілуіне әсер етеді. Оқу жүйесіне тың тәсілдер жүйесінің тиімді технологиясының енуі - бүгінгі күннің талабы. Бұл жағдайда мұғалімнің алға қойған маңызды міндеттері орындалып, талабы таудай жеке тұлға қалыптасатыны сөссіз. Әр оқушының қабілетін танып білуге жаңашыл жұмыс, жаңашыл ізденіс оң нәтиже береді. Қойылған педагогикалық мақсатты нәтижеге дейін жеткізуге арналған “оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауды дамыту” бағдарламасының оң нәтижесін беретін құрылымдық ерекшелігін оқытушыларымыз жақсы түсіндіреді, өз тәжірибесіне жан-жақты енгізеді. Мұғалім білім беру үрдісінде сабақты құрамдас бөліктерге бөліп,

оқушының пәнге деген қызығушылығын ояту, ойлау мен үйренуге бағытталған жаңа мағынаны тану, жаңа материалды ой-толғаныс кезеңінен өткізіп оқушы өзін-өзі бағалауға, салыстыруға, қорытынды жасауға үлкен мүмкіндік береді. Педагогикалық технологияның бұл түрінде баланың ізденушілік-зерттеушілік әрекетін ұйымдастыру алға қойылады.

Заман талабына лайық қызмет ететін оқытушылар білім сапасын арттыру үшін жаңа педагогикалық технологиялады кеңінен пайдалану керек.

Кілт сөздер: технология, диагностика, деңгейлеу, саралау, дамыту, озық, модульдеу, ізгілендіру, сын тұрғысынан, оқыту.

ABSTRACT

In this article, it is clear that at any time, the educational system faces great challenges by the development of society. Because by the development of education, you will find a way to the prosperity of the nation. Nowadays, the educational methods and the amount of education are constantly changing and developing in connection with society change. New pedagogical technologies include technology of humanization of education, educate by explaining, advanced technology, analyzing and selecting technologies, analyzing and selecting technologies based on mandatory results, modular learning technology and advanced learning technology. Teaching the students to be self-motivated, the development of their cognitive abilities.

The purpose of the optimization technology is to create and develop the cognitive force of the child. The advanced teaching technology is directed to educate, analyze, and overcome the obstacles by students. Teaching by analyzing and selecting gives to student the opportunity to choose the level of study. At present, the peculiarity of pedagogical science is the aspiration for the development of new educational technologies aimed at the personal development of the child. It is impossible to be a competent, versatile specialist until you master the advanced training technologies on the area of knowledge. Learning new technology will help the teacher to organize the intellectual, professional, moral, spiritual, civic and self-motivated learning process effectively. New technologies are an exciting and high-quality way to keep track of the learning subjects. The introduction of effective technologies in the training system of the learning system is a requirement of nowadays. In this case, it's clear that all important purposes of teacher will be realized and as a result the individual with high potential will be formed. Innovative works, modern searches give a positive outcome to knowing each student's abilities. Our teachers are well aware of the structural peculiarities of the program "Developing the critical thinking by writing and reading" to deliver the targeted pedagogical goal. The teacher will be able to divide the lesson into the learning processes, to arouse the interest of the student's in the subject, to understand and to learn, to pass the new material through the stage of thought, and to give the student self-esteem, comparisons and conclusions. In this type of pedagogical technologies, the goal is to organize student's search and research activity.

Modern teaching technologies should be widely used by teachers who correspond to modern requirements to improve the quality of education.

Key words: technology, diagnostics, leveling, differentiation, development, advanced, modularization, humanization, critical thinking.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТАУЛЫ АЙМАҚТАРДА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТУРИЗМДІ
ДАМУ ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ

PROBLEMS OF MOUNTAIN TOURISM DEVELOPMENT IN VILLAGE
REGIONS IN KAZAKHSTAN

Садыкова Дамежан

ж.ғ.м., аға оқытушы

damelia_71@mail.ru

Әділхан Динура

АНДАТПА

Туризмнің дамуы халықаралық экономиканың ең басты динамикалық салалары ретінде әлемдік деңгейдегі өзекті мәселе.

Мақалада Қазақстандағы тау туризмінің қалыптасуы мен даму тарихы, туризмнің басты нысаны тау ландшафттарын қорғау, экологиялық ластанудың алдын алу мәселелері мен экотуризмді дамыту бағыттары қарастырылды. Дүниежүзілік дамыған және дамушы мемлекеттердің тау туризмі ерекшеліктері, тау ландшафттары мен рекреациялық ресурстарын қорғаудағы әдіс-тәсілдері, табиғат қорғау заңдары мен ұлттық туризм саласын дамытудағы жобалары мен тәжірибелері айқындалып болашақта еліміздегі тау экотуризмін дамытуда пайдаланатын әдістері мен тиімді жолдары көрсетілді. Қазақстанның көрікті тау аймақтары мен рекреациялық ресурстары, экологиялық туризм нысандарын пайдалану, экотуризмді дамыту арқылы еліміздегі экологиялық, экономикалық мәселелерді шешу, экотуризм саласын аймақтық деңгейде дамыту мүмкіншіліктері, еліміздегі таулы аймақтарда экотуризмді дамыту бағыттары, жобалары, әлемдік тәжірибелерді пайдаланудың салыстырмалы әдістері мен экотуризмді дамытудың статистикалық, ғылыми болжау әдістері айқындалды.

Кілт сөздер: экология, экотуризм, тау ландшафты, рекреация, тұрақты даму, табиғат ресурстары, рекреациялық аймақтар, кепілдеме, лицензия, ерекше қорғалатын аймақтар, туризм.

ABSTRACT

The development of tourism this is actual problem of world-class as the main dynamic sectors of the international economy. The article discusses the history of the development and formation of mountain tourism in Kazakhstan, protection of mountain landscapes - the main objects of tourism and eco-tourism development trends. It also determines the characteristics of mountain tourism, methods and ways to protect mountain landscapes and recreational resources, nature conservation legislation, projects and experiences of domestic tourism in the world's developed and developing countries, provides a method and effective ways used in the future development of mountain tourism in Kazakhstan. It is defined as follows: scenic mountain landscapes and recreational resources of Kazakhstan, the possibility of solving the economic problems of the country through the development of eco-tourism, eco-tourism development at the regional level, direction and development of ecotourism projects mountain regions,

comparative methods use global experience and statistical methods for the development of ecotourism and methods of scientific forecasting.

Keywords: ecology, eco-tourism, mountain landscapes, recreation, sustainable development, natural resources, recreational areas, warranty, license, specially protected areas, tourism.

СТУДЕНТТЕРГЕ МӘТІНДІ ОҚЫТУ ТӘЖІРИБЕСІНЕН

FROM THE EXPERIENCE OF TEACHING READING TO STUDENTS

Сарбасова Арайлым Нұрғабылқызы

тіл білімі магистрі, лектор

КИМЭП Университеті

arailym@kimep.kz

АҢДАТПА

Жоғарғы оқу орындарында оқылатын қазақ тілі пәнінің мақсаты- студенттерге қазақ тілін меңгерту, қазақ тілінде сөйлеп, жаза білуге үйрету, ойлау, тыңдау қабілеттерін арттырып, пікірін білдіре алуға бағытталады. Осы үдерістерді жүзеге асыруда тіл үйренуші студент сөйлесім әрекетінің барлық түрлерін қолдану арқылы білімін жетілдіреді. Лексикалық қорды толықтырып, пікірін айтып, талдауға үйрететуде оқылым әрекетінің орны ерекше. Оқылым әрекеті студенттің тілдік біліктілігін қалыптастыратын негізгі бағыт екенін ескере келе, грамматикалық құрылымдар мен лексикалық ерекшеліктерді меңгерте отырып, жаттығуларды орындату тәжірибеде айтарлықтай нәтиже беретіні белгілі. Олай болса оқылымның негізі – мәтін, ал мәтінді меңгеру үш кезең арқылы жүзеге асатыны мәлім. Бірінші кезеңдегі мәтін алды тапсырмалардың мақсаты – лексикалық тапсырмалар. Ол тапсырмаларды екі түрге бөлуге болады: мәтіндегі ойға алып келетін сөйлесім тапсырмалары және мәтінде кездесетін сөздік тапсырмалар. Бұл тапсырмаларды орындау барысында студент кіріспе жасап, мәтіннің мазмұнын алдын ала болжамдап түсіне алады. Мәтінмен жұмыс кезеңінде ақпаратпен жұмыс түрлері талданады. Мәтіннен негізгі, қосымша ақпараттарды тауып, түсінуге бағытталған жаттығу жұмыстары жүргізіледі. Мұндағы мақсат – мәтіннің мазмұнымен жұмыс, яғни мәтінді оқу барысында кездескен тілдік бірліктерді түрлі айтылымдарда қолдануға мүмкіндік береді. Мәтіннен кейінгі кезеңде мәтіннің мазмұнында көтерілген мәселелерге пікір білдіру, қолдау, қарсы шығу сияқты студенттің шығармашылығымен байланысты тапсырмалар жүргізіледі. Мақалада өз тәжірибемізден алынған оқылым тапсырмалары үш бағытта: сабақ барысындағы оқылым, үйде оқу жұмысы және аутенттік мәтіндерді үйретуде қолданылатын үш кезеңдік тапсырмалардың түрлері беріліп, мысалдармен талданады.

Кілт сөздер: оқылым түрлері, үйде оқу жұмысы, аутенттік мәтіндер, үш кезеңдік тапсырма.

ABSTRACT

The goal of the “Kazakh language” course in higher education is to teach students to improve their ability to speak and express their opinion in Kazakh language, improve their thinking and listening skills. In carrying out these processes, the language learner improves his knowledge with the help of different forms of interaction. “Reading” plays one of the most important roles in the learning process of a foreign language. It is always aimed at perceiving a ready-made speech message (rather than creating it), receiving information. Considering that reading activity is the main direction in improving student’s language proficiency, it is clear that

the studying process of grammatical structures and lexical features have a significant impact on the use of language in real- life practice. It is known that the basis of reading is text, and textuality is realized in three stages.

The purpose of the first part of the text is to perform lexical tasks. These tasks can be divided into two types: discussion of the text and vocabulary of the text. When performing these tasks, the student can enter and anticipate the content of the text. While working with the text, the type of work with information is analyzed. Text is taught to find and understand the key, additional information. The goal here is to work with the content of the text, that is, the use of language units that occur when reading the text in different versions. During the post-text period, the content of the text raises tasks related to the creativity of the student, such as feedback, support and contradictions. The article presents three types of theoretical tasks that are used in reading our experience and are analyzed by examples.

Keywords: types of reading, home reading, authentic texts, three-stage tasks

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭКОТУРИЗМДІ ДАМУ АРҚЫЛЫ
БИОРЕСУРСТАРЫН ҚОРҒАУ

PROTECTION OF BIORESOURCES THROUGH THE DEVELOPMENT OF
ECOTOURISM IN KAZAKHSTAN

Садыкова Дамежан

ж.ғ.м., аға оқытушы

ҚазмемқызПУ

Даутбек Аккия

№157 орта мектептің

4 сынып оқушысы

АНДАТПА

Экологиялық туризм - қазіргі заман туризм бағытындағы әлемдік дамыған туризм түрі.

Экологиялық туризм адамның айналадағы ортаға тигізетін әсерінен пайда болады. Экологиялық туризм табиғат нысандарына белсенді, танымдық саяхат жасау.

Антропогендік іс-әрекет, туризмнің экологиялық талаптарды орындамай дамуы табиғи кешендердің біртіндеп деградацияға ұшырауына әсер етті. Соған байланысты әлемнің көптеген елдерінде табиғи кешендердің бірқалыптылығын сақтайтын жоспарланған аймақтық туризм, яғни экологиялық туризм пайда болды.

Экологиялық туризмді дамыту мақсатында дүние жүзілік табиғат қоры, табиғат ресурстары мен табиғатты қорғау халықаралық одағы ұйымдары құрылды [1].

Әрине, «экологиялық туризм» ұғымы жер шарының адам аяғы баспаған, әрі пайдаланылмаған жерлерімен саяхат жасауды ғана білдірмейді. Қазіргі уақытта бұл ұғым кең ауқымды қамтиды. Ол экологиялық туризмнің басты мақсатымен анықталады: табиғатпен бірігу, оның түпкілікті маңызын ұғыну және қорғау қажеттілігін түсіну. Сондықтан туризмді адамзаттың «ашық» ортада болуымен сипаттауға болады. Сонымен қатар оның көркемдік, экзотикалық, қайталанбас табиғат құбылыстары мен нысандар арасындағы тығыз байланысты білдіретін, адамның ғылыми аймақтанушылық қажеттіліктерін қанағаттандырады. 2001 жылы халықаралық конференцияда экологиялық туризмнің нақты анықтамасы ұсынылды.

Экологиялық туризм:

1. Кез-келген туризм түрі мемлекеттердің тартымдылығы мен табиғи негізі.
2. Экотуризм-экологиялық білім мен экологиялық тұрақты даму принциптері негізінде қоршаған ортаны қорғау.
3. Табиғаттың сирек өсімдіктері мен жануарларын зерттеу, ерекше экожүйелерін зерттеу мақсатындағы тиімді саяхат.
4. Туризм мен жергілікті халық, биоалуантүрлілік арасындағы қолайлы орта қалыптастыратын саяхат. Сонымен; «экологиялық туризм- табиғатты зерттеу, білу арқылы зиянды әсерін тигізбей саяхат жасау, экологиялық жағдайларының алдын – алу арқылы қорғау». Экологиялық туризмнің басқа туризмдерден айырмашылығы табиғатта туристердің берілген тәртіпке бағынуы, табиғи ландшафттарды шектен тыс ластаудан

қорғау және индустриялық туризм дамуының басты шарты болып табылатын табиғи ресурстардың деградациясын болдырмау, ластанудан қорғау.

Кілт сөздер: қорық, туризм, саяхат, экология, экожүйе, биоресурс, табиғат, ландшафт.

ABSTRACT

Ecological tourism is a modern type of tourism in the developed world in the field of tourism.

Ecological tourism is the result of human impact on the environment. Ecological tourism is an active and educational travel to nature objects.

Human action, fulfilling the requirements of the environmental tourism development contributed to the degradation of natural systems gradually. Thereby, in many countries of the world planned regional tourism, ie environmental tourism, which maintains the uniformity of natural complexes. In order to develop ecological tourism, the World Wildlife Fund, the International Union of Natural Resources and Environmental Protection has been established [1].

Of course, the concept of “ecological tourism” does not just mean traveling around the globe with no human feet came and unused areas. Currently, this concept covers a wide range. It is defined as the main purpose of ecological tourism: to understand the need to integrate with nature, understand its essential meaning and protect it. Therefore, tourism can be characterized by the presence of an “open” environment of mankind. At the same time, it is closely linked with its artistic, exotic, unique phenomena and phenomena, and meets the scientific geographical needs of a person. In 2001 the international conference presented a clear definition of ecological tourism. Ecological Tourism:

1. Any type of tourism is the appeal and natural base of states.
2. Ecotourism - Environmental protection based on sustainable environmental development and environmental sustainability principles.
3. The study of the nature and rare animals, plants, ecosystems in order to effectively study a special journey.
4. Tourism and local population, creating a favorable environment for biodiversity. Now then; «ecological tourism - protection of nature through research, knowledge of travel without harmful influence, prevention of ecological situations». The ecological tourism differs from other tourism in order to protect the natural environment from excessive pollution and to prevent the degradation of natural resources, which is the main condition for the development of industrial tourism, from pollution.

Keywords: nature reserve, tourism, travel, ecology, ecosystem, bioresources, nature, landscape.

АБАЙ ЖОЛЫ – ХАҚ ЖОЛЫ

Кадралинова Марияш Тлеугабыловна

Доктор филологических наук, профессор

Костанайский Колледж Социального Образования

Kkco_kst@mail.ru

АНДАТПА

Ұлы Абайдың шығармашылық мұрасы – халқымыздың ғасырлар бойы маңызын жоймайтын рухани қазынасы. Заман өзгерген сайын, халықтың сана-сезіміне еркіндік самалы есіп, ақыл есі желпінген сайын, ұлы ақынның өлмес мұрасы да жаңа бір қырларынан ашылып, жарқырай түспек.

Сөзсіз, Абай - біздің әдебиетімізде ең көп зерттелген ақын. Сонымен де қазіргі егеменді елде абайтанудың жаңа заманы мәселенің шындығына жетіп, байбына барудың ең қолайлы заманы туып отырғаны. [1]

XX ғасырдың басында Петербургте «Россия. Полное географическое описание нашего отечества» атты көптомдық анықтамалық басылымда. Оның 18-томы «Киргизский край» деп аталып, Қазақстанға арналған, 1903 жылы жарыққа шыққан томның бас редакторы Седельников болып, редактор құрамына Әлихан Бөкейханов та енеді. Көлемі 478 беттің кітапқа қазақ халқының тарихы, жер аумағы, этнографиялық құрамы, тұрмысы мен мәдениеті Ә. Бөкейханов жазған. Мұнда қазақ жазба әдебиетінің негізін салушы ретінде Абай шығармаларынан тұңғыш рет мыназда мәліметтер берілді. «Чудные его стихи, посвященные временам года (весна, лето, осень и зима) сделали бы честь знаменитым поэтам Европы» деген пікір ақынның мұраларының мәңгілік өміріне жол ашып кеткені де мәлім және 1909 жылы Петербургте ақын шығармаларының алғашқы жинағы басылып шыққан, оның редакторы Әлихан Бөкейханов болған.

Абай атын ардақтап, оның асыл мұрасын халқының санасына жеткізуге белсенді ат салысқан «Қазақ» газетінің қайреткерлері. Айталық, Ахмет Байтұрсынов 1914 жылы «Қазақтың бас ақыны» атты мақаласында Абай өнерінің не себепті қадірлі болатын сырын ашып, тегіс білу керек» десе, М.Дулатов «Қазақ әдебиетінің атасы хүкімінде тарихта аты алтынмен жазылар Абай» атты мақаласында халықтың рухани қазынасындағы ұл ақынның тарихи орнын анықтап, оның ерекшелігін ашады.

«Қазақ» газетінің төңірегінде топтасқан қайраткерлер болды. Ахмет Байтұрсынұлы 1914 жылы «Қазақтың бас ақыны» деген тақырыппен газеттің үш санында көлемді мақала жариялап, Ә.Бөкейхановтан кейінгі байсалды пікірді білдірді.

KAZAK ROMANCISI İLYAS ESENBERLİN VE "GÖÇEBELER" ÜÇLEMESİ ÜZERİNE

Dr. Öğr. Üyesi Ayvaz MORKOÇ
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
ayvazmorkoc@gmail.com

ÖZET

Kazak edebiyatının önde gelen isimlerinden İlyas Esenberlin, daha çok tarihi romanlarıyla tanınmaktadır. Onun gerçek tarihe dayanarak kaleme aldığı eserleri zengin Kazak kültürünü yansıtan birer hazine niteliğindedir. 1915 yılında dünyaya gelen Esenberlin, henüz dokuz yaşında iken yetim kalmış, kardeşi ile birlikte yetimhanede büyümüştür. Çok zor geçen çocukluk döneminin ardından İkinci Dünya Savaşı'na katılmış, ağır yaralanarak savaş gazisi unvanıyla Almatı'ya dönmüştür. Eğitim gördüğü Kazakistan Maden ve Metalurji Enstitüsü'nden 1940 yılında mezun olmuştur. İlyas Esenberlin, Kazakistan'ın milliyetçi aydınlarından olan, değerli şair, Saken Seyfullin'in kızı ile evlenir. Sovyet yönetimi tarafından rejim muhalifi olarak görülen Seyfullin, kurşuna dizilerek öldürülmüştür. "Vatan haini" iftirası atılan bir şairin kızı ile evlendiği için İlyas Esenberlin sürekli suçlanmış, baskıya maruz kalmıştır. Uzun süren kovuşturma ve mahkeme sürecinin ardından zorunlu çalışma kampına gönderilerek cezalandırılmıştır. Cezasını çekerken Karakum Kanalı'nın inşasında zorla çalıştırılan mahkumlar arasında yer alır.

İlk kalem denemesi eserlerini 1945 yılından itibaren yayımlamaya başlayan İlyas Esenberlin, sonradan her biri halk arasında ünlü olacak 40'tan fazla şarkının sözlerini yazmıştır. Batı dillerinden Kazak Türkçesi'ne tercüme yapmış, edebiyat dünyasında ses getiren başarılı tiyatro eserleri kaleme almıştır. 1947-1951 yılları arasında Kazak Devlet Filarmoni Orkestrası direktörlüğünü, ardından da Kazakistan devlet edebiyat yayınlarının editörlüğünü üstlenmiştir..

Tespitlerimize göre yazar, uzun süren ön hazırlık ve tarihi belge toplama faaliyetinden sonra 1965 yılında ünlü *Göçebeler* üçlemesinin ilk romanını yayımlar. Esenberlin, *Elmas Kılıç* adını taşıyan birinci kitapta Kazak Hanlığı'nı kuran Janibek ve Kerey hanları tarihi kişilikleriyle roman kahramanı olarak ele alır. *Can Çekişme* adlı ikinci romanda Kazak Hanlığı'nı dağılma sürecinden kurtararak tüm Kazakları bir bayrak altında toplamayı başaran Abılay Han'ı anlatır. *Gazap* isimli üçüncü romanda ise Kazak coğrafyasının Çarlık Rusyası'nın egemenliği altına alınmasına isyan ederek bağımsızlık mücadelesine girişen Sultan Kenesarı Kasımoğlu'nu konu etmektedir. Yaptığımız inceleme neticesinde Üçlemeyi oluşturan kitapların gerek roman tekniği, gerekse tarihi gerçeklik yönlerinden büyük bir sorumluluk ve ustalıkla yazıldığını gördük. Bununla birlikte romanların eser başkışilerinin karakter ve duygu dünyasını başarıyla yansıttığını belirledik. Kanaatimizce sayılan nitelikler, eserlerinin değerinin zaman içinde artmasının sebebidir. Aydınların tarihi gerçekleri yazmaya cesaret edemediği çok zor bir dönemde Esenberlin'in kaleme aldığı Kazak Hanlığı'nı anlatan *Göçebeler* üçlemesi, Kazak Türklerinin milli bilincinin şekillenmesinde ve milli kimliğin kuvvetlenmesinde önemli rol üstlenmiştir. Bu bildiri ile amacımız Kazak Türklerinin büyük romancısı İlyas Esenberlin'in ismine layık biçimde öğrenilmesini sağlamak ve büyük yazar ile *Göçebeler* üçlemesinin Türk dünyasında hak ettiği değerin anlaşılmasına katkı sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk dünyası, Çağdaş Kazak romanı, tarihi roman, İlyas Esenberlin, Göçebeler üçlemesi.

İNANÇ FAKTÖRLERİNİN İSLAM FİNANS İÇİN ETKİSİ: “VEREN EL ALAN ELDEN ÜSTÜNDÜR” ÖRNEĞİ

Dr. İsmail ÇELİK

Süleyman Demirel Üniversitesi

ismailcelik@sdu.edu.tr

ÖZET

İslâm inancına göre sadaka, teberru, bağış, iane, tasadduk, yardım gibi isimlerle sosyal yardımlaşma uygulamaları söz konusudur. Bu müesseseyi bazen devletin bu amaçla kurulmuş kurumları uyguladığı gibi bazen de vakıf dernek gibi sivil toplum kuruluşları da kendi amaçları doğrultusunda uygulamaktadırlar. Bazen de gayri resmi anlamda cemaatler bu sistemin getirileri ile bu sistemden faydalanmaktadırlar. Bu sistemin varlığı ve uygulamasının boyutları düşünüldüğünde ciddi anlamda bir fon hareketliliği ortaya çıkmaktadır. Bu fonların sadece el değiştirmesi değil, bunun yanında bu fonların reel ekonomiye de katılımının sağlanması için bu fonların yönetilmesi gerekmektedir. Böyle bir uygulamanın da sorumluluğu faizli işlemlerin devreye hiç girmediği, dinin yasakladığı sektörlerle bulaşmadan bu fonların tekrar ekonomik döngüde yer almasının sağlanması İslâmî finans uygulamalarını gerekli kılmaktadır.

Özellikle Türkiye oldukça duyarlı ve süreklilik arz edecek şekilde bu müessesenin varlığı ile küresel anlamda uygulamalara sahiptir. 2017 yılı raporlarına göre Türkiye 6 milyar dolar yardım tutarı ile 6.2 milyar tutarlık yardım yapan ABD'nin arkasında ikinci olmuştur. Fakat milli gelire göre bir hesaplama yapıldığında ise bu sıralama Türkiye'nin lehine sonuçlanmaktadır. Hatta bu kriterlere göre ABD ilk üç sıraya dahi girememektedir. Buna göre 0,075 ile Türkiye birinci, BAE 0,018 ile ikinci Lüksemburg ise 0,015 ile üçüncü sırada yer almıştır.

Bu konudaki bilimsel çalışmalar literatür olarak tarandığında sadaka ve benzeri konularda dini ve kültürel realite olarak çalışmalar olmasına karşın, üzerinde çalışılan bağlamda bir bilimsel çalışmanın söz konusu olmadığı görülmüştür. Konu tam metin haline getirilirken sosyal kültürden ve İslâm dininin temel kaynaklarından faydalanılmıştır. Bu çalışmanın esin kaynağı ise ilk aşamada “veren el, alan elden üstündür” hadisi olmuştur.

Çalışma ile bu uygulamaları sürekli ve amacına uygun bir şekilde kullanmak, faizsiz finans uygulamalarını amaçları doğrultusunda sürdürülebilir hale getirmek için bu fonların yönetiminin bu sistemle birlikte gerçekleştirilmesi gerekliliği ifade edilmiştir. Çünkü İslâm finansının geleneksel finans piyasaları ile özdeşleştiği ön yargısının kırılması, onun kaynak zenginliği ile söz konusu olabileceği ifade edilmeye çalışılmıştır. Özellikle denetimin sürekli olduğu ve nakit hareketliliğin aynı ya da nakdi olmadan reel ekonomik faaliyetlerle buluşturularak yapıldığı sosyal yardım faaliyetlerinden ülke ekonomisinin de faydalanması söz konusu olacaktır. Bu sayede veren ellerin üstünlüğü sayesinde, veren ellerin gündeme gelmesi teşvik edilerek ekonomik hayatta işveren sayısı artacak ve bu sayede işsizlik önlenmekle kalmayıp bereket ekonomisinin canlanması ve kalıcılığı mümkün olabileceği ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Finansı, Kültür, Sadaka